

ISSN 2411-8753 (Print)
ISSN 2710-3633 (Online)

АБЫЛАЙ ХАН АТЫНДАҒЫ
ҚАЗАҚ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР
ЖӘНЕ ӘЛЕМ ТІЛДЕРІ УНИВЕРСИТЕТІ

ХАБАРШЫСЫ

“ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР ЖӘНЕ
АЙМАҚТАНУ” СЕРИЯСЫ

ИЗВЕСТИЯ

КАЗАХСКОГО УНИВЕРСИТЕТА
МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ И
МИРОВЫХ ЯЗЫКОВ ИМЕНИ АБЫЛАЙ ХАНА

СЕРИЯ «МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ И
РЕГИОНОВЕДЕНИЕ»

BULLETIN

OF KAZAKH ABLAI KHAN UNIVERSITY OF
INTERNATIONAL RELATIONS AND
WORLD LANGUAGES

SERIES “INTERNATIONAL RELATIONS AND
REGIONAL STUDIES”

ISSN 2411-8753 (Print)
ISSN 2710-3633 (Online)

I (55) 2024

АБЫЛАЙ ХАН АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР ЖӘНЕ
ӘЛЕМ ТІЛДЕРІ УНИВЕРСИТЕТІ

КАЗАХСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ И
МИРОВЫХ ЯЗЫКОВ ИМЕНИ АБЫЛАЙ ХАНА

KAZAKH ABLAI KHAN UNIVERSITY OF INTERNATIONAL RELATIONS AND
WORLD LANGUAGES

1 (55) 2024

ISSN 2411-8753 (Print)

ISSN 2710-3633 (Online)

Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ

ХАБАРШЫСЫ

«ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР және
АЙМАҚТАНУ» сериясы

ИЗВЕСТИЯ

КазУМОиМЯ имени Абылай хана
серия «МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ и
РЕГИОНОВЕДЕНИЕ»

BULLETIN

of Ablai Khan KazUIRandWL
series “INTERNATIONAL RELATIONS and
REGIONAL STUDIES”

Алматы
«Полилингва» баспасы
2024

© «Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті» Акционерлік қоғамының «Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ Хабаршысы-Известия» ғылыми журналының «Халықаралық қатынастар және аймақтану» сериясы таралымы, Қазақстан Республикасының Инвестициялар мен даму жөніндегі министрліктің Байланыс, ақпараттандыру және ақпарат комитетінде тіркелген. Алғашқы есепке қою кезіндегі нөмірі мен мерзімі № 674, 18.05.1999 ж. Тіркелу күзегі 10.04.2015 жылғы № 15196-Ж

Бас редактор

Құнанбаева С.С., филология ғылымдарының докторы, профессор,
ҚР ҰҒА-ның академигі, Алматы, Қазақстан

Жауапты редактор

Шайморданова З.Д., тарих ғылымдарының докторы, профессор, Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ, Алматы, Қазақстан

Редакция алкасы мүшелері

Аллез Г., PhD, Әлеуметтік ғылымдар жоғары мектебі, Париж, Франция

Антонио Алонсо Маркос, PhD, профессор, Сан-Пабло КЭУ (Кардинал Эррера университеті) Мадрид, Испания

Аренова А.А., Алматы қаласындағы ҚР СІМ өкілдігінің саяси тобының жетекшісі, Алматы, Қазақстан

Байсұлтанова К.Ш., саясаттану ғылымдарының кандидаты, профессор, Абылай хан ат. ҚазХҚжӘТУ, Алматы, Қазақстан

Гессе Р., философия ғылымдарының докторы, хабилизиттік профессор, Фрайбург университеті, Фрайбург, Германия

Дронзина Т., саясаттану ғылымдары бойынша хабилизиттік доктор, Софиялық Әулие Климент Охридский университетінің профессоры, София, Болгария

Жабина Ж.Р., саясаттану ғылымдарының докторы, доцент, Қазақстан Республикасы Тұңғыш Президенті – Елбасының кітапханасының Халықаралық қатынастар қызметі, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Зиркер Д., PhD, Вайкато Университеті, Гамильтон, Жаңа Зеландия

Исаева М. PhD, Биналы Иылдырым атындағы Эрзинджан Университеті, Эрзинджан, Турция

МакКленнен С., PhD, Пенсильвания Университеті, Филадельфия, АҚШ

Райчев Я., PhD, София университеті ‘St. Климент Охридски, Қазіргі саяси оқиғалардың талдаушысы, София, Болгария

Семедов С.А., философия ғылымдарының докторы, профессор, басқару және өңірлік даму институты, РФ Президенті жанындағы РАНХиГС, (Ресей халық шаруашылығы және мемлекеттік басқару академиясы) Мәскеу қ., Ресей

Хорак С., PhD, Карлов Ун-ті, Прага, Чех Республикасы

Шукыжанова А.Н., PhD, Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ, Алматы, Қазақстан

Демирчи Садат, PhD, Экономика және әкімшілік ғылымдар факультеті, халықаралық қатынастар бөлімі, Каратекин университеті, Чанкыры, Түркия

Сальвадор Санчес Таппа, PhD, Наварра университетінің профессоры, Мәдениет және қоғам институты, Памплона, Испания

Шығарушы редактор

Райымбекова А.А., аға оқытушы, Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ, Алматы, Қазақстан

© Научный журнал «Известия» КазУМОиМЯ имени Абылай хана, серия «Международные отношения и регионоведение» Акционерного общества «КазУМОиМЯ имени Абылай хана» зарегистрирован в Комитете связи, информатизации и информации Министерства по инвестициям и развитию Республики Казахстан. Номер и дата первичной постановки на учет № 674, 18.05.1999 г. Регистрационное свидетельство № 15196-Ж от 10.04.2015 г.

Главный редактор

Кунанбаева С.С., ректор КазУМОиМЯ им. Абылай хана, академик НАН РК, доктор филологических наук, Алматы, Казахстан

Ответственный редактор

Шайморданова З.Д., доктор исторических наук, профессор, КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Алматы, Казахстан

Члены редакционной коллегии

Аллез Г., PhD, Высшая школа социальных наук, Париж, Франция

Антонио Алонсо Маркос, PhD, профессор, Сан-Пабло УКЭ (Университет кардинала Эрреры), Мадрид, Испания

Аренова А.А., руководитель политической группы Представительства МИД РК в г.Алматы, Алматы, Казахстан

Байсултанова К.Ш., кандидат политических наук, профессор, КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Алматы, Казахстан

Гессе Р., PhD, хабилитированный доктор политических наук, профессор, Фрайбургский университет, Фрайбург, Германия

Дронзина Т., хабилитированный доктор политологии, профессор Софийского университета Святого Климента Охридского, София, Болгария

Жабина Ж.Р., доктор политических наук, доцент, Служба международных связей Библиотеки Первого Президента Республики Казахстан- Елбасы, Нур-Султан, Казахстан

Зиркер Д., PhD, Университет Вайкато, Гамильтон, Новая Зеландия

Исаева М. PhD, Университет Эрзинджан имени Биналы Йылдырым, Эрзинджан, Турция

МакКленнен S., PhD, Пенсильванский Университет, Филадельфия, США

Райчев Я., PhD, Софийский университет «Святого Климента Охридского», София, Болгария

Семедов С.А., доктор философских наук, профессор, Институт управления и регионального развития, РАНХиГС (Российская академия народного хозяйства и государственной службы) при Президенте РФ, Москва, Россия

Хорак С. (Horak S.), PhD, Карлов Университет, Прага, Чешская Республика

Шукыжанова А.Н., PhD, КазУМОиМЯ им.Абылай хана, Алматы, Казахстан

Демирчи Садат, PhD, факультет экономики и административных наук, кафедры международных отношений Каратекинского университета, Чанкыры, Турция

Сальвадор Санчес Тапиа, PhD, профессор Университета Наварры, Институт культуры и общества, Памплона, Испания

Выпускающий редактор

Райымбекова А.А., кандидат философских наук, ассоциированный профессор, КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Алматы, Казахстан

© Scientific journal «Bulletin» of Ablai khan KazUIR&WL. Series «International Relations and Regional Studies» of JSC “Ablai khan Kazakh University of International Relations and World Languages” is registered in Communication, Informatization and Information Committee of Ministry for Investment and Development, Republic of Kazakhstan. Number and date of first registration №674, from 18.05.1999. Certificate N 15196 – G, 10.04.2015.

Editor in chief

Kunanbayeva S.S., Doctor of Philology, Professor,
Academician of NAS of the RK, Almaty, Kazakhstan

Executive Editor

Shaymordanova Z.D., doctor historical sciences, professor, Ablai khan KazUIRandWL,
Almaty, Kazakhstan

Editorial team members

Hallez X., PhD, High school of social sciences, Paris, France

Antonio Alonso Marcos, PhD, Professor, Universidad San Pablo CEU (Cardinal Herrera University), Madrid, Spain

Arenova A.A., Chief of political group, Representation of MFA of the RK in Almaty,
Almaty, Kazakhstan

Baysultanova K.Sh., candidate of political science, professor, Ablai khan KazUIRandWL,
Almaty, Kazakhstan

Hesse R., PhD, habilitated doctor of political sciences, Freiburg University, Freiburg,
Germany

Dronzina T., habilitated doctor of political sciences, professor, Sofia University St.
Kliment Ohridski, Sofia, Bulgaria

Zhabina Zh. R., Doctor of political science, associate professor, International
Cooperation Department, the Library of the First President of the Republic of Kazakhstan –
Elbassy, Nur-Sultan, Kazakhstan

Zirker D., PhD, Waikato University, Hamilton, New Zealand

Issayeva M., PhD, Erzincan Binali Yildirim University, Erzincan, Turkey

McClennen S., PhD, University of Pennsylvania, Philadelphia, USA

Raychev Y., PhD, Sofia University ‘St. Kliment Ohridski’, Sofia, Bulgaria

Semedov S.A., Doctor of philosophical science, Professor, Institute of Management
and Regional Development, RANEPa under the President of the Russian Federation (Russian
Academy of National Economy and Public Administration), Moscow, Russia

Horak S., PhD, Charles University, Prague, Czech Republic

Shukyzhanova A., PhD, Ablai khan KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan

Demirci Sadat, PhD, Faculty of Economics And Administrative Sciences, Department
of International Relations, Karatekin University, Çankırı, (Chankyry, Turkey)

Salvador Sanchez Tapia, PhD, Professor of Navarra University, Institute for Culture
and Society, Pamplona, Spain

Commissioning Editor

Raiymbekova A., senior lecturer, Ablai khan KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan

МАЗМҰНЫ / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENT

I БӨЛІМ. ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАРДЫ ЗЕРТТЕУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

РАЗДЕЛ I. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ ИССЛЕДОВАНИЯ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ

I PART. THEORETICAL ISSUES OF INTERNATIONAL RELATIONS RESEARCH

Кагазбаева Э.М., Караулова А. Концептуальные основы исследования геополитических подходов в гуманитарных науках.....	8-21
Kagazbaeva E.M., Karaulova A. B. Conceptual frameworks of researching geopolitical approaches in the humanities.....	8-21
Кагазбаева Э.М., Караулова А. Гуманитарлық саласындағы геополитикалық тәсілдерді зерттеудің концептуалдық негіздері.....	8-21
Ilmkozha A. Great powers subversion in the context of the realism theory	21-33
Ілімқожа А. Е. Реализм теориясы мәнісіндегі ұлы державалар диверсиясы	21-33
Илимкожа А.Е. Диверсия великих держав в контексте теории реализма	21-33
Hesse R. Political and philosophical aspect of the ideas dialogical ethics	34-44
Gesse P. Политико-философский аспект идей диалогической этики	34-44
Gesse P. Диалогтық этика идеяларының саяси-философиялық аспектісі	34-44

II БӨЛІМ. ДҮНИЕЖҮЗІЛІК САЯСАТ ЖӘНЕ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР

РАЗДЕЛ II. МИРОВАЯ ПОЛИТИКА И МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ II PART.

WORLD POLITICS AND INTERNATIONAL RELATIONS

Капаин А. Дипломатия спорта как способ регулирования международных отношений	45-59
Kapain A. Sports diplomacy as a tool of regulating international relations	45-59
Қапаин Ә. Спорт дипломатиясы халықаралық қатынастарды реттеу тәсілі ретінде	45-59

Меңлібай Е.Қ., Қобландин Қ.И. Германиядағы этникалық репатриация үрдісінің мемлекеттік реттелуі	59-75
Менлибай Е.К., Кобландин К.И. Государственное регулирование процесса этнической репатриации в германии	59-75
Menglibay Ye.K., Koblandin K.I. The state regulation of the process of ethnic repatriation in germany	59-75
Usserova K.K., Yesenova A.B., Kukeyeva F.T., Baizakova K.I. Kazakhstan and the United States: strategic partnership in a new....	75-94
geopolitics	
Усерова К.К., Есенова А.Б., Кукеева Ф.Т., Байзакова К.И. Қазақстан мен АҚШ: жаңа геосаясаттағы стратегиялық....	75-94
серіктестік	
Усерова К.К., Есенова А.Б., Кукеева Ф.Т., Байзакова К.И. Казахстан и США: стратегическое партнерство в новой....	75-94
геополитике	

**III БӨЛІМ.
АЙМАҚТАНУ
РАЗДЕЛ III.
РЕГИОНОВЕДЕНИЕ
PART III.
REGIONAL STUDIES**

Молдалиева А.И., Килыбаева П.К. Қазақстан Республикасы мен Иран Ислам Республикасының қазіргі кезеңдегі сауда-экономикалық қарым-қатынасы	95-112
Молдалиева А.И., Килыбаева П.К. Торгово-экономические отношения Республики Казахстан и Исламской Республики Иран на современном этапе	95-112
Moldaliyeva A.I., Kilybayeva P.K. Trade and economic relations between The Republic of Kazakhstan and The Islamic Republic of Iran at the modern stage	95-112
Нурсеитова Л.Д., Ашинова Ж.Е. Қазақстан Республикасындағы Жапонияның сыртқы саяси бастамаларының трансформациясы және ерекшеліктері	113-130
Нурсеитова Л.Д., Ашинова Ж.Е. Трансформация и особенности внешнеполитических инициатив Японии в Республике Казахстан	113-130
Nurseitova L.D., Ashinova Zh.Ye. Transformation and peculiarities of Japan's foreign policy initiatives in the Republic of Kazakhstan	113-130

Raghunath Mahabir, Mr. Keron Ganpat. Border security and oil war in the Latin American /Caribbean region: a case study of the Guyana/Venezuela dispute.....	130-144
Рагхунатх Махабир, Кирон Ганпат. Латын Америкасы/Кариб аймағындағы шекаралық қауіпсіздік және мұнай соғысы: Гайана/Венесуела арасындағы таласқа case study.....	130-144
Рагхунатх Махабир, Керон Ганпат. Безопасность границ и нефтяная война в регионе Латинской Америки и Карибского бассейна: Case Study спора между Гайаной и Венесуэлой.....	130-144
Жекенов Д.Қ., Байкушикова Г.С., Апсаттарова Г.А. Қазақстан мен Өзбекстан қатынастарының Орталық Азиялық ынтымақтастыққа әсері: сарапшылардың бағалауы	144-164
Жекенов Д.Қ., Байкушикова Г.С., Апсаттарова Г.А. Влияние Казахстанско-Узбекских отношений на Центрально-Азиатское сотрудничество: экспертная оценка	144-164
Zhekenov D.K., Baikushikova G.S., Apsattarova G.A. The impact of Kazakh-Uzbek relations on Central Asian cooperation: expert assessment	144-164

**І БӨЛІМ.
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАРДЫ ЗЕРТТЕУДІҢ
ТЕОРИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ
РАЗДЕЛ І.
ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ ИССЛЕДОВАНИЯ
МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ
I PART.
THEORETICAL ISSUES OF INTERNATIONAL RELATIONS
RESEARCH**

УДК 327

<https://doi.org/10.48371/ISMO.2024.55.1.001>

МРНТИ 11.07.51

**КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ
ГЕОПОЛИТИЧЕСКИХ ПОДХОДОВ В ГУМАНИТАРНЫХ
НАУКАХ**

* Кагазбаева Э.М.¹, Караулова А.²

*¹кандидат политических наук, профессор, Казахский университет
международных отношений и мировых языков имени Абылай хана,
г. Алматы, Казахстан, e-mail: kagazbaeva.e@gmail.com

² магистр, преподаватель, Казахский университет международных
отношений и мировых языков имени Абылай хана,
г. Алматы, Казахстан,
e-mail: a.b.karaulova@gmail.com

Аннотация. В данной статье рассмотрены концептуальные основания геополитических подходов в гуманитарных науках, раскрыты основные теории и концепции геополитических представлений, ее истоки. В современной геополитике основной пласт исследований посвящен экономическим, культурным и другим компонентам, поскольку они стали выходить на передний план в международных отношениях. Анализируются теоретические основы геоэкономики и геокультуры как направления гуманитарных наук, сформировавшиеся в середине XX века. Выделяются их основные смысловые компоненты и термины. Показывается взаимосвязь геополитической парадигмы с геоэкономическим и геокультурным дискурсом. Особенность представленной работы состоит в том, что были рассмотрены исследования по геоэкономике и геокультуре китайских ученых. Важно подчеркнуть, что в противовес западным концепциям, китайские

мыслители предлагают вместо цивилизационных конфликтов развивать теории цивилизационного диалога и основными приоритетами международных отношений провозглашаются взаимное обучение, понимание и интеграция различных цивилизаций. Геокультура сегодня выступает особым видом мягкой силы, будучи ключевым элементом совокупной мощи государства. Геокультура отображает тенденцию к разнообразию цивилизаций. Она динамично формирует мировой геополитический порядок, соединимый с разными цивилизациями и культурами, по принципу уважения различий между ними.

Концептуально сформировались геоэкономика и геокультура как новые формы геополитики, что позволило отойти от традиционного понимания геополитической географии и сделали геополитическое пространство общим для участия стран всего мира. Авторы приходят к выводу, что в современных условиях более актуальны экономические и «мягкие» методы воздействия, в этих условиях классическая геополитика трансформируется в глобальную геополитику.

Ключевые слова: геополитика, классическая геополитика, геоэкономика, геокультура, концепции, международные отношения, цивилизация, географическое пространство

Основные положения

Конец XX века характеризуется началом активного развития геополитики, в том числе это передел сфер влияния между государствами. Не только мировые державы, но и другие страны с меньшим потенциалом влияния заявляют о своих геополитических интересах. Это приводит к усилению или даже ослаблению существующих союзов между ними, а также к конфликтам между отдельными странами, которые ищут наиболее выгодную линию поведения в XXI веке в регионах мира, стратегически важных для их национальных интересов.

Современной геополитической картине мира свойственна очевидная нестабильность. Геополитические процессы на современном этапе указывают на то, что XXI век – это время формирования и доминирования на мировой арене крупных военно-политических, экономических и иных геополитических регионов. Значение геополитических факторов для прогресса стран и регионов качественно возросло в условиях стремительно набирающих силу интеграционных процессов. В то же время наблюдаются негативные геополитические тенденции, характеризующиеся гегемонией и национализмом.

Введение

Геополитика – это наука, которая изучает политические процессы через пространственный подход. Государство

исследуется как территориальный, пространственный феномен, где основой политических процессов в государстве является идея о первостепенности государства над пространством. Объясняется это важностью расширения территориального контроля, который ведет к росту военного, экономического и других ресурсных потенциалов страны.

Согласно геополитическому подходу, влияние государства в прямом смысле связано с размером и характером территорий. Климат, специфика транспортных коммуникации, в целом пространственное положение государства диктует основные внешнеполитические цели и перспективы их реализации. Геостратегия государства во многом понимается как завоевание, получение прямого военного, политического и экономического контроля над территориями.

Описание материалов и методов

Доминирующим методом является метод геополитического анализа, заключающийся в исследовании положения и роли той или иной страны в регионе сквозь призму влияния природно-географических и социально-политических факторов. Внутри данного метода следует выделить геоэкономический подход, который был использован для анализа экономической интеграции региона, исследования стратегии управления национальной экономики в условиях глобализации. Изучение концептуальных основ геополитических подходов в гуманитарных науках потребовало освоения значительного массива источников на английском, китайском и русском языках. Был проведен контент-анализ научных трудов основоположников теории геополитики, геоэкономики и геокультуры. При проведении исследования были использованы общенаучные и специальные методы научного познания.

Результаты

Современное понимание и формирование классической геополитики началось в XIX-XX веках. Во многом это объясняется индустриализацией и национальными объединениями в западных странах. Объектом геополитики стала государственная экспансия: оккупация территорий и формирование империи.

Видными классиками геополитики являются Ф. Ратцель, Р. Челлен, Х. Маккиндер, К. Шмитт, Н. Дж. Спайкмени другие. Ф. Ратцель первым проанализировал взаимосвязь между географическим положением и государственной политикой. По мнению ученого, пространство является политической силой государства. Государство есть биологический организм и осуществляет собственную деятельность по биологическим законам. Территориальное расширение это один из действенных

способов повышения мощи государства. Главенствовать на мировой арене будут страны с широким континентальным географическим пространством с большим потенциалом природных ресурсов. Это в свою очередь дает преимущество над морскими державами [1, с. 7]. Ф. Ратцель считается основателем науки геополитика, автором теории «Государство – живой организм».

Представитель американской школы геополитики А. Мэхэн является основателем доктрины «морской мощи» государства. По его мнению, оценить силовой потенциал государства можно через потенциал выхода страны к океану [1, с. 34]. Необходимо отметить, что при отсутствии терминологической базы, идеи Ф. Ратцеля и А. Мэхэна способствовали развитию западной геополитической мысли.

Термин «геополитика» была введена в научный оборот шведским ученым Р. Челленом. Он сравнил геополитику с географическим организмом [1, с. 6]. Весомый вклад в развитие геополитической мысли внес британский исследователь Х. Маккиндер, который выдвинул идею о том, что история есть борьба за сферы влияния между материковыми и морскими странами. Концепция о «Хартленде» популярна до сих пор. Именно им сформировано положение о том, что главенство над Хартлендом дает контроль над Мировым островом, следовательно, контроль над Мировым островом ведет к контролю над всем миром [2, с. 50]. До сих пор сведение конфигурации международных отношений к дуализму, то есть противостоянию двух сил, делящихся по географическому принципу, как теллуократии (суша) и талассократии (море), является преобладающей в научном мире.

Немецкая школа внесла ключевой вклад в классическую геополитику. Это в первую очередь жесткий геополитический взгляд и идеи К. Хаусхофера. Он считал, что государство как организм имеет все потребности в росте и выживанию через увеличение собственного пространства. То есть, исследователь понимал геополитику не только как право на защиту территории, но и как право на расширение этих же территории. По мнению исследователя противостояние моря и суши может быть предотвращено, если у государства есть как сухопутные, так и морские территории [3, с. 205]. Для К. Хаусхофера расширение территории как необходимость видится в поглощении малых государств. Основной его геополитической концепцией была «Панидеи», где мир разделен на четыре пан-региона как пан-Америка (США), Восточная Азия (Япония), пан-Европа (Германия) и пан-Россия (СССР). Таким образом, геополитические идеи немецкого ученого стали теоретической и идеологической основой внешних амбиций Германии в период Второй мировой войны. С этого времени, геополитика стала синонимом фашизма, получив негативные

коннотации.

«Римленд» американского ученого Н. Спайкмена была сформирована на основе теории «Хартленда» Х. Маккиндера. Суть данной концепции: центр всего мира расположен ни на море и ни на суше, а на их границах. Римленд – это прибрежная полоса, окружающая Хартленд с запада, юго-востока и юга имеет важное стратегическое значение для контроля над Евразией [4]. Исследователь выделял особую доминирующую роль Китая в Азии и предлагал Вашингтону вести активную политику по сдерживанию роста влияния Пекина в Азиатско-Тихоокеанском регионе.

Разделение территории и установление нового мирового порядка как следствие итогов Второй мировой войны привело к возникновению холодной войны. Важно отметить, что соперничество в этот период не было между морскими и сухопутными державами, не обуславливалось географическим расположением стран, а было идеологическим соперничеством. Распад СССР и конец биполярной системы впоследствии привели к пересмотру расстановки сил в мире. Глобализация позволила странам проникать в политические, экономические, культурные и социальные поля друг друга, увеличивая взаимозависимость. Конкуренция уже не была в виде борьбы за территории, а имела черты экономического, военного и культурного противостояния. Классические концепции уже не отвечали актуальным геополитическим изменениям в мировой политике. В современной геополитике основной пласт исследований посвящен экономическим, культурным и другим компонентам, поскольку они стали выходить на передний план в международных отношениях.

Обсуждение

Рассмотрим современные геоэкономические и геокультурные теории. Связи экономики и геополитики изучали Фридрих Лист и Фриц Рериг. Английский ученый Ф. Лист в своей концепции «воспитательного протекционизма» отмечал острую необходимость государств вмешиваться в экономические процессы. Сама идея геоэкономики впервые была предложена немецким историком Ф. Реригом, где экономический фактор государства является ключевым в геополитических процессах. Объяснял он это тем, что в мирохозяйственной системе все ведется к тому, что доминируют страны или регионы, где находятся центры мировых бирж и основные производства [5].

Основным импульсом развития геоэкономики стала экономическая глобализация и интеграция после окончания холодной войны. Сам термин был введен в 1990 году американским историком Эдвардом

Люттваком. Именно его работы послужили теоретической основой для геоэкономики и началом исследований в этом направлении. Ученый считал, что консолидирующим фактором в обществе должна быть экономика и трактовал геоэкономiku как инструмент стратегического противостояния, учитывая, что после холодной войны противоречия на международной арене не закончились и стали иметь характер больше не военной направленности, а экономической. Экономические ресурсы и интересы стали частью внешней политики государств.

В разных странах постепенно начали возникать собственные доктрины геоэкономической стратегии. Ключевыми вопросами американской школы была защита и сохранение интересов и положения США в условиях экономической глобализации: бизнес и технологии являются основой могущества государства и правительство обязано использовать экономические рычаги (инвестиции, торговля, обмен технологиями), которые дают конкурентное превосходство.

В итальянской школе можно выделить исследования К. Жан, П. Савона. С. Фоире. По К. Жану, геоэкономический подход видится как совокупность всех экономических установок и структур определенной страны в единую стратегию, при этом опирающиеся на происходящие процессы в мире [6, с. 15]. Геоэкономика основывается на геополитике и геостратегии, а обобщенно на всех прикладных исследованиях конфликтов. Геоэкономика не противоречит геополитике, а, наоборот, для реализации геополитических интересов следует опираться на экономические инструменты. После окончания биполярного мира экономика стала инструментом геополитики. Как утверждал К. Жан, некоторые государства могут считаться геоэкономическими (Германия, Япония), так как их главным инструментом влияния в мире является не военная сила, а экономика [6, с. 200].

К мнению К. Жана о Японии как государстве геоэкономическом, можно добавить «парадигму летящих гусей» японского экономиста К. Акамацу. Согласно данной концепции, технологически развитые государства ведут за собой менее развитые в технологическом плане государства. Страны со слабой экономикой повышают свою конкурентоспособность через прямые инвестиции, получение и освоение новых технологий [7].

В российской школе геоэкономiku использовали в планировании внешнеэкономических стратегии государства. Исследованием экономических факторов в геополитике занимались Э. Г. Кочетов, А. И. Неклесса, В. Ю. Рогов, В. Л. Цымбурский и другие. Интересна гексагональная модель А. И. Неклесса основанная на феномене слияния экономики с политикой. Ученый собрал в общий комплекс вопросы экономической истории, географии, политологии и

конфликтологии. По мнению исследователя, климат и ландшафт территории влияют на экономическую деятельность государства. Экономическая мощь государств зарождает новый вид глобальных конфликтов - геоэкономические. Глобальное управление происходит на основе геоэкономики [8, с. 10].

Взаимосвязь геополитики и геоэкономики очевидна, считается, что геоэкономика это современное, актуальное продолжение и развитие геополитики. Геоэкономика исследует воздействие экономических, демографических и экологических показателей на функционирование государства, в том числе миграционных процессов [9].

В начале XXI века интерес к геоэкономике был проявлен также и китайской школой. Выделяются исследования таких специалистов как Ду Дэбинь, Лу Дадао, Ли Цзидун и других. В разных работах геополитику понимают по-разному. Однако исследователи едины во мнении, что геоэкономика является новым этапом в формировании геополитики. Согласно Ли Цзидун, геоэкономика есть наука о национальных интересах, экономических явлениях и геополитических отношениях.

В работах Лу Гуаншэн можно проследить иное мнение, где геоэкономика не считается самостоятельной дисциплиной и далеко не наукой, а может быть рассмотрена как одно из направлений геополитики. Геоэкономика направлена на осуществление национальных интересов через исследования взаимосвязи политики и экономики в ограниченном географическом пространстве [10].

В работах Лу Дадао и Ду Дэбинь высказывается мысль, что военно-политические рычаги классической геополитики не играют той роли как экономические и рыночные методы во внешней политике. Геоэкономика определяет экономические отношения, что выражаются в сотрудничестве, формировании групп, конкуренции, противостоянии и сдерживании стран в зависимости от географического расположения, ресурсов, экономической структуры и иных важных факторов [11]. В целом, китайские исследователи считают, что экономические интересы являются действенным средством страны в обретении политического влияния.

Таким образом, геоэкономика на сегодняшний день стала ключевой опорой в разработке внешней политики государств. Геоэкономика — это новая перспектива в развитии геополитических исследований. Они взаимосвязаны, и в целом до формирования геоэкономики, задачи геополитической борьбы включали в себя и экономические выгоды. Географическое пространство, сфера влияния, стратегические объекты, месторождения и рынок товаров, в

конечном счете, становятся экономически выгодными. С окончанием холодной войны, усилились процессы экономической глобализации и региональной экономической интеграции, где возможности геоэкономики на международной политической арене возросли. Процесс роста экономической взаимозависимости поддерживает дальнейшее развитие геополитического сотрудничества. Так, степень экономического развития стала базисом в измерении геополитического влияния государства.

Конец холодной войны привел к пересмотру международного порядка. Соединенные Штаты стали единственной сверхдержавой, изменив геополитические идеи и процессы. Американская школа стала искать новые методологические инструменты геополитики. Исследователь А. Вендт выдвинул тезис, что основным фактором самоидентификации государства является культура. Дж. Най предложил концепт «мягкая сила» как один из инструментов влияния акторов на международной арене. По С. Хантингтону, культура есть источник конфликтных ситуаций. В знаменитой статье «Столкновение цивилизаций», он выдвинул тезис о том, что конфликт между отличными друг от друга цивилизационными группами является важным и опасным фактором на международной арене. Основной причиной конфликтов в большинстве своем не является идеология или экономика, а культура, которая определяет границы человечества [12]. Идея существования множества цивилизации видна в последующих его работах, где он делит мир на восемь цивилизаций. Опираясь на идеи С. Хантингтона, США приступили к утверждению своей доминации в мировой культуре и цивилизациях. Международные акторы мировой политики также использовали и используют геокультурные рычаги, в частности Китай в Восточной Азии, Индия в Южной Азии и Россия в странах бывших республик СССР. В связи с этим, в кругах западных ученых принято считать, что западная цивилизация необратимо столкнется с другими цивилизациями.

Впервые термин геокультура активно использовался в работах И. Валлерстайна, где геокультура исследовалась им в контексте собственной мир-системной концепции [13].

Китайские исследователи анализируют особенности геокультуры и ее воздействие на экономическое, военно-политическое и дипломатическое развитие страны. Согласно идеям Чжан Цзиго, на волне глобализации мир начинает иметь больше связей. Среди государств случается больше геокультурных обменов. Здесь, геокультурные цели со временем политизируются. Можно говорить о глубокой интеграции геокультуры с экономикой, политикой и

дипломатией. Благодаря этому, геокультура принимает участие в конкурентной борьбе на международной арене [14].

Связь между геополитикой, геоэкономикой и геокультурой исследовано в работах Пан Чжунци. По мнению ученого, геоэкономика и геокультура превосходят геополитику, но не заменяют ее и являются продолжением ее развития. Исследователем была предложена концепция «гео-науки», включающая в себя геополитику, геоэкономiku и геокультуру, где геостратегическое положение государства формируется стратегиями этих сфер [15].

Важно подчеркнуть, что в противовес западным концепциям, китайские мыслители предлагают вместо цивилизационных конфликтов развивать теории цивилизационного диалога и основными приоритетами международных отношений провозглашаются взаимное обучение, понимание и интеграция различных цивилизаций. Объясняется это желанием разрешения споров политическими рычагами для ослабления стратегического соперничества. Геокультура сейчас выступает особым видом мягкой силы, будучи ключевым элементом совокупной мощи государства.

Заключение

Развитие геополитической мысли прошло три этапа. Первый этап можно охарактеризовать как начало появления представлений о связи политики и географии. Возникновение и утверждение концепций о «Морской силе», Римленде, Хартленде определили ее второй этап развития. На этом этапе формируется классическая геополитика. Распад СССР и конец биполярной системы впоследствии привели к пересмотру расстановки сил в мире. Глобализация позволила странам проникать в политические, экономические, культурные и социальные поля друг друга, увеличивая взаимозависимость. Конкуренция уже не была в виде борьбы за территории, а имела черты экономического, военного и культурного противостояния. Классические концепции уже не отвечали актуальным геополитическим изменениям в мировой политике. В современной геополитике основной пласт исследований посвящен экономическим, культурным и другим компонентам, поскольку они стали выходить на передний план в международных отношениях. Таким образом, третий этап ознаменовался изменениями в подходах к геополитике и ее инструментам. Концептуально сформировались геоэкономика и геокультура как новые формы геополитики, что позволило отойти от традиционного понимания геополитической географии и сделали геополитическое пространство общим для участия стран всего мира.

Геоэкономика не идет вразрез с геополитикой, а напротив осуществление геополитических интересов во многом опирается на экономические инструменты. Геокультура также сложилась на основе геополитики, дополняя и расширяя ее контуры, где «мягкая сила» стала новым инструментом влияния государств на мировой арене.

Геополитическое положение стран зависят от уровня развития их экономического и военного потенциала, обладания ядерным оружием. Численность населения, национальный характер и специфика народов проживающих на территории государства непременно определяются в качестве основных геополитических факторов. Геополитические акторы, которые не обладают необходимым потенциалом для завоевания и удержания территории лишаются контроля над пространством. Стабильность и безопасность страны обеспечивается комплексом наиболее благоприятных условий контролируемого пространства, чем шире пространство, тем сложнее оно поддается контролю.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Гаджиев К.С. Геополитика. - М.: Международные отношения. 1997. – 380 с.
- [2] Mackinder H.J. Democratic Ideal and Reality. – Washington, 1942. – 202 p.
- [3] Dorpalen A. The World of General Haushofer: Geopolitics in Action. - New York: Farrar & Rinehart, 1942. – 337 p.
- [4] Spykman N. The Geography of the Peace. - New York, 1944. – 755 p.
- [5] Черная И. П. Геоэкономика. – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К°», 2012. – 248 с.
- [6] Жан К. Введение / Геоэкономика. Господство экономического пространства. - М.: Ad Marginem, 1997. – С. 15.
- [7] Akamatsu K. A Historical Pattern of Economic Growth in Developing Countries. The Developing Economies. – 1962. - P. 3–25.
- [8] Неклесса А. И. Введение в тему. Геоэкономическая система мироустройства в контексте метаморфоз миропорядка / Матер. научного семинара «Геоэкономическая формула мироустройства: Россия в новом универсуме». Выпуск No 1. - М.: Научный эксперт, 2009. – С. 10.
- [9] Шаймарданова З.Д. Основные теории изучения миграции // Известия КазУМОиМЯ им. Абылай хана. Серия «Международные Отношения и Регионоведение». –2020. – № 2 (40).- С.7-12.
- [10] 卢关生。 国际关系理论中的地缘经济学 [Геоэкономика в теории международных отношений]//世界经济研究, 2021。 . – -3号。 . – -第13-14页。

[11] 陆大道, 刘德斌。 关于加强地缘政治地缘经济研究的思考 [Размышление об усилении геополитических геоэкономических исследований] // 期刊”地理”。 - 2020. - 68 (6). - -第723页。

[12] Huntington, Samuel P. The Clash of Civilizations? // Foreign Affairs. - 1993. - Vol. 72. - No 3. - P. 22-49.

[13] Wallerstein I. Geopolitics and Geoculture: Essays on the Changing World-System. - Cambridge: Cambridge University Press, 1991. - 242 p.

[14] 张继根。 关于[О геокультуре] // 社会科学。 - 2019. - 26 (09). - 第126-128页。 .

[15] 潘中奇。 中国地球科学和地缘战略的发展-一个分析框架 [Развитие геонауки и геостратегии Китая] // 国际政治研究。 . - 2022 (02). -第21-39页。

REFERENCES

[1] Gadzhiev K.S. Geopolitika [Geopolitics]. M.: Mezhdunarodnye otnosheniya. 1997, 380 p. [in Russ.].

[2] Mackinder H.J. Democratic Ideal and Reality. Washington, 1942, 202 p.

[3] Dorpalen A. The World of General Haushofer: Geopolitics in Action New York: Farrar & Rinehart, 1942, 337 p.

[4] Spykman N. The Geography of the Peace. New York, 1944, 755 p.

[5] Chernaya I. P. Geoekonomika [Geo-economics]. M.: Izdatelsko-torgovaya korporaciya «Dashkov i K°», 2012, 248 p. [in Russ.].

[6] Zhan K. Vvedenie [Introduction]. Geoekonomika. Gospodstvo ekonomicheskogo prostranstva. - M.: Ad Marginem, 1997, p. 15. [in Russ.].

[7] Akamatsu K. A Historical Pattern of Economic Growth in Developing Countries. The Developing Economies, 1962, p. 3-25.

[8] Neklessa A. I. Vvedenie v temu. Geoekonomicheskaya sistema miroustrojstva v kontekste metamorfoz miroporyadka [Introduction to the topic. The geo-economic system of the world order in the context of the metamorphoses of the world order]. Mater. nauchnogo seminarra “Geoekonomicheskaya formula miroustrojstva: Rossiya v novom universume”. Vypusk No 1. M.: Nauchnyj ekspert, 2009, p. 10 [in Russ.].

[9] Shaimardanova Z.D. Osnovnyye teorii izucheniya migratsii [The basic theory of the study of migration]. // Izvestiya KazUMOiMYa im. Abylai khana. Seriya «Mezhdunarodnyye Otnosheniya i Regionovedeniye», 2020, № 2 (40), S. 7-12 [in Russ.].

[10] Lu Guanshen. Geoekonomika v teorii mezhdunarodnyh otno[10] 卢关生。 国际关系理论中的地缘经济学 [Geo-economics in the theory of international relations] // 世界经济研究, 2021. 3号。 , 第13-14页 [in Chinese].

[11] 陆大道, 刘德斌。 关于加强地缘政治地缘经济研究的思考

[Reflection on the strengthening of geopolitical geo-economic research] // 期刊”地理”。, 2020, 68 (6), 第723页 [in Chinese].

[12] Huntington, Samuel P. The Clash of Civilizations? Foreign Affairs, Vol. 72, No 3, 1993, p. 22-49.

[13] Wallerstein I. Geopolitics and Geoculture: Essays on the Changing World-System. Cambridge: Cambridge University Press, 1991, 242 p.

[14] 张继根。关于[About geoculture] // 社会科学。2019, 26 (09), 第126-128页。[in Chinese].

[15] 潘中奇。中国地球科学和地缘战略的发展—一个分析框架 [The development of geoscience and geostrategy in China-an analytical framework] // 国际政治研究。, 2022 (02), 第21-39页 [in Chinese].

CONCEPTUAL FRAMEWORKS OF RESEARCHING GEOPOLITICAL APPROACHES IN THE HUMANITIES

* Kagazbaeva E.M.¹, Karaulova A.²

*¹ candidate of political sciences, professor, Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages, Almaty, Kazakhstan,
e-mail: kagazbaeva.e@gmail.com

² master's degree, educator, Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages, Almaty, Kazakhstan,
e-mail: a.b.karaulova@gmail.com

Abstract. This article considers the conceptual foundations of geopolitical approaches in the humanities, reveals the main theories and concepts of geopolitical perceptions, its origins. In modern geopolitics the main field of research is devoted to economic, cultural and other components, as they began to come to the forefront in international relations. The theoretical foundations of geoeconomics and geoculture as a direction of humanities, formed in the middle of the XX century, are analysed. Their main semantic components and terms are identified. The interrelation of geopolitical paradigm with geo-economic and geocultural discourse is pointed out. The peculiarity of the research presented is that the studies on geoeconomics and geoculture of Chinese scholars were reviewed. It is important to emphasize that in contrast to Western concepts, Chinese scholars propose to develop theories of civilizational dialogue instead of civilizational conflicts, and the main priorities of international relations are proclaimed to be mutual learning, understanding and integration of different civilizations. Geoculture today acts as a special kind of soft power, being a key element of the combined power of the state. Geoculture reflects the tendency towards diversity of civilizations. It dynamically shapes the world's geopolitical order, connecting with different civilizations and cultures, according to the principle of respecting their differences.

Geoeconomics and geoculture have been conceptualized as new forms of geopolitics. That allowed to shift from the traditional understanding of geopolitical geography and made the geopolitical space common for the participation of countries around the world. The authors conclude that in modern contexts economic and “soft” methods of influence are more relevant, in such a setting classical geopolitics is transformed into global geopolitics.

Key words: geopolitics, classical geopolitics, geoeconomics, geoculture, concepts, international relations, civilization, geographical space

ГУМАНИТАРЛЫҚ САЛАСЫНДАҒЫ ГЕОПОЛИТИКАЛЫҚ ТӘСІЛДЕРДІ ЗЕРТТЕУДІҢ КОНЦЕПТУАЛДЫҚ НЕГІЗДЕРІ

* Кагазбаева Э.М.¹, Караулова А.²

^{*1} саясаттану ғылымдарының кандидаты, профессор, Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, Алматы, Қазақстан, e-mail: kagazbaeva.e@gmail.com

² магистр, оқытушы, Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, Алматы қ., Қазақстан, e-mail: a.b.karaulova@gmail.com

Аңдатпа. Бұл мақалада гуманитарлық ғылымдардағы геосаяси көзқарастардың концептуалды негіздері қарастырылады. Геосаяси идеялардың негізгі теориялары мен концепциялары, оның шығу тегі ашылады. Қазіргі геосаясатта зерттеудің негізгі бөлігі экономикалық, мәдени және басқа компоненттерге арналған, өйткені олар халықаралық қатынастарда алдыңғы орынға шыға бастады. XX ғасырдың ортасында қалыптасқан гуманитарлық ғылымдардың салалары ретінде геοэкономика мен геомәдениеттің теориялық негіздері талданады. Олардың негізгі семантикалық компоненттері мен терминдері бөлектеледі. Геосаяси парадигма мен геοэкономикалық және геомәдени дискурс арасындағы байланыс көрсетілген. Ұсынылған жұмыстың ерекшелігі Қытай ғалымдарының геοэкономика және геомәдениет бойынша зерттеулеріне шолу жасалды. Батыстық концепциялардан айырмашылығы, қытай ойшылары өркениеттік қақтығыстардың орнына өркениеттік диалог теорияларын дамытуды және халықаралық қатынастардың негізгі басымдықтары ретінде әртүрлі өркениеттердің өзара білім алуы, түсіністігі мен интеграциясы жарияланғанын ұсынады. Геомәдениет бүгінде мемлекеттің жалпы билігінің негізгі элементі бола отырып, жұмсақ күштің ерекше түрі ретінде әрекет етеді. Геомәдениет өркениеттердің әртүрлілігіне бейімділігін көрсетеді. Ол әртүрлі өркениеттер мен мәдениеттермен байланысқан әлемдік

геосаяси тәртіпті және олардың арасындағы айырмашылықтарды құрметтеу қағидаты бойынша динамикалық түрде қалыптастырады.

Геоэкономика мен геомәдениет геосаясаттың жаңа формалары ретінде концептуалды түрде қалыптасты. Бұл геосаяси географияның дәстүрлі түсінігінен алыстауға мүмкіндік беріп, геосаяси кеңістікті дүние жүзі елдерінің қатысуы үшін ортақ етті. Авторлар қазіргі жағдайда әсер етудің экономикалық және «жұмсақ» әдістері неғұрлым өзекті деген тұжырымға келеді. Бұл жағдайда классикалық геосаясат жаһандық геосаясатқа айналады.

Тірек сөздер: геосаясат, классикалық геосаясат, геоэкономика, геомәдениет, концепциялар, халықаралық қатынастар, өркениет, географиялық кеңістік

Статья поступила 22.01.2024

UDC 327.88

<https://doi.org/10.48371/ISMO.2024.55.1.002>

IRSTI 11.25.07

GREAT POWERS SUBVERSION IN THE CONTEXT OF THE REALISM THEORY

*Ilimkozha A.¹

^{*1}doctoral student, Kazakh Ablai Khan University of International
Relations and World Languages, Almaty, Kazakhstan,
e-mail: a.ilimkozha@mail.ru

Annotation. The article delves into a comprehensive analysis of the realist theory of subversion among great powers, shedding light on a relatively overlooked phenomenon within the expanding body of literature on subversive statecraft. By employing a simple, rational cost-benefit calculation, the article demonstrates how this theory effectively explains the varying degrees of subversion observed among non-belligerent and belligerent great powers. Moreover, it emphasizes that subversion tends to occur more frequently, violently, and on a larger scale when directed towards weaker targets. To illustrate and provide initial support for the theory, the article presents concise case studies of mid-twentieth century subversion involving the Soviet Union and the United States. These case studies vividly highlight the theory's applicability and validity. In combination with empirical evidence, the analysis demonstrates that the circumstances

conducive to highly consequential subversion among great powers are both limited and reversible in nature. On the other hand, belligerent great powers, driven by a heightened sense of competition and the pursuit of strategic advantage, tend to employ higher levels of subversion. Their motivations are rooted in a more aggressive and confrontational approach, seeking to undermine and weaken rival powers through covert actions. This heightened level of subversion is a product of the intense power struggles and rivalries that exist among these states. Consequently, the article introduces a healthy dose of skepticism regarding claims that the contemporary strategic landscape has fundamentally transformed the dynamics of great power rivalry, assigning subversion a newly central role. The theory and supporting evidence underscore the notion that the conditions necessary for such significant subversive actions among great powers are relatively rare, casting doubt on the argument that subversion has become a paramount aspect of contemporary international relations.

Key words: great powers, interference, international relations theory, meddling, realism, subversion, non-belligerent and belligerent powers, balancing behavior

Basic provisions

The storms instigated by Russia's malevolent meddling in US domestic politics have not only captured the attention of policymakers but also posed vital inquiries for scholars in the field of international relations. However, it is evident that the current state of academic research is ill-equipped to address these pressing questions effectively. External interference in the internal affairs of sovereign states has been a subject of significant academic interest. Yet, the majority of existing knowledge is primarily derived from cases where powerful nations intervened in weaker ones, leaving a notable gap in our understanding of interference involving great power pairs.

Historically, much of the research has focused on foreign-imposed regime changes, electoral interventions, foreign manipulation of domestic institutions, and subversion through support for insurgents. However, these studies have largely overlooked instances where two major powers engaged in covert statecraft against each other. As the global political landscape continues to evolve, there is a critical need for scholars to expand their scope and explore the complexities of interference between equals, which can have far-reaching implications for international stability and security. The growing body of literature on covert statecraft also exhibits a similar bias, emphasizing cases where weaker targets were manipulated, while neglecting more nuanced scenarios involving major powers vying for influence. Such an asymmetry in the available evidence limits the depth of our analysis and hampers our ability to develop comprehensive frameworks to address

current and future challenges posed by malicious foreign interference.

To bridge this gap in knowledge, interdisciplinary collaboration between political science, history, international law, and related fields is essential. Scholars must adopt a holistic approach to examine the principle of state sovereignty and its corollary of non-interference, with a focus on all instances of great power involvement, irrespective of the relative strength of the targeted state. By doing so, researchers can provide a more accurate and comprehensive understanding of the dynamics of external meddling in international politics. Additionally, exploring case studies of covert statecraft, cyber-attacks, disinformation campaigns, and economic coercion between major powers will shed light on the strategies employed by nations to undermine each other's domestic affairs. This research can offer valuable insights into the motivations, tactics, and potential consequences of such interventions, helping policymakers develop more robust strategies to safeguard their countries against future interference. Furthermore, adopting a comparative approach to study instances of meddling in both weaker and equal states can help identify patterns and trends that may not be immediately apparent in single-case analyses. Comparative research can unveil underlying mechanisms and factors that drive meddling behavior, paving the way for more effective policy responses and international cooperation to counter such actions.

Therefore, the objective of this article is to delve into the complexities of foreign interference between great power pairs, focusing on covert statecraft and the implications for state sovereignty and non-interference principles. Through a thorough examination of historical and contemporary case studies, we aim to provide the reader with a nuanced understanding of the motivations, strategies, and potential consequences of such meddling. By doing so, we hope to contribute to fortifying nations against future attempts to subvert their sovereignty and safeguarding the stability of the international order.

Introduction

Nowadays interference for the purpose of either weakening a target state or changing its behavior is routine state practice. Political scientists, international legal scholars and pundits said as much to people alarmed about Russia's meddling in the 2016 US election. Americans should 'look in the mirror', as Jack Goldsmith put it, invoking the United States' long history of interfering in the internal affairs of other states. That message is certainly true, but because it is based mainly on evidence of great versus small power meddling, it tells us little about whether recent events are a departure from the norm among great powers. Moreover, most IR scholars would expect the politics of subversion to play out differently among the

materially and institutionally most powerful states atop the global hierarchy than in interactions between stronger and weaker actors.

To put the Russia-US case in perspective, to assess Moscow's own counterclaims about American interference in its affairs, to know when a given instance of interference is 'unprecedented' or constitutes an 'escalation', to determine whether the new cyber environment has truly altered the strategic landscape of interference, and to be in a position to suggest policy responses, scholars need to know more about how violations of the non-interference principle tend to play out among great powers. To our knowledge, IR lacks a theoretically informed general study of subversion among great powers, and therefore provides less advantage on current developments than it might.

To begin to better equip IR to grasp the role of subversion in great power rivalry, we present a realist theory of great power subversion. We argue that at its core, subversion is statecraft aimed at undermining sovereignty, and that to be a coherent theory of international politics, realism must explain why sovereignty endures despite incentives to the contrary. For centuries, theorists have focused on how the balance of power preserves the anarchic sovereign states system in the face of repeated attempts by aspiring hegemons to transform it into a hierarchy. It thus identifies incentives states to try to conquer the system but also structural constraints that counter that impulse and result in the enduring reality of the familiar sovereign states system. In this article, we show that realism also posits precisely analogous incentives to undermine sovereignty internally via subversion that run up against more potent countervailing constraints. Simply put, for balance of power theory to work, states must defend against the internal threat of subversion as well as the external threat of hegemony. Classical realists from Thucydides to America's founding fathers knew this all too well, but it was lost in the externally oriented mid-twentieth century origins of modern realism [1].

Description of materials and methods

Our premise is that empirical research and policy analysis uninformed by theory are of little lasting value. More controversially, we contend that the realist school of scholarship is a good place to start when thinking about great power politics even if it turns out to be incomplete if not entirely wrong. Much of the modern history of international relations scholarship can be written as a sustained argument between realists and their critics. Our purpose here is to begin such an argument on the topical question of great power meddling in the domestic politics of peer rivals.

We start by defining precisely what we mean by subversion. Then we deploy the familiar realist system of explanation to understand great powers' incentives to deploy this tool of statecraft. It turns out that all the

conceptual tools needed to do this are lying on the shelf in standard realist works. Indeed, the large potential gains to subversion raise a puzzle: why do we not see more of it among great powers in peacetime, even though they routinely embark on major subversion against lesser states? We find that answer also lies within the standard realist toolkit that highlights rational cost-benefit calculations in terms of power and interest. Also, we examine this simple cost-benefit theory in action in brief case studies of mid-twentieth century statecraft. Finally, we extract preliminary implications for current debates. A key initial lesson emerges: the conditions that are conducive to highly consequential subversion among great powers are quite limited and reversible. This gives rise to skepticism concerning claims that today's strategic environment has fundamentally transformed the nature of great power rivalry to accord a newly central place to subversion.

Defining subversion. Clausewitz defined war as 'a continuation of political intercourse, carried on with other means. What remains peculiar to war', he stressed, 'is simply the peculiar nature of its means'. The same goes for subversion: it is an act of statecraft defined by its means. By its dictionary definition, subversion is an attempt to weaken or undermine an established institution. In international politics, the institution at issue is the state, which is defined by the conventions of sovereignty. Sovereignty is the bedrock organizing principle of international politics. Its essence is the idea that a recognized government is the sole legitimate authority over its territory and hence that other states may exercise political authority there only with its permission. Applied to international politics, therefore, subversion involves two key elements: it affects domestic processes within the target directly by causing things to happen on its territory as opposed to indirectly by altering the external environment, and it contradicts the target's interests as defined by its government [2].

A definition follows: Subversion in international politics is a statecraft designed to directly influence domestic politics in a target in a manner prejudicial to its foreign policy interests. It falls into two categories: weakening the target; and altering the target's policy from the path the target's government initially intends to follow.

Realism and great power subversion. The conventional wisdom among scholars is that statecraft aimed at domestic politics is an anomaly for realist theory, which predicts that domestic processes are of little relevance to states, and especially, great powers external behavior. We disagree.

Incentives. Great power subversion is a potentially cheap substitute for or complement to massively expensive and risky conventional statecraft. Subversion to weaken a great power rival is equivalent to balancing and war. Subversion to change a rival's policy is equivalent to coercion, deterrence, or diplomacy in which hugely expensive commitments, threats or quid pro

quos must be offered to induce policy change in the target. Think of the enormous costs of arms-length statecraft among great powers. For example, scholars – notably Jack Levy and Randall Schweller – count roughly 20 preventive wars among great powers in modern history. By that count, on twenty occasions a declining state feared a challenger's rise and chose to fight a major war at staggering human and material cost. Why not instead subvert the challenger either to try to get it to direct its enmity elsewhere or to weaken it? Operating directly within a target is hard, for sure, but building gigantic armed forces and engaging in bloody battles surely is a strikingly inefficient way to reduce the power of a rising challenger. Why not at least attempt direct action via subversion?

Results

To balance rivals, great powers devote huge amounts of scarce resources to build up their power and accept the risks attendant upon alliances of being entrapped or drawn into allies' conflicts, as fatefully occurred in July 1914. Why not try to avoid those costs and risks by subverting a rival to affect its geopolitical alignment? To illustrate, imagine there are three great powers, A, B and C. In B there are two factions, one sees A as the main enemy and the other reckons C is the main enemy. Say they are closely matched in domestic politics. If A could support the A-loving and C-fearing faction in B such that B turns its enmity to C, that's equivalent to an expensive balancing alliance. On the other hand, imagine that B contains a large restive minority denied political power that would revolt if provided political or material support from outside. If A could cause the difference between the minority in B rebelling or not rebelling, it holds in its hands the possibility of massively weakening B. The effect on the balance of power might even be equivalent to a hugely expensive military buildup or possibly a war.

The idea of using subversion to weaken a great power rival flows seamlessly from all forms of realism, for all of them recognize that the theory's chief independent variable – power defined as material capabilities – is fundamentally domestic in origin. To be sure, realism stresses that power is only politically meaningful in relative terms, but the origin of A's power relative to B is essentially domestic. Power drives the theory, and it comes from domestic institutions. In the competitive environment of anarchy, each thus faces incentives to undermine the sources of the other's power [3]. There is no argument in realism that suggests that these domestic institutions are wholly insulated from the influences of outside actors. Indeed, whereas constructivists, English school theorists, and liberal institutionalists would argue that the institution of sovereignty itself has independent constraining force that might stay the hand of a malicious rival, for realism the only

thing protecting a government from the hostile subversion of rivals is its own capabilities [4]. That is what the words ‘anarchy is a self-help system’ mean. There is simply no argument within the realist family of theories in which an external actor when presented with the opportunity to undercut the power of a rival by subversion would refrain from doing so if it anticipated net benefits.

The idea of using subversion to affect the policy choices of the target runs up against the objection that ‘one of the central tenets of Realism is that a state’s domestic leadership is irrelevant for explaining its international behavior’. However, that claim only applies to one variant of realism, Mearsheimer’s offensive realism, which stipulates that great powers will resolve uncertainty about each other’s intentions by always assuming the worst. Setting aside the objection that that stipulation is inconsistent with theory’s assumption of rational behavior, other versions of realist theory acknowledge that uncertainty is central to foreign policy and its essence is that reasonable people can disagree about the optimal response. The minute you accept that reasonable people can disagree about a great power’s estimate of the threat posed by a rival, and hence about optimal choices on such matters as how and how much to arm and with whom to ally, the door opens to subversion as a means of nudging the response in directions favorable to the intervener. If A cares about B’s goals, is uncertain about them, and thinks subversion can decrease the probability of B challenging it, it faces an incentive to do so.

Granted, the effects of domestic factional politics within the target may seem small from the perspective of a structural theory – for example, delaying a balancing response by a few years, causing a temporary alliance shift, or altering slightly the military posture of the target. However, it pays to remember that these are small effects on powerful targets. From the intervener’s perspective, the net gain of nudging a great power rival just a bit may dramatically outweigh the expected return to some much bigger act of subversion against a weak target. Moreover, when it comes to classical and neoclassical realism, the arguments and evidence for potential gains to great power subversion are everywhere. As Schweller has shown, for example, domestic dissensus frequently impedes what might be postulated as optimal balancing behavior. Although he does not explore it, his neoclassical realist theory of ‘underbalancing’ resembles a primer for how a rising power could subvert targets to forestall counterbalancing. It follows seamlessly from his work that states face incentives to cause or abet strategic dissensus in their rivals.

Discussions

The puzzle of restraint. Realism, in sum, posits huge potential gains to great power subversion such that one might expect it to loom large in strategic competition among great powers. Yet, amidst abundant evidence that states see incentives for subversion, the observable long-term pattern shows that attempts to realize those gains among great powers are highly constrained. The existing IR literature on subversive statecraft exemplifies this: high salience, large scale and more coercive subversion is commonplace between great powers and weaker states and does occur between belligerent great powers, but it is conspicuous by its absence among great power peers in peacetime [5]. Alex Downes and Lindsey O'Rourke count over 100 overt foreign-imposed regime change operations since 1816 – none of which occurred between great power peers in peacetime. O'Rourke's data reveal that the US attempted covert regime change in the Cold War against 54 targets, only three of which (France, China and the USSR) were great powers [6]. John M. Owen's data show forcible efforts to impose domestic institutions on great power rivals almost exclusively during wars, with the wars of the French Revolution and Napoleon being the prime post-Westphalia examples.

Melissa Lee's research is especially relevant – and intriguing. She defines subversion as 'the empowerment of third-party proxies – local nonstate groups – with the aim of degrading the target state's authority over its territory'. Lee argues that subversion of this type has the same potential benefits we have ascribed to our more capacious definition of the phenomenon: changing the target's policy or weakening it. Consistent with other research on subversive statecraft, she finds cases of subversion as she defines it featuring exclusively weak targets.

Why do we not observe more such subversion among great powers? This restraint is not for want of potential opportunities. No one can understand 19th century geopolitics, for example, without such staples as the Irish Question (perennial fears in Whitehall that external powers might intervene on behalf of Irish independence), the Polish question (fears in Berlin, Vienna and especially St Petersburg concerning external support for Polish independence), or the Great Game (fears in London that Russia would catalyze fissiparous tendencies in British India). Minority identities were daggers poised at the hearts of some of the century's most formidable great powers. Yet the period's leaders confined the impulse to use that subversive tool to weaker targets. When it came to action that could really stick the dagger into a potential great power opponent, leaders shrank.

The key exception is wartime. When Clausewitz's 'peculiar means' of organized violence are in play, constraints on great power subversion weaken. The best-documented cases of great powers seeking to subvert each other

with means including efforts to empower local proxies or factions occur in war or its immediate aftermath. Regime change occurred (though not by intent) in the Franco-Prussian war in 1870 and was a war aim in World War I (though the entente powers did out carry it out) and World War II. France and Britain undertook bold subversion against each other in the wars of the French Revolution and Napoleon – the list goes on. Even standout cases in peacetime appear causally related to war. Consider Bismarck's subversion of France. It entailed an extraordinarily deep entanglement of German power within intricate domestic French political choices. It also involved a large range of tools from direct collusion with French politicians to various covert and overt propaganda measures. But at the core of the intervention was the creation of a climate of fear in the French electorate, equating the choice for a conservative-monarchist government (whose victory promised a form of government Bismarck assumed would yield a more formidable great power competitor across the Rhine) with war. The ability to foster that climate was the direct result of France's recent defeat and occupation, and could not have been induced in a more normal setting.

It takes only a brief examination to see that within great powers there were often factions with diametrically opposed preferences for alliance choices, as in the fierce debates within Britain and France in the 1930s over allying with the USSR against Germany. Yet this potential rarely becomes real. To be sure, great powers also constantly seek to influence each other's domestic politics using subtler forms of subversion [7]. Propaganda, disinformation, bribes, forgeries and the like are all standard fare. This reached familiar proportions in the mid-twentieth century, with the Cold War superpowers developing large and well-funded bureaucracies whose main purpose was subverting the other side [8]. But the dog that does not bark is striking: non-belligerent great powers do not subvert rivals in a major way. In particular, they appear to hold back from large-scale and especially material support for domestic factions or groups in rivals.

Conclusion

In sum, great power subversion gets serious only when far more weighty resources are expended in war. The reason IR has little to say on the subject is that scholars have focused on observable things that seem clearly consequential, like wars and arms races. It is hard to identify a case in which subversion substantially affected the trajectory of a great power rivalry.

Great power subversion in action. Off-the-shelf realist theory thus portrays the great-power subsystem as one in which the temptation to subvert peer rivals recurs, but it is checked by powerful restraints. A crazy world of real anarchy, in which governments constantly seek to undermine

each other domestically, is always waiting to burst forth, but it is held in check by power politics itself. The theory presented here explains the comparatively low-subversion equilibrium among great powers exactly as balance of power theory explains the preservation of the sovereign states system against its hierarchical subjugation by one state: as the endogenous outcome of realpolitik. A low subversion order thus emerges among great powers, but it is constantly tested, tends to break down in wartime, and does not embrace weaker states. Defense dominance – home field advantage – means that subversion operations need to be big to get consequential results, but big operations send seriously malign signals, invite potentially costly retaliation and risk escalation. The key is that the theory predicts that great powers will always be managing trade-offs between the potential cheap gains to subversion versus its substantial risks.

We have argued that there is a need of a better handle on how the politics of subversion play out among the world's most powerful states and suggested a realist theory to account for a broad pattern of comparative restraint in subversion among non-belligerent great powers. We hardly need note that such a sketch of such a blunt theory raises more questions than it answers. It cannot tell us why great powers tolerate as much subversion as they do, nor can it account for variation in levels of subversion over time. All of that will require actor- and case-specific detail. Moreover, it raises the very same explanatory debate as the original realist theory focused on arms-length statecraft. Constructivists will attribute levels of subversion to changing 'cultures of anarchy'; English School aficionados will cite settled rules of a society of states; liberal institutionalists will look to institutional effects and reputational dynamics. Distinguishing the subtleties of those arguments from the blunt arguments presented here will take precise process-tracing. However, raising new questions and pushing research in new directions is precisely the point. It opens the door to a new arena of statecraft that has been obscured by the way we've divided up the study of international politics, assuming that realism has nothing to say about domestic politics and making the study of espionage and covert statecraft a separate, specialized area.

To sum up, we presented evidence that mid-twentieth century great powers did indeed probe the potential for subversion to substitute for or complement sovereignty respecting statecraft, but their efforts conflicted with constraints that were endogenous to the power politics of the era. It was not just the fear of escalation to war that stayed the subverter's hand. A probing politics largely played out below that level, as decision-makers assessed or anticipated various kinds of cost-imposition responses from target governments. As seemingly subvertible as great power target

governments may become, they still hold in their hands most of what other governments want and need, a reality that induces restraint in all but rare and extreme circumstances. And that implication defuses at least some currently popular pessimism about democratic great powers' staying power in the 21st century rivalry against their authoritarian peers.

REFERENCES

- [1] Charles L. Glaser. Rational Theory of International Politics: The Logic of Competition and Cooperation. - Princeton, NJ: Princeton University Press, 2010. - 328 p.
- [2] Booth K., Wheeler N.J. The Security Dilemma: Fear, Cooperation and Trust in World Politics. - New York: Palgrave, 2008. - 230 p.
- [3] Gilpin R. War and Change in World Politics. - Cambridge: Cambridge University Press, 1981. - P. 7-15.
- [4] Kramer M. The Soviet Roots of Meddling in U.S. Politics // Ponars Eurasia. - 2017. – January 13.
- [5] Poznansky M. Feigning Compliance: Covert Action and International Law // International Studies Quarterly. - 2019. - № 63(1). - P. 72–84.
- [6] O'Rourke L. The Strategic Logic of Covert Regime Change: US-Backed Regime Change During the Cold War // Security Studies. - 2020. - № 29(1). - P. 92–127.
- [7] Goddard S.E., MacDonald P.K., Nexon D.H. Repertoires of Statecraft: Instruments and Logics of Power Politics // International Relations. - 2019. - № 33(2). – P. 304–21.
- [8] Schoen F., Lamb C.J. Deception, Disinformation, and Strategic Communications: How One Interagency Group Made a Major Difference. - Washington, DC: Institute for National Strategic Studies, 2012. - 104 p.

РЕАЛИЗМ ТЕОРИЯСЫ МӘНМӘТІНІНДЕГІ ҰЛЫ ДЕРЖАВАЛАР ДИВЕРСИЯСЫ

*Ілімқожа А.Е. ¹

*¹Докторант, Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар
және әлем тілдері университеті, Алматы қ., Қазақстан,
e-mail: a.ilimkozha@mail.ru

Аңдатпа. Бұл мақала ұлы державалардың диверсиялық әрекетінің реалистік теориясын жан-жақты талдауға арналған, бұл диверсиялық мемлекеттік басқару туралы әдебиеттердің өсіп келе жатқан көлеміндегі салыстырмалы түрде бағаланбаған құбылысқа жарық түсіреді. Қарапайым, ұтымды шығындар мен пайданы есептеуді қолдана отырып, бұл мақала реализм теориясының соғыспайтын

және соғысушы ұлы державалар арасында байқалған диверсияның әртүрлі дәрежесін қалай тиімді түсіндіретінін көрсетеді. Сонымен қатар, диверсия әлсіз мақсаттарға бағытталған кезде жиі, зорлық-зомбылықпен және кең ауқымда жүретінін атап көрсетеді. Теорияны суреттеу және алғашқы қолдауды қамтамасыз ету үшін мақалада Кеңес Одағы мен Америка Құрама Штаттарының қатысуымен XX ғасырдың ортасындағы диверсия туралы қысқаша кейс-стади ұсынылған. Бұл зерттеулер теорияның қолданылуы мен дұрыстығын айқын көрсетеді. Эмпирикалық дәлелдермен бірге талдау ұлы державалар арасында жоғары зардаптармен диверсияға ықпал ететін жағдайлар шектеулі және қайтымды екенін көрсетеді. Сонымен қатар, жоғары бәсекелестік пен стратегиялық артықшылыққа ұмтылудан туындаған соғысушы ұлы державалар диверсияның жоғары деңгейлерін қолдануға бейім. Олардың мотивтері неғұрлым агрессивті және қарама-қайшылықты тәсілге, жасырын әрекеттер арқылы қарсылас державаларды әлсіретуге деген ұмтылысқа негізделген. Диверсияның бұл қарқыны осы мемлекеттер арасындағы билік пен бәсекелестіктің қарқынды күресінің нәтижесі болып табылады. Демек, қазіргі стратегиялық ландшафт ұлы державалардың бәсекелестік динамикасын түбегейлі өзгертіп, диверсияға жаңа орталық рөл берді деген пікірлерге күдік тудырады. Теория мен растайтын дәлелдер ұлы державалар арасында осындай елеулі диверсиялық әрекеттерге қажетті жағдайлар салыстырмалы түрде сирек кездеседі деген идеяны көрсетеді, бұл диверсия қазіргі халықаралық қатынастардың маңызды аспектісіне айналды деген дәлелге күмән келтіреді.

Тірек сөздер: ұлы державалар, араласу, халықаралық қатынастар теориясы, интервенция, реализм, диверсия, соғыспайтын және соғысушы державалар, тепе-теңдік мінез-құлқы

ДИВЕРСИЯ ВЕЛИКИХ ДЕРЖАВ В КОНТЕКСТЕ ТЕОРИИ РЕАЛИЗМА

***Ілімқожа А.Е.¹**

***¹**Докторант, Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, г. Алматы, Казахстан,
e-mail: a.ilimkozha@mail.ru

Аннотация. Статья посвящена всестороннему анализу реалистической теории подрывной деятельности великих держав, проливающей свет на относительно недооцененный феномен в растущем объеме литературы о подрывном государственном управлении. Используя простой, рациональный расчет затрат и выгод,

статья демонстрирует, как эта теория эффективно объясняет различную степень подрывной деятельности, наблюдаемую среди невоюющих и воюющих великих держав. Более того, в нем подчеркивается, что подрывная деятельность, как правило, происходит чаще, насильственно и в большем масштабе, когда направлена на более слабые цели. Чтобы проиллюстрировать и обеспечить первоначальную поддержку теории, в статье представлены краткие тематические исследования подрывной деятельности середины двадцатого века с участием Советского Союза и Соединенных Штатов. Эти тематические исследования наглядно демонстрируют применимость и обоснованность теории. В сочетании с эмпирическими данными анализ демонстрирует, что обстоятельства, способствующие подрывной деятельности с высокими последствиями среди великих держав, являются как ограниченными, так и обратимыми по своей природе. С другой стороны, воюющие великие державы, движимые обостренным чувством соперничества и стремлением к стратегическому преимуществу, склонны использовать более высокие уровни подрывной деятельности. Их мотивы коренятся в более агрессивном и конфронтационном подходе, стремлении подорвать и ослабить соперничающие державы посредством тайных действий. Этот повышенный уровень подрывной деятельности является результатом интенсивной борьбы за власть и соперничества, которые существуют между этими государствами. Следовательно, статья приносит здоровую дозу скептицизма в отношении утверждений о том, что современный стратегический ландшафт коренным образом изменил динамику соперничества великих держав, придав подрывной деятельности новую центральную роль. Теория и подтверждающие доказательства подчеркивают идею о том, что условия, необходимые для таких значительных подрывных действий среди великих держав, относительно редки, что ставит под сомнение аргумент о том, что подрывная деятельность стала важнейшим аспектом современных международных отношений.

Ключевые слова: великие державы, вмешательство, теория международных отношений, интервенция, реализм, подрывная деятельность, невоюющие и воюющие державы, уравнивающее поведение

Статья поступила 11.02.2024

UDC 1:327

<https://doi.org/10.48371/ISMO.2024.55.1.003>

IRSTI 02:11.01

POLITICAL AND PHILOSOPHICAL ASPECT OF THE IDEAS DIALOGICAL ETHICS

*Hesse R.¹,

*¹Prof Dr. Dr. habil,

Freiburg University, Germany

e-mail: hesse_r@gmail.com

Annotation. To find an answer to the role of dialogical ethics in the philosophical and political aspect, we used an interdisciplinary approach, analyzing the work of K.O. Appel “Ethics and the Theory of Rationality: Selected essays”, who developed its main provisions. It is shown that dialogic ethics is based on global and universal characteristics. Dialogic ethics is one of the diplomatic tools and a mechanism for conflict resolution in world politics and international relations. It is determined that communication and means of language play an essential role in dialogic ethics, when there is an exchange of opinions, consultations, discussions, negotiations, meetings on problems of world politics and international relations, reflection and reflection in the form of finding ways to solve a particular situation. It is proved that dialogic ethics, using morality and law as forms of regulation of the international political process, can solve the problems of relations between states, but the philosophy of power, the desire for it, taking into account the difference between states and the political elite, taking into account the increasing geopolitical competition, cannot always overcome and solve the problem. The relevance of the topic is due to the increasing role of dialogue and the ethics of dialogue in modern world politics and international relations. Observing the ethics of dialogue revitalizes normal relations between States and peoples in difficult modern geopolitical and geo-economic conditions. The purpose of the article is to discuss the philosophical and political aspect of the ideas of dialogical ethics of the issue, about approaches and ideas in line with its modern concepts.

Key words: politics, idea, dialogical ethics, philosophy, theoretical reason, international relations, conflict, discourse

Basic provision

The basic reflections of Ethics, the so called dialogical Ethics, have been elaborated by Karl-Otto Appel (1922-2017) [1]. Because dialogue is an essential element of communication for international relation, world

politics and political leaders, we would like to present the basic ideas of dialogical ethics as philosophical and political aspect.

Our critical reasoning can differentiate between what is correct and what is not; in other words, between *true* and *false*. One might also add those things about which we cannot determine either their truth or their falsity. But this is also a question of truth: Is it true that (for the present, or in principle) we do not know whether or not something is true? “Let your word be yes, yes; no, no”, as we find in the Bible.

We cannot reinvent our critical reasoning every day. That we possess it is something we owe to the “groundwork” laid by our ancestors. That is to say, the tools with which our reasoning performs its critical work have been developed by cultural labor.

We have to know whether a thing is false or not. We have to know whether the quality of thing not for “academic” reasons, but rather because we could not survive otherwise. If I do not know whether or not the mushroom I am about to eat is poisonous, I take the risk of dying for my ignorance. If I have erred in calculating the re-entry angle of a space capsule as it returns to earth, it may be that the whole crew will pay for my error with their lives.

Introduction

The relevance of the topic is due to the increasing role of dialogue and the ethics of dialogue in modern world politics and international relations. Observing the ethics of dialogue revitalizes normal relations between States and peoples in difficult modern geopolitical and geo-economic conditions.

The purpose of the article is to discuss the philosophical and political aspect of the ideas of dialogical ethics of the issue, about approaches and ideas in line with its modern concepts. We must know the realm of theoretical reason and the realm of practical reason. It’s not about inventing something new, it’s about giving the dialogue an ethical focus to resolve, for example, conflicts.

Description of materials and methods

An interdisciplinary approach, namely political science and philosophy, made it possible to achieve the purpose of the study: the main ideas of dialogical ethics in complex geopolitical and geo-economic conditions. Analysis of K.-O. Appel’s work “Ethics and the Theory of Rationality: Selected Essays” as one of the main general logical methods used to identify these basic ideas.

Such approaches as the descriptive method on the example of the work of I. Kant “Critique of Practical Reason” reveals the applied nature of ideas in the modern digital and full of threats world [2]. Based on these empirical data, the synthesis method made it possible to collect various

aspects of the studied issue into a single whole and to obtain research results and formulate conclusions.

Results

Most situations in which the question of truth presents itself are not as dramatic as this. Most are in fact trivial and insignificant: Will it rain or not; should I take an umbrella? How much fuel does the car consume that I would like to buy; can I afford it? And so on.

The question of truth arise in connection with our knowledge of the world and also in connection with our actions within it. On the one hand, we must know: Is it *true* that a space capsule re-entering the atmosphere at an angle of so many degrees and a speed of so many kilometers per hour heats up by so many degrees? On the other hand we must also know: Is it *true* that it would be better if the heat shield around the capsule were twice as thick as it currently is – therefore, that it *should* be made thicker?

Questions of truth appear in the realm in which we need to know *what is the case*, as well as in the realm in which we need to know what *we should and should not do*. We can call the first realm the realm of “theoretical reason” and the second, the realm of “practical reason”. For example, it’s necessary to know the history of Central Asia for understand topical problems of this region.

We have a question: But what is wrong with self-contradiction? Don’t we sometimes say of a deceased person, in sympathy and even with a bit of admiration, “Even in his contradictions he was great”?

We say this because we sometimes find human failings endearing (so long as they are not too serious). We also know of our own individual weaknesses and tend to turn a blind eye to them. It makes our life a little easier. But if we in all seriousness were to accept self-contradiction without proviso, we would be forced to accept also its opposite, the *refusal* of self-contradiction; and second, in a serious circumstance, we would not need much time to decide on which side of the argument we stand. Suppose we are, for example, running a construction company and would like to know from the engineer who has constructed our newest bridge whether it can carry the loads that are expected. Suppose he answers “Yes and no”. We would surely respond, taken aback or angry, that this is a contradiction, and if he were to insist further on his answer, perhaps propounding the benefits of self-contradiction, we would send him to get his walking papers, or perhaps to a psychiatrist to see if his head is in order. Today we have a lot of contradictions in the ecological sphere: to have a car is good, but it’s so lot of CO₂.

If we admit that we should not let our actions be steered by our natural instincts, we still have to acknowledge that without our natural *senses* we

would not be able to recognize anything or, in any case, that we would not get very far in our search for knowledge.

If someone had no senses *at all* – how would he perceive anything, and how could we find out from him whether he had perceived anything? On the other hand, it is not the case that the “impressions” that reach us via our senses already have the quality of knowledge - certainly not in a manner that is reliable. Reliable knowledge is obtained only when two further aspects are taken into consideration: The *reason* of the individual (receiving sensual impressions), and the discursive *co-subjectivity* unavoidably inherent in every act of reason. In other words, reliable knowledge always, in this sense, presupposes co-subjectivity.

The registering and assimilating is the result of an act of reason. The fact that our senses transmit to us the impression of “something” is only possible because the idea of “something” exists in our reason. The notion that our sense data has to do with things that are “there” is something that our reason provides; it is not in the data itself. The development of concepts which enable us to apprehend reality and thereby obtain knowledge is an important cultural accomplishment.

This means there is no “solitary” recognition. There may be, but only in rudimentary form. Even animals which hardly communicate with one another, are able to recognize things. And Kaspar Hauser (a 19th Century German youth, infamous, as he himself asserted in his later life, for spending his youth locked in a darkened dungeon isolated from the outside world, having never been introduced to language) recognized that which was shoved into his cell as food, even though, as the story goes, no one had ever spoken to him [3]. It may be that those communicative faculties of the brain, which are necessary for the working out and refinement of knowledge-enabling concepts, achieve a rudimentary, solitary perception. These abilities must be present in each individual, otherwise they could not be activated in situations of learning and teaching.

In diametric opposition to this, all recognition only takes place in the consciousness of the individual, that there is no world around him, but rather that it is all just an illusion.

In attempting to discover the facts of the world around us, we are (if this attempt is more than rudimentary) dependent on our fellow human beings. Even in posing the simplest question, like “Is this democratic State?”, we transcend our subjectivity in various ways: We turn to someone else (from whom we hope to obtain the knowledge that we ourselves lack), and in doing so, we use the medium of language, which we have acquired through a long process of communication with other human beings [4].

We *need* the information that we want to get but cannot acquire on our own. But even supposing someone, as an experiment, would completely

refrain from posing questions, in order to demonstrate the possibility of this task to his discussion partner, who in contrast defends its impossibility (that inter-subjectivity is unavoidable) – even this demonstration would be a demonstration *for* someone, that is, it would entail an inter-subjective context. Furthermore, we could not maintain this position (that it is possible to live without the asking of questions) if we had during our lives, e.g. as children, really held and practiced this view! As children, we pestered our parents and others around us to the point of exasperation with questions like “Why is that?”, “Why is the number of conflicts increasing?”, “What are their reasons?”, “How can it be minimized?” and so on. Without having passed through this early learning process, with its endless questions and answers, we would not now, as adults, be able to take part in a discussion about the avoidability or unavoidability of inter-subjectivity. Had we not posed seriously meant questions earlier, we would still be the small, ignorant creatures we once were.

And here we can repeat the argumentation of the previous answer: Certainly, one could decide, as a thought experiment, never to ask serious questions (strictly speaking this won’t work, since a world in which we ask no serious questions could not even be perceived in a manner that is anything more than rudimentary – because any more than the most rudimentary perception requires us to pose seriously meant questions). As we can see from the trivial example of the conflicts, our life expectancy would be short without preventive measures of states.

It’s very interesting what leads us (as early as in childhood) to ask questions? Whatever the cause, in doing so we exercise an ability that is part of our makeup as rational beings. Why the world, our life and our reason (and therefore this capability of asking questions) should exist – this is something we don’t know. In asking “Why?”, however, we are (reflectively) referred to the categories of world, life, reason (and with it freedom) as irreducible concepts, which we implicitly recognize in the very act of questioning. Such questions about implicit conditions - in other words, the reflection about “conditions for the possibility of...” - are, as mentioned before, what Kant called “transcendental” [2].

Discussion

A propos freedom: Does it really exist? What about the opposing view that everything is predetermined – even processes in the brain, which is supposedly the source of our “freedom”? There are many who defend this view. This is again a “paper doubt”. And again, the same answer:

1) If everything is predetermined, then so is this view. But this cannot be the intention. In order to use this idea in a discussion, it must first be

considered an argument, which in itself presupposes a kind of freedom of thought.

2) But if we simply overrule this objection (1) and declare everything (even argumentation) to be predetermined, we come to no meaningful result, for then everything in our world is just as it has always been, except that we have the additional linguistic burden of calling everything predetermined

3) Let us once again follow an adherent of this view to his bank and observe his reaction when the teller informs him that an inescapable chain of cause and effect has determined that yesterday's salary deposit cannot be paid out.

How can we more concretely describe this inter-subjectivity, which is contained in every simple question? What sort of relationship do we enter into when we ask someone a question?

With every question we ask, we necessarily accept basic shared discourse-related responsibilities, for example with respect to:

1) *Choice of words*: There are certain *rules* governing the use of words which I agree to follow and which I expect to be followed by my partner in discourse;

2) *Sincerity*: The question I pose is meant sincerely and I expect that my partner will answer me with similar sincerity. This also means that he will tell me when he actually knows no answer, has only a partial one, or has doubts about it;

3) *Trans-subjective openness*: When my partner can only give an unsatisfactory answer or no answer at all to my question, I can expect that he will help me find *someone* who can answer it, since he understands that he, as an individual, must put himself second in the pursuit of truth; in other words, that every question posed seriously is in fact addressed not specifically to him, but to *every* rational being and thus is meant to be virtually universalistic.

4) *Justification*: I can expect that my partner answers not only with a statement, but that he is prepared to tell me *why* he thinks this statement is the correct (true) answer.

5) *Argumentative discourse*: I can expect my discursive partner not only to give me the justifications for his answer, but also to be willing to respond to objections that I may present; in other words, to be willing to enter into an argumentative dialogue with me, one in which justifications and counter-justifications are weighed against one another.

6) *Rules of argumentation*: Such a dialogue is only possible in the framework of certain rules of logic, and the participants must agree to adhere to these.

7) *Openness to revision*: When new information is received which has the potential to affect the outcome of the argument, the participants must be willing to take this into account and, if applicable, to revise any conclusions they had previously come to.

8) *Aiming toward consensus*: When there are no further arguments to be presented and the dialogue thus appears to be at an end, both participants agree to regard the result of the dialogue up to this point as the (possibly preliminary) answer to their posed question – this result is the *truth* of the matter as they have so far been able to determine.

It's necessary to mark that we wrote about discourse related responsibilities in this journal in 2019 N 3 [6].

There are more anthropological givens or responsibilities of communication that we might add to these lists. In any case, the above lists are not intended to be definitive.

It's very important to methodologically reconstruct such rules of dialogue, starting from the simplest speech acts and proceeding to elaborate linguistic structures, in order to make clear to us the mutual rights and duties that they entail.

We describe this “set of rules” as a kind of “minimal ethics”. However, this form of ethics is not really so “minimal”.

We cannot *derive* anything substantive *from* them, but we can *work with* these rules by applying them to concrete situations.

If we were to consider contents as the basis of ethics, and if those values were to conflict with one another, then these conflicts would not be resolvable, except by referring to supposedly “higher” values or propositions - which again could stand in conflict with one another - or by violent means [5]. Violence is in fact the “procedure” through which such substantive conflicts are often resolved. In the case of a conflict between states which each defend conflicting values, this “procedure” is war. Yet, in an age in which weapons of mass destruction and global environmental threats are spreading, war is not an option we can afford. War is now coupled with a previously unknown risk - an unrestrained modern war, fought with all military means available, would eradicate the human race, or leave little of it behind [7].

The search for non-military means of resolving conflicts is thus an existential necessity. All states – developed, developing etc. - wish peace, world without wars.

Primary, formal, basic rules actually presuppose value statements, for example the postulates of “seriousness” (of questions) and “equality” (of all human beings). It is true that the statements “You *should* ask serious questions (if you want the truth)!” and “You *should* accept the arguments of all persons with equal readiness (if you want the truth)!” are ethical postulates

(general normative statements). They are not, however, *ascriptions* of value. They are not arbitrarily or randomly chosen. Rather, their acceptance is an inescapable precondition of the effort to find truth through dialogue; they cannot be denied. Even in attempting to do so, one would have to implicitly make use of them in order to explain and defend this denial.

Thus, the objection that was intended in the question above turns out to be, in reality, a valid demonstration of the minimal ethics inherent in it (as in any seriously meant question). This minimal ethics is not imposed and cannot be derived; it shows itself when, through transcendental reflection, we consider the conditions of possibility inherent in every serious question.

Just mentioned alternative, “solving conflicts by dialogue or by violence (war)”: will mankind succeed in solving its conflicts in a way that does not bring about its complete or near destruction?

Another ground for hope is the fact that multilateral agreements among states have been put in place (outside the UN), meant to mitigate or eliminate global environmental and military threats.

This anticipation usually works in everyday life. Yet, one never knows whether or not a counter-argument or further relevant information might still exist in the mind of someone who was not able to express it (either because he had been hindered, by means of power or simply by a lack of communicative infrastructure). Considering this last point, it is evident that even if, in a thought-experiment, we were to imagine that all restraints were eliminated and an ideal “Christian-communist” society - free from domination, based on the postulates of equality, freedom and solidarity - were fully realized, we would still find it impossible in practice to verify whether all possible counter-arguments have really been taken into consideration. In other words, even in the best of all possible worlds, anticipation would still be necessary [8].

And it is all the more necessary in a human world-society permeated to such a great degree and depth by power structures as ours!

Like Kant, transcendental-pragmatic philosophy admits that the realization of reason in the world *is* a utopian project, in the sense that it is based on counter-factual anticipation, but beyond Kant it observes that it is nevertheless at the same time *factually given*, insofar as this anticipation takes place and *must* take place [2].

The principle of virtual equality and reciprocity between all human beings, implicitly recognized in every seriously posed question, is something that stands in stark contrast to the existing political and economic relations of power. It’s an ever-present call to overcome these same relations. It’s an ever-present call. To overcome this contrast is impossible, given the character of the human being, but to strive for it gives sense and dignity to the history of mankind and to the life of the individual.

Conclusion

Dialogic ethics is evaluated as a diplomatic tool and as a conflict resolution mechanism. The subject of dialogic ethics is the people, their safety and well-being. In the process of dialogical communication, there is an exchange of opinions, a search for ways to solve a particular difficult situation in world politics.

Dialogic ethics in the philosophical and political aspect represents the logical forms proper - concepts, understanding, comprehension, reflection and decision. And dialogic ethics acquires the importance of dynamic semantic schemes that allow understanding and mastering new formats of its use. A feature of dialogic ethics is the need to withstand the tension of contradictions when opposing sides and complex problems are combined. The conceptual and categorical apparatus of dialogical ethics includes the concepts of poverty, threat, cruelty, play, conflict, slavery and many others.

Truth, law, and war are difficult to combine in dialogic ethics, which means a shift in meanings in world politics. In modern conditions, the variants of dialogical ethics require an expansion of the philosophical and political context.

REFERENCES

- [1] Appel K. –O. Ethics and the Theory of Rationality: Selected Essays. - Humanities Press International Inc., 1996. - 336 p.
- [2] Kant I. Critique of Practical Reason. 2nd edition/ Transl. by Mary Gregor. - Cambridge University Press, 2015.
- [3] Heydenreuter R. König Ludwig I. und der Fall Kaspar Hauser / In: Staat und Verwaltung in Bayern. Festschrift für Wilhelm Volkert zum 75. Geburtstag /Ed. by K. Ackermann and A. Schmid. - Munich, 2003. - P.465.
- [4] Angeli F. La comunicazione umana. A cura di Umberto Curi. - Milano; Verlag: Angeli, 1985.
- [5] Alber K. Diskursethik und Diskursanthropologie. - München, 2002. - 286 S.
- [6] Hesse R. Education in a Kantian perspective and its importance in the present situation of politics // Bulletin of Ablai khan KazUIR&WL. Series «International Relations and Regional Studies». – 2019. - № 3. – P.7-21.
- [7] Mercier Lectures: The Response of Discourse Ethics to the Moral Challenge of the Human Situation As Such, Especially Today. - Peeters Publishers, 2001. - 180 p.
- [8] Kamlah W., Lorenzen P. Logical Propaedeutic: Pre-School of Reasonable Discourse Paperback. – Lanham: Rowman & Littlefield, 1984.

ПОЛИТИКО-ФИЛОСОФСКИЙ АСПЕКТ ИДЕЙ ДИАЛОГИЧЕСКОЙ ЭТИКИ

* Гессе Р.¹,

*¹проф., доктор-доктор, хабилитированный,
Фрайбургский университет, Фрайбург, Германия
e-mail: hesse_r@gmail.com

Аннотация. Чтобы найти ответ на роль диалогической этики в философско-политическом аспекте мы использовали междисциплинарный подход, проведя анализ работы К.-О. Аппеля “Этика и теория рациональности: избранные эссе”, который разработал основные ее положения. Показано, что в основе диалогической этики лежат глобальные и универсальные характеристики. Диалогическая этика является одним из дипломатических инструментов и механизмом разрешения конфликтов в мировой политике и международных отношениях. Определено, что существенную роль в диалогической этике играет коммуникация и средства языка, когда идет обмен мнениями, проходят консультации, дискуссии, переговоры, встречи по проблемам мировой политики и международных отношений, осмысление и рефлексия в виде поиска путей решения той или иной ситуации. Обосновано, что диалогическая этика, использующая мораль и право, как формы регуляции международного политического процесса, может решить проблемы взаимоотношений государств, но философия власти, стремление к ней с учетом разности государств и политической элиты, с учетом усиливающейся геополитической конкуренции не всегда может преодолеть и решить проблему. Актуальность темы обусловлена возрастающей ролью диалога и этики диалога в современной мировой политике и международных отношениях. Соблюдение этики диалога оживляет нормальные отношения между государствами и народами в сложных современных геополитических и геоэкономических условиях. Цель статьи - обсудить философско-политический аспект идей диалогической этики вопроса, подходы и идеи, соответствующие его современным концепциям.

Ключевые слова: политика, идея, диалогическая этика, философия, практический разум, международные отношения, конфликт, дискурс

ДИАЛОГТЫҚ ЭТИКА ИДЕЯЛАРЫНЫҢ САЯСИ- ФИЛОСОФИЯЛЫҚ АСПЕКТІСІ

*Гессе Р.¹

*¹докторы-докторы, хабилит.,
Фрайбург университеті, Фрайбург, Германия
e-mail: hesse_r@gmail.com

Аңдатпа. Философиялық-саяси аспектідегі диалогтық этиканың рөліне жауап табу үшін біз К.-О. Аппелдің “этика және рационалдылық теориясы: тандалған очерктер” атты еңбегіне талдау жасай отырып, пәнаралық тәсілді қолдандық. Диалогтық Этика жаһандық және әмбебап сипаттамаларға негізделгені көрсетілген. Диалогтік этика әлемдік саясат пен халықаралық қатынастардағы қақтығыстарды шешудің дипломатиялық құралдары мен тетіктерінің бірі болып табылады. Диалогтық этикада қарым-қатынас пен тіл құралдары маңызды рөл атқаратыны анықталды, пікір алмасу, консультациялар, пікірталастар, келіссөздер, әлемдік саясат пен халықаралық қатынастар мәселелері бойынша кездесулер, белгілі бір жағдайды шешудің жолдарын іздеу түріндегі түсінік пен рефлексия. Халықаралық саяси процесті реттеудің бір түрі ретінде мораль мен құқықты қолданатын диалогтық этика мемлекеттер арасындағы қарым-қатынас мәселелерін шеше алады, бірақ билік философиясы, оған ұмтылу, мемлекеттер мен саяси элитаның айырмашылығын ескере отырып, өсіп келе жатқан геосаяси бәсекелестікті ескере отырып, мәселені әрдайым жеңе және шеше алмайды. Тақырыптың өзектілігі қазіргі әлемдік саясат пен халықаралық қатынастардағы диалогтың рөлі мен диалог этикасының артуына байланысты. Диалог этикасын сақтау қазіргі күрделі геосаяси және геοэкономикалық жағдайларда мемлекеттер мен халықтар арасындағы қалыпты қатынастарды жандандырады. Мақаланың мақсаты – мәселенің диалогтық этика идеяларының философиялық және саяси аспектісін, оның заманауи тұжырымдамаларына сәйкес тәсілдер мен идеяларды талқылау.

Тірек сөздер: саясат, идея, диалогтық этика, философия, ақыл, халықаралық қатынастар, қақтығыс, дискурс

Статья поступила 29.02.2024

**II БӨЛІМ.
ДҮНИЕЖҮЗІЛІК САЯСАТ ЖӘНЕ
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР
РАЗДЕЛ II.
МИРОВАЯ ПОЛИТИКА И
МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ
II PART.
WORLD POLITICS AND INTERNATIONAL RELATIONS**

УДК 327.7

<https://doi.org/10.48371/ISMO.2024.55.1.004>

МРНТИ 11.25.40

**ДИПЛОМАТИЯ СПОРТА КАК СПОСОБ РЕГУЛИРОВАНИЯ
МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ**

***Капаин А.¹**

***¹ докторант, Казахский Национальный Университет имени аль-
Фараби, г.Алматы, Казахстан, e-mail: aset.kapain@mail.ru**

Аннотация. Спортивная дипломатия является неотъемлемой частью политики мягкой силы государств. Спортивная дипломатия используется не только для формирования позитивного имиджа или проявлением «державности» государства на мировой арене, также оно является средством привлечения туристов. Так на пример благодаря именно спортивному имиджу многие страны стали популярными направлениями в туристической отрасли. Но самое влажное спортивная дипломатия является надеждой на разрешение многих конфликтов. Так издревле спорт являлся средством от войны, в первую очередь это знаменитые олимпийские игры. К сожалению, спорт в период «холодной войны» использовался как инструмент в руках мировой политики, как средство давления, способ разжигания огня «великого противостояния». Сегодня на фоне кризиса медиации, кризиса доверия к традиционной дипломатии, спортивная дипломатия может стать единственно доступным видом диалога между противоборствующими сторонами. Данная статья исследует роль спорта как инструмента мягкой силы в современных международных отношениях, особенно в контексте современной геополитической напряженности в мире. Исследование подчеркивает способность спорта влиять на формирование восприятия и использовать ненасильственные методы для воздействия на других. Успехи спортсменов на международной арене содействуют укреплению

культурных ценностей и способствуют дипломатическим отношениям между странами. Также анализируются примеры использования спорта в период Холодной войны и методы исследования, включая реалистический и либеральный подходы. Спортивная дипломатия признается как мощный инструмент формирования глобальных взаимодействий, однако ее дипломатические успехи часто оцениваются меньше, чем военные победы. Важным аспектом является обеспечение компетентной подготовки спортсменов и менеджеров для эффективного использования спорта в дипломатических усилиях.

Ключевые слова: дипломатия, спорт, мягкая сила, международные конфликты, дух олимпизма, бойкот, имидж государства, туризм, санкции

Основные положения

Современные международные отношения переживают кризис доверия в вопросе посредничества и поддержания мира. На фоне противостояния России и стран Запада, на фоне украинского кризиса практически сгорают все мосты надежды на урегулирование конфликта. Попытки некоторых европейских стран оказать политическое и психологическое давление на Россию стали восприниматься как акты изоляции не только в политическом плане, но и в других областях. В то же время необходимо забывать, что любой конфликт когда-то имеет конец, и всегда оставлять возможности для переговоров для достижения мира.

Введение

Термин «мягкая сила», введенный политологом Джозефом Найем [1], фокусируется на способности государств влиять на остальных посредством формирования восприятия, восхищения и использования ненасильственных методов. В этом смысле спорт стал стратегическим инструментом «мягкой силы», который преодолевает политические, культурные и языковые барьеры. В этой статье рассматриваются многогранные методы, с помощью которых спорт становится инструментом мягкой силы, укрепляет международные отношения и способствует формированию позитивного глобального восприятия государств.

Одна из важнейших ролей спорта в «мягкой силе» заключается в его способности к культурной дипломатии. Спортивные мероприятия предоставляют странам универсальный инструмент, который находит отклик у людей по всему миру. Независимо от того, какая страна участвует в международных турнирах и проводит их, у нее есть возможность продемонстрировать свою культурную самобытность,

ценности и традиции на мировой арене. Церемониальные аспекты, связанные со спортивными мероприятиями, традиционными церемониями и национальной символикой, создают нарратив, способствующий формированию позитивного восприятия государства в современном мире.

Успешные спортивные выступления вносят значимый вклад в позитивный образ и идентичность нации. Достижения спортсменов на международных соревнованиях становятся источником национальной гордости при этом создавая образ превосходства и целеустремленности. Такого рода достижения способствуют формированию позитивного национального нарратива, укрепляя культурные и социальные ценности страны и демонстрируя ее возможности миру.

Дипломатические отношения – это еще одна сфера, где спорт играет ключевую роль в стратегиях мягкой силы. Спортивные мероприятия часто стимулируют дипломатическое взаимодействие, обеспечивая нейтральную почву для взаимодействия и построения отношений между странами. Посредством совместного участия в турнирах или совместных спортивных инициативах страны могут найти точки соприкосновения и способствовать дипломатическому диалогу. Неформальная спортивная обстановка может разрушить политические барьеры и создать благоприятную среду для конструктивных дискуссий.

Связи между людьми, которым способствует спорт, преодолевают геополитическую напряженность. Болельщики из разных слоев общества собираются вместе, чтобы поддержать свои любимые команды или спортсменов, создавая чувство товарищества, выходящее за рамки политической принадлежности. Общая страсть к спорту служит связующим звеном, способствующим взаимопониманию и доброй воле между людьми из разных стран.

Не следует упускать из виду влияние мягкой силы спортсменов. Успешные спортсмены часто становятся культурными послами своих стран. Их поведение, спортивное мастерство и достижения способствуют формированию позитивного восприятия своих родных стран. Спортсмены воплощают такие ценности, как честная игра, настойчивость и командная работа, которые находят отклик у аудитории по всему миру, внося свой вклад в капитал мягкой силы своих соответствующих стран.

Проведение крупных спортивных мероприятий усиливает влияние мягкой силы страны. Тщательная организация таких мероприятий, как Олимпийские игры или Чемпионат мира по футболу, не только демонстрирует логистические возможности страны, но и дает представление о ее культурном богатстве и гостеприимстве.

Проведение международных турниров предоставляет странам беспрецедентную платформу для демонстрации своей открытости, разнообразия и способности объединить мир.

Более того, спорт служит средством реализации инициатив общественной дипломатии. Правительства могут использовать популярность спорта для взаимодействия с международной аудиторией, пропаганды политики и формирования позитивного восприятия. Массовые спортивные программы, инициативы в области здравоохранения и образовательные кампании, связанные со спортивными мероприятиями, способствуют укреплению мягкой силы нации, активно участвуя в глобальном развитии.

В истории человечества спорт часто подвергается критике со стороны скептиков, как бесполезное и дорогостоящее развлечение, и что от нее мало толку, хотя спорт изначально имел именно антивоенные цели. Однако в некоторых случаях он может стать инструментом политики. В период холодной войны правительства использовали спортивные соревнования как замену военным действиям. Кроме того, граждане также использовали спорт как средство выражения своего недовольства и призыва к переменам. Так, например, в 1983 году жители городка Лоуренс, штат Канзас [2], продемонстрировали это, пригласив советских спортсменов на канзасские эстафеты, вопреки политическому давлению.

В период холодной войны США и Советский Союз демонстрировали свою национальную мощь и пытались получить поддержку народа именно через спорт. После вторжения СССР в Афганистан в 1979 году отношения между Москвой и Вашингтоном ухудшились. Вместо военной конфронтации обе страны встретились на Олимпийских играх. Зимние Олимпийские игры 1980 года в США стали известными благодаря победе американской хоккейной команды над советской, считавшейся на то время лучшей в мире. Это событие, известное как «Чудо на льду» [3], стало символом американского превосходства на льду. Летние Олимпийские игры 1984 года, проводившиеся в США, но были бойкотированы Советским Союзом и странами социалистического лагеря в ответ на бойкот советской олимпиады в 1980 году США.

Дипломатия пинг-понга, событие начала 1970-х годов, является ярким примером спортивной дипломатии. Это включало обмен визитами между американскими и китайскими игроками в настольный теннис, что вызвало неожиданные взаимодействия, положившие начало новому этапу в напряженных отношениях между Соединенными Штатами и Китайской Народной Республикой. Этот обмен мнениями послужил катализатором дипломатических дискуссий, которые

в конечном итоге привели к знаменательному визиту президента Ричарда Никсона в Китай в 1972 году и последующей нормализации отношений между двумя крупнейшими державами. Дипломатия пинг-понга подчеркивает огромный потенциал спорта в укреплении мира и дипломатии во всем мире.

Описание материалов и методов

Страны постоянно общаются и взаимодействуют, решая широкий спектр вопросов, охватывающих политику, социальную динамику, экономику и военное дело. На подход к решению этих вопросов и используемые внешнеполитические стратегии влияет руководство соответствующих государств. Ученые-реалисты в основном фокусируются на таких факторах, как военная и экономическая мощь, география, природные ресурсы, численность населения, политическая стабильность и эффективность правительства в качестве ключевых источников власти. С реалистической точки зрения, конфликты между нациями ожидаемы, что приводит к меньшему акценту на внедрении новых дипломатических инструментов, таких как спортивная дипломатия. Теоретики-реалисты обычно утверждают, что сила, особенно военная мощь, имеет первостепенное значение.

И наоборот, ученые-либералы расширяют сферу охвата, рассматривая дополнительную динамику власти, включая влияние. Либеральная точка зрения уделяет больше внимания взаимодействию государств в мирное время. Хотя сила остается важной как во время конфликта, так и в мирное время, ученые-либералы выступают за изучение альтернативных дипломатических путей, таких как экономическая дипломатия, кибердипломатия и спортивная дипломатия.

Обсуждение

«Спортивная дипломатия» стала ключевым понятием на стыке международных исследований, политологии и спортивных исследований. Хотя этот термин включает в себя различные толкования, цель данной главы - углубиться в более узкое понимание, оставив более широкие дискуссии о сложных связях между спортом, политикой и развитием, а также политически мотивированных действиях известных спортсменов и спортивных руководящих органов для других анализов.

Изучение спортивной дипломатии через призму ее роли в содействии умелому управлению международными отношениями предполагает сосредоточение внимания на конкретных видах деятельности и динамике, каждая из которых направлена на достижение внешнеполитических целей отдельными субъектами. В этой главе эти цели рассматриваются с помощью взаимосвязанных концепций:

управление имиджем и национальный брэндинг, разрешение конфликтов, создание альянсов и политические сообщения.

Работа Александра Бренда направлена на интеграцию этих аспектов внешнеполитической деятельности под эгидой «спортивной дипломатии». Для каждого аспекта будут приведены различные примеры, включая как успешные, так и неуспешные попытки использовать спорт в качестве средства и основы для поддержки дипломатических обменов [4].

Автор сосредотачивается на изучении растущего значения спортивных технологий в сфере национального брэндинга и публичной дипломатии, концепции, которую они называют «спортивной и технической дипломатией», а Израиль выступает в качестве примера. Анализируя пример Израиля, автор выделяет четыре основных процесса, имеющих отношение к использованию спортивных технологий для национального брэндинга и публичной дипломатии, направленных на содействие взаимодействию как государственных, так и негосударственных субъектов в сфере спортивной и технической дипломатии [5].

В последнее время ученые все больше сосредотачиваются на изучении взаимосвязи между спортом и сетевой дипломатией в контексте международных отношений. Однако, несмотря на этот растущий интерес, несколько фундаментальных аспектов этой связи остаются относительно неисследованными. Российский автор Владимир Морозов [6] исследует взаимосвязь между международными отношениями и спортом в 21 веке в рамках сетевой дипломатии. Анализ Морозова включает в себя изучение современного участия в спорте различных стран, включая СССР, Российскую Федерацию, Соединенные Штаты, Китайскую Народную Республику, Японию, Южную Корею и Катар. Кроме того, Морозов дает краткий исторический обзор развития роли спорта в этих странах, проливающий свет на отношение регионов к спорту и его использование в современных международных делах. Эту работу можно рассматривать как ценное продолжение исследований в этой области, дающее представление о роли спорта как инструмента сетевой дипломатии и внешней политики современных государств. Морозов дает тонкое представление о текущей ситуации, связанной с этим вопросом, оценивает его существенные последствия и объясняет, почему спорт и спортивная дипломатия по праву заслуживают своего места на мировой арене.

Иранские авторы Мохаммад Джавадипур и Назанин Расех [7] провели исследование, направленное на изучение роли спорта и продвижения спортивной дипломатии в укреплении социально-культурной политики и международных отношений Исламской

Республики Иран. Используя методологию качественного исследования, авторы привлекли 20 спортивных экспертов, обладающих значительным международным опытом и опытом управления в спортивном секторе. Эти эксперты были отобраны путем целенаправленной выборки и теоретической насыщенности. Для сбора необходимых данных были проведены неструктурированные исследовательские интервью, которые впоследствии были проанализированы с использованием различных методов кодирования, включая открытое, выборочное и отличительное кодирование. Анализ проводился в соответствии с целями и проблемами исследования. Выводы выявили ряд проблем и недостатков, таких как отсутствие четкой политики, недостаточные знания и осведомленность в этой области, а также отсутствие понимания потенциальных возможностей в области спортивной и культурной дипломатии. В конечном счете, исследование завершилось рекомендациями и мерами, направленными на реализацию целей спортивной дипломатии. Эти рекомендации охватывали такие стратегии, как проведение международных мероприятий, участие в глобальных спортивных мероприятиях, предоставление рекомендаций тренерам и спортсменам, использование национальных медиа-платформ, привлечение спортивных знаменитостей и элитных спортсменов, а также стратегическое взаимодействие с международными сообществами.

В своем исследовании Верити Постлетуэйт, Клэр Р. Дженкин и Эмма Шерри [8] изучили появление академической литературы по спортивной дипломатии и определили соответствующие эмпирические, концептуальные и теоретические основы, используемые при ее изучении. Используя комплексный подход к обзору, они собрали рецензируемые журнальные статьи, опубликованные за первые 20 лет нынешнего века, в итоге коллектив авторов проанализировал 224 статьи. Результаты и обсуждения их анализа как поддерживают, так и бросают вызов современным тенденциям в исследованиях спортивной дипломатии. Авторы подчеркивают возможности ученых устранить эмпирические и теоретические пробелы между областями, преодолеть дисциплинарные различия и способствовать повышению интереса организаций к внедрению спортивной дипломатии на практике. Историография спортивной дипломатии не только проливает свет на существующие исследования, но и открывает возможности для дальнейших исследований в области спортивного менеджмента и развития спорта. Это способствует более глубокому пониманию и исследованию многогранных аспектов спортивной дипломатии, прокладывая путь для будущих исследований в этой области.

Авторы А. В. Кирилук и В. Братковская исследуют концепцию и значение спортивной дипломатии, в частности ее применение в качестве элемента мягкой силы. Они утверждают, что эффективность спорта как инструмента мягкой силы очевидна на многочисленных примерах использования спортивных мероприятий в международных взаимодействиях, дающих плодотворные результаты. Меняющиеся тенденции в развитии спорта еще больше усиливают его интеграцию с различными аспектами общественной жизни, включая экономику и политику. Кирилук и Братковская подчеркивают многогранный потенциал спортивной дипломатии для укрепления сотрудничества и взаимопонимания между странами, подчеркивая ее способность выходить за рамки традиционных дипломатических каналов и способствовать достижению положительных результатов на международной арене [9].

Российские авторы Наталья Боголюбова, Юлия Николаева и Елена Эльц [10] углубляются в изучение спортивных отношений между Россией и Европой через призму спортивной дипломатии. Их исследование охватывает как теоретические соображения, так и практические аспекты спортивной дипломатии в России и европейских странах. Авторы утверждают, что, несмотря на дух олимпизма, отношения между Российской Федерацией и европейскими странами, переживающие в настоящее время сложные времена, омрачены значительными сдвигами и видоизменениями в традиционных формах спортивного сотрудничества. Более того, они утверждают, что политическое влияние на сферу культуры, спорта и спортивные мероприятия становится все более заметным, что еще больше осложняет динамику отношений между Россией и европейскими странами.

В соответствии с Чалипом [11], признается, что спорт может оказывать как положительное, так и отрицательное воздействие на общество, и мы попытались проиллюстрировать некоторые показательные и пагубные примеры того, как спорт использовался политическими режимами. Спортивные мероприятия, спортсмены и команды могут служить национальными символами и ценными инструментами для демонстрации миру как мягкой силы, так и грозного мастерства при условии, что они используются и культивируются надлежащим образом. В современном технологически продвинутом и быстро развивающемся мире крайне важно использовать все возможности для повышения позитивного международного имиджа страны, и политики умело используют спорт для достижения своих целей.

Результаты

Демонстрация нации с помощью спорта может принести пользу и привлечь внимание мировой общественности к позитивным преобразованиям. Сеул использовал летние Олимпийские игры для улучшения отношений с Советским Союзом и социалистическими государствами, в то время как Барселона использовала это мероприятие, чтобы избавиться от бремени наследия Франциско Франко и заявить о себе как о привлекательном туристическом направлении в Европе. Однако такие события могут также усугубить внутренние проблемы, с которыми сталкивается нация. Примечательным примером являются Афины, выбранные из-за своих исторических связей с Олимпийскими играми, но подвергшиеся пристальному вниманию мировых СМИ из-за предполагаемого отсутствия прогресса в развитии инфраструктуры в преддверии Олимпийских игр. Кроме того, непомерные расходы, связанные с организацией мероприятия, оказали значительное экономическое давление на страну, способствовав ее экономическому спаду десятилетие спустя [12].

Спортивная дипломатия широко признана как мощный инструмент формирования глобальных взаимодействий, предоставляющий эффективные возможности для демонстрации спортивной идентичности страны, защиты ее интересов и влияния на международное восприятие. Концепция «умной силы», сочетающая элементы как жесткой, так и мягкой силы, предлагает сбалансированный подход к дипломатии. Конвергенция спорта и публичной дипломатии, использование присущего спорту потенциала в конструктивных целях, широко признана. Крупные спортивные мероприятия, такие как Олимпийские и Паралимпийские игры, служат инструментами внешней политики для укрепления глобального авторитета страны, используя спортивную дипломатию как форму мягкой силы.

Спортивная дипломатия включает в себя множество инициатив, использующих спорт в качестве дипломатического инструмента, известного своим мягким и рациональным влиянием. Страны стратегически используют спортивную дипломатию через такие каналы, как международные спортивные организации, национальный брендинг, привлечение средств массовой информации, спортивных послов и лоббистские усилия, все это направлено на демонстрацию своего мастерства, продвижение своей культуры и повышение своего экономического статуса.

Несмотря на значимость дипломатических достижений, они часто получают меньшее признание по сравнению с военными победами. Например, план Маршалла выделяется как выдающийся

дипломатический успех, способствовавший восстановлению европейской экономики после Второй мировой войны и укреплению политических альянсов во время холодной войны. В эпоху после окончания холодной войны дипломатия приобрела повышенное значение, способствуя разрешению межгосударственных проблем и интеграции новых государств и держав.

Дипломатия включает в себя целый ряд инструментов, включая официальные переговоры и культурные обмены. Спортивная дипломатия, благодаря своей широкой популярности и стандартизированным правилам, может внести значительный вклад в дипломатические усилия.

Разумный подход к спортивной дипломатии предполагает соблюдение принципов публичной дипломатии и предоставление компетентным спортивным менеджерам необходимого опыта. Кроме того, предоставление всесторонней подготовки спортсменам, тренерам и спортивным представителям для выполнения функций эффективных спортивных послов имеет важное значение для максимизации дипломатических усилий в сфере спорта.

Заключение

В заключение следует отметить, что спорт превратился в динамичный и влиятельный инструмент мягкой силы, ткущий гобелен культурного обмена, дипломатического взаимодействия и международной доброй воли. Поскольку страны стремятся распространить свое влияние за пределы традиционных политических сфер, глобальная привлекательность спорта предлагает бесценную платформу для укрепления связей и создания позитивного имиджа на мировой арене. Мягкая сила спорта, коренящаяся в его способности вдохновлять, объединять и преодолевать различия, продолжает оставаться неотразимой силой в формировании образа наций в 21 веке.

С точки зрения спортивной дипломатии, участие международных организаций в качестве основных организаторов мероприятий создает дипломатически выгодный сценарий, при котором внешние гражданские структуры могут выступать в качестве нейтральных хозяев и посредников между сторонами. Известные международные спортивные организации, такие как Международный олимпийский комитет (МОК), ответственный за организацию современных Олимпийских игр; Международная федерация футбола (ФИФА), которая курирует знаменитый чемпионат мира по футболу FIFA; и Международная федерация тенниса (ITF), представляющая 205 национальных теннисных федераций, играют важную роль в организации и содействии проведению соревнований. Хотя эти

организации могут способствовать культурной изоляции, у них также есть потенциал выступать посредниками в сотрудничестве.

Как в сфере международных отношений, так и в спортивной дипломатии признается, что международные институты служат каналами обмена нормами между странами, которые могут либо укреплять сотрудничество, либо обострять напряженность. Роль международных спортивных мероприятий становится все более сложной из-за их прибыльной природы как глобальных деловых предприятий. Благодаря спонсорским сделкам, государственным и частным контрактам и туризму эти мероприятия приносят значительный доход как государственным, так и частным организациям.

Недавние примеры подчеркивают важность новых дипломатических субъектов и площадок для ведения дипломатии. Эти примеры также демонстрируют как успешную, так и неуспешную практику многосторонней дипломатии посредством спортивных мероприятий.

Спорт занимает важное место в нашей повседневной жизни и, подобно другим глобальным культурным явлениям, таким как музыка, кухня и танцы, служит универсальным языком, который не знает границ. В свое время великий борец за справедливость Нельсон Мандела отмечал, что «Спорт обладает способностью изменять мир, вдохновлять и объединять людей так, как мало что другое может». Однако использование этой силы требует умелого управления со стороны спортивных администраторов и политиков, которые понимают, как эффективно использовать спорт для достижения связанных с ним целей.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Nye J. Soft Power: The Means to Success in World Politics. New York: Public Affairs Group, 2004.

[2] Sports and Citizen Diplomacy in the Heartland. <https://coldwarheartland.ku.edu/documents/sports-and-citizen-diplomacy>

[3] Cox W., Stochr K. The Boys of Winter: The Untold Story of a Coach, a Dream, and the 1980 U.S. Olympic Hockey Team. - New York: Basic Books, 2005.

[4] Onditi F., McLarren K., Gilad Ben-Nun, Stivachtis Y. A., Okoth P. The Palgrave Handbook of Diplomatic Thought and Practice in the Digital Age. - Springer Nature, 2023. – 543 p.

[5] Dubinsky Y. Sport-Tech Diplomacy: Exploring the intersections between the sport-tech ecosystem, innovation, and diplomacy in Israel // Place Branding & Public Diplomacy, – 2022. - № 18(2). - P.169-180.

[6] Morozov V. M. Network Diplomacy: Contributing to Peace in the 21st Century. - Springer Nature, 2022. - 254 p.

[7] Javadipour M., Rasekh N. The Role of Sport and Sport Diplomacy Development in Advancing Sociocultural Policies and Foreign Relations of the Islamic Republic of Iran // Sport Management Journal. – 2019. - № 2.

[8] Postlethwaite V., Jenkin C. R., Sherry E. Sport diplomacy: an integrative review // Sport Management Review. – 2022. - № 26. - P.1-22.

[9] Kirilyuk A.V., Bratkovskaya D.V. Sports diplomacy as an instrument of international relations // Journal of Applied Research. – 2023. - P.57-61.

[10] Bogolyubova N., Nikolaeva Y., Eltc E. Sports Relations between Russia and Europe Through the Lens of Sport Diplomacy / Proceedings of Topical Issues in International Political Geography. – 2023. - P.346-359.

[11] Chalip L. Toward a distinctive sport management discipline // Journal of Sport Management. – 2006. - № 20. - P.1-21.

[12] Heere B. Het Olympisch Speeltje. - Amsterdam, Netherlands: Atlas-Contact, 2012.

REFERENCES

[1] Nye J. Soft Power: The Means to Success in World Politics. New York: Public Affairs Group, 2004.

[2] Sports and Citizen Diplomacy in the Heartland. <https://coldwarheartland.ku.edu/documents/sports-and-citizen-diplomacy>

[3] Cox W., Stoeck K. The Boys of Winter: The Untold Story of a Coach, a Dream, and the 1980 U.S. Olympic Hockey Team. - New York: Basic Books, 2005.

[4] Onditi F., McLarren K., Gilad Ben-Nun, Stivachtis Y. A., Okoth P. The Palgrave Handbook of Diplomatic Thought and Practice in the Digital Age. - Springer Nature, 2023, 543 p.

[5] Dubinsky Y. Sport-Tech Diplomacy: Exploring the intersections between the sport-tech ecosystem, innovation, and diplomacy in Israel // Place Branding & Public Diplomacy, 2022, № 18(2), P.169-180.

[6] Morozov V. M. Network Diplomacy: Contributing to Peace in the 21st Century, Springer Nature, 2022, 254 p.

[7] Javadipour M., Rasekh N. The Role of Sport and Sport Diplomacy Development in Advancing Sociocultural Policies and Foreign Relations of the Islamic Republic of Iran // Sport Management Journal, 2019, № 2.

[8] Postlethwaite V., Jenkin C. R., Sherry E. Sport diplomacy: an integrative review // Sport Management Review, 2022, № 26, P.1-22.

[9] Kirilyuk A.V., Bratkovskaya D.V. Sports diplomacy as an instrument of international relations // Journal of Applied Research, 2023, P.57-61.

[10] Bogolyubova N., Nikolaeva Y., Eltc E. Sports Relations between Russia and Europe Through the Lens of Sport Diplomacy / Proceedings of Topical Issues in International Political Geography, 2023, P.346-359.

[11] Chalip L. Toward a distinctive sport management discipline // Journal of Sport Management, 2006, № 20, P.1-21.

[12] Heere B. Het Olympisch Speeltje. - Amsterdam, Netherlands: Atlas-Contact, 2012.

СПОРТ ДИПЛОМАТИЯСЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАРДЫ РЕТТЕУ ТӘСІЛІ РЕТІНДЕ

***Қапаин Ә.¹**

***¹ Докторант, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Алматы қ., Қазақстан, e-mail: aset.kapain@mail.ru**

Аңдатпа. Спорттық дипломатия мемлекеттердің жұмсақ күш стратегияларында шешуші рөл атқарады. Ол позитивті имиджді көрсету және халықаралық аренада мемлекеттің «егеменді» мәртебесін көрсету үшін ғана емес, сонымен қатар туристерді тартудың тиімді құралы ретінде де қолданылады. Көптеген елдер спорттық дипломатия арқылы жасаған оң имиджінің арқасында спортқа қатысты туристік ұсыныстарын сәтті сатты.

Дегенмен, спорттық дипломатияның ең маңызды пайдасы оның қақтығыстарды шешуге көмектесу қабілетіне байланысты. Спорттық іс-шараларды және спорттық қызметтің басқа түрлерін ілгерілету арқылы үкіметтер ұлттар арасындағы түсіністік пен ынтымақтастықты жақсартуға ықпал ете алады, осылайша шиеленісті азайтады және қақтығыстардың толыққанды соғыстарға ұласуына жол бермейді.

Спорттық дипломатия мемлекеттің жалпы «жұмсақ күш» стратегиясының маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Ол көптеген мақсаттарға қызмет етеді, соның ішінде оң халықаралық имиджді қалыптастыру, туристерді тарту және қақтығыстарды бейбіт жолмен шешуге ықпал ету. Ежелгі заманнан бері спорт бітімгершіліктің бір түрі болды, ең алдымен Олимпиада ойындары арқылы. Алайда, «қырғи қабақ» соғысы кезінде спорт «Ұлы Алауыздық», қорқыту және өршіту құралы ретінде әрекет етіп, әлемдік саясаттың қаруы ретінде пайдаланылды. Бүгінгі таңда дәстүрлі дипломатия дағдарысы мен сенімсіздік жағдайында спорттық дипломатия соғысушы тараптар арасындағы диалогтың жалғыз өміршең тәсілі болуы мүмкін.

Бұл мақалада спорттың қазіргі заманғы халықаралық қатынастардағы жұмсақ күштің құралы ретіндегі рөлі, атап айтқанда бүкіл әлемдегі қазіргі геосаяси шиеленіс жағдайында қарастырылады.

Бұл спорттың қабылдауды қалыптастыру және басқаларға зорлық-зомбылықсыз әсер ету қабілетіне баса назар аударады. Спортшылардың әлемдік аренадағы жетістіктері мәдени құндылықтарды насихаттауға және елдер арасындағы дипломатиялық қатынастарды нығайтуға ықпал етеді. Қырғи Қабақ Соғыс дәуіріндегі мысалдар, сондай-ақ реалистік және либералды теория сияқты аналитикалық әдістер қарастырылады. Спорттық дипломатия халықаралық қатынастарды қалыптастырудың құнды құралы ретінде танылды, бірақ оның дипломатиялық жетістіктері әскери жеңістермен салыстырғанда жиі бағаланбайды. Спортшылар мен олардың өкілдерінің спортты дипломатиялық қызметте тиімді пайдалану үшін тиісті дайындықтан өтуін қамтамасыз ету өте маңызды.

Тірек сөздер: дипломатия, спорт, жұмсақ күш, халықаралық қақтығыстар, олимпиада рухы, бойкот, мемлекет имиджі, туризм, санкциялар

SPORTS DIPLOMACY AS A WAY OF REGULATING INTERNATIONAL RELATIONS

*Kapain A.¹

^{*1} Doctoral student, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty,
Kazakhstan, e-mail: aset.kapain@mail.ru

Abstract. Sports diplomacy plays a crucial role in the soft power strategies of states. Not only is it used to project a positive image and demonstrate a state's "sovereign" status on the international stage, but it also serves as an effective tool for attracting tourists. Many countries have successfully marketed their sports-related tourism offerings thanks to the positive image they have created through sports diplomacy. However, the most significant benefit of sports diplomacy stems from its ability to help resolve conflicts. By promoting sports events and other forms of sporting activity, governments can foster better understanding and cooperation between nations, thus reducing tensions and preventing conflicts from escalating into full-blown wars.

Sports diplomacy is a vital component of a state's overall soft power strategy. It serves multiple purposes, including creating a positive international image, attracting tourists, and facilitating peaceful resolution of conflicts. Since ancient times, sport has been a form of peacemaking, primarily through the Olympics. However, during the Cold War, sports were utilized as a weapon of world politics, acting as a means to intimidate and fuel the "Great Divide". Today, amidst the crisis of traditional diplomacy and a lack of trust, sports diplomacy could be the only viable mode of dialogue between belligerent parties.

This article explores the role of sport as a tool for soft power in contemporary international relations, specifically in the context of present-day geopolitical tension worldwide. It emphasizes the capacity of sport to shape perceptions and influence others by non-violent means. The achievement of athletes on the global stage contributes to promoting cultural values and strengthening diplomatic relations between countries. Examples from the Cold War era, as well as analytical methods such as realist and liberal theory, are examined. Sports diplomacy has been recognized as a valuable tool for shaping international relations, but its diplomatic successes are often undervalued compared to military victories. It is crucial to ensure that sportspeople and their representatives have the appropriate training to effectively use sports in diplomatic endeavors.

Key words: diplomacy, sports, soft power, international conflicts, the spirit of Olympism, boycott, the image of the state, tourism, sanctions

Статья поступила 19.02.2024

ӘОЖ 314.745.4
<https://doi.org/10.48371/ISMO.2024.55.1.005>
FTAMP 11.25.40

ГЕРМАНИЯДАҒЫ ЭТНИКАЛЫҚ РЕПАТРИАЦИЯ ҮРДІСІНІҢ МЕМЛЕКЕТТІК РЕТТЕЛУІ

*Меңлібай Е.Қ.¹, Қобландин Қ.И.²

*¹ докторант, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Халықаралық қатынастар факультеті, Аймақтану кафедрасы, Астана қ., Қазақстан, e-mail: erkebulanmenglibayev@gmail.com

² тарих ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Халықаралық қатынастар факультеті, Аймақтану кафедрасы, Астана қ., Қазақстан, e-mail: kkalybek@mail.ru

Аңдатпа. Қазіргі таңда халықаралық қатынастар жүйесі тұрақсыздық жағдайына байланысты жылдам өзгере бастады. Оған Ресей Федерациясы мен Украина, Палестина мен Израиль арасындағы әскери қақтығыстар және Таяу Шығыс аймағындағы басқа да шиеленістер ықпал еткендігін атап өтуіміз қажет. Осы жағдайларды пайдаланып кейбір мемлекеттер шекарасынан тыс аймақтарда диаспорасы тығыз қоныстанған жерлерді өзіне қосып алу саясатын жанама түрде белсенді жүргізуде. Осылайша «титулды ұлтты»

қалыптастыру процесі басталып жатыр. Сонымен қатар, ұлттық бірегейліктің жолдарын іздеп, этно-ұлтшылдықтың жаңа толқыны қалыптасып келеді. Бұл ретте, этникалық репатриация саясатын жүргізудің маңыздылығы артты. Бүгінгі күні әлемнің 40-тан астам елі осы бағытта мақсатты, нәтижелі жұмыстарды жүргізіп келеді. Оның ішінде Германия екінші дүниежүзілік соғыстан кейін этникалық көші-қонды ең алғашқылардың бірі болып бастаған болатын. Халықаралық аренада олардың репатриация саясатындағы тәжірибесі оң бағаланады.

Осыған орай, бұл зерттеуде авторлар Германиядағы репатриация саясатының мемлекет тарапынан реттелуіне кешенді талдау жүргізеді. Тарихи отанына қоныс аударушы ұлты неміс тұлғаларды құжаттандыру, бейімдеу және әлеуметтік қолдау бойынша қабылданған ұлттық заңдар мен бағдарламалар зерделенеді. Сонымен қатар, үкіметтік емес ұйымдар арқылы ұйымдастырылатын интеграциялық жұмыстарға да шолу жасалады. Репатриацияның экономикалық, әлеуметтік салдары қарастырылады. Жалпы, тарихи отанына көшіп келушілерді мемлекеттік қолдаудың барлық сатылары сипатталады. Зерттеу еліндегі этникалық көші-қонның ұйымдастырылуы кезіндегі артықшылықтары мен кемшіл тұстары сараланады. Германияның этникалық репатрианттарды мемлекеттік қолдау бойынша тәжірибесін зерттеудің жалпы ғылыми тәсілдері мен әдістері қолданылды.

Тірек сөздер: этника, репатриация, көші-қон, неміс ұлты, кеш қоныс аударушылар, ресейлік немістер, бейімдеу, интеграция, Германия

Негізгі ережелер

Әлемдік саясатта қазіргі уақытта күтпеген бұрылыстармен қатар әскери қақтығыстар, соғыс жүргізу жағдайына жедел қарулану, саяси-экономикалық және әлеуметтік үрдістер қарқынды түрде жүруде. Көптеген елдер өздерінің территориялық біртұтастығын сақтау және халықаралық саясаттағы ықпалын арттыру мақсатында бірқатар шешуші қадамдар жасауда.

Сонымен қатар, ұлттық бірегейліктің жолдарын іздеу және этно-ұлтшылдықтың жаңа толқын легінің қалыптасуы байқалады. Осы ретте, бүгінгі күні әлемнің көптеген елдері этникалық репатриация саясатын жүргізіп келеді. XIX ғасырдың екінші жартысынан бастап этникалық көші-қонды ең алғашқылардың бірі болып Германия мемлекеті қолға ала бастады. Сондықтан, Германияның репатриация саясатын жүргізудегі тәжірибесі мол. Халықаралық деңгейде сарапшылар қауымы мен зерттеуші ғалымдар тарапынан оң бағаланады. Германиядағы этникалық көші-қон бойынша ең танымал

зерттеу жұмыстарына Б. Диц пен П. Хилкс (1993), К. Баде мен Дж. Олтмер (2003), И. Мухина (2007), О. Люхтерхандт пен А. Эйсфельд (2008) және Н. Раденбах пен Г. Розенталь (2011, 2012) еңбектерін жатқызуға болады [1, 809 б.].

Жалпы, «репатриация» ұғымына қатысты анықтамаларды кең көлемде кезіктіруге болады. Қысқа мағынада айтқанда, репатриация – бұл азаматтардың тарихи отанына оралу үрдісі.

Кіріспе

Шетелдік ғалымдардың бұған дейін жүргізген зерттеулерінде Германиядағы репатриация саясатына жалпы шолулар жасалған. Атап айтқанда, этникалық көші-қонның құқықтық реттелуі, жергілікті қоғамның қабылдауы және олардың көңіл-күйіне әсері тақырыптарында тұжырымды мақалалар жарияланған. Алайда, репатрианттарды мемлекет тарапынан әлеуметтік қолдау және оларды бейімдеу шаралары туралы ғылыми ортада зерттеулер аз кездеседі. Қоныс аударушылардың тарихи отанына келгеннен бастап азаматтық алып, сәтті интеграцияланғанына дейінгі үрдістерді қамтитын кешенді зерттеулер жүргізілмеген.

Зерттеудің негізгі мақсаты – Германия Федеративтік Республикасындағы репатриация саясатының мемлекет тарапынан реттелуін талдау, оның ішінде тарихи отанына қоныс аударушыларды әлеуметтік қолдау, бейімдеу және интеграциялау шараларын зерделеу.

Осы мақсатқа қол жеткізу үшін авторлар келесі *міндеттерді* көздейді:

- Германиядағы этникалық көштің тарихнамасына, статистикалық мәліметтеріне талдау жасау;
- репатрианттарды әлеуметтік қолдауға және бейімдеуге бағытталған бағдарламалар мен нормативтік құжаттарды зерттеу;
- репатриация саясатының Германияның әлеуметтік, экономикалық және демографиялық дамуына қосқан үлесін анықтау;
- қоғамдық ғылымның теориялық, әдіснамалық негіздеріне сүйене отырып, қазіргі ғылыми-зерттеу тәсілдерін пайдалану.

Бұл мақаланың *ғылыми жаңалығы* зерттеу елінде этникалық көші-қонның алғашқы ұйымдастырылу кезеңінен бастап бүгінгі күнге дейінгі оң тәжірибелерін сараптау және кемшіл тұстарын анықтау, келешекте демографиялық-диаспоралық зерттеулерде қолдану болып табылады.

Материалдар мен әдістерді сипаттау

Германиядағы этникалық репатрианттарды мемлекеттік қолдау

кезіндегі тәжірибесін зерделеу кезінде зерттеудің жалпы ғылыми тәсілдері мен әдістері қолданылды. Сонымен қатар, зерттеу тақырыбын толыққанды ашу үшін осы елдің құқықтық базасына және мемлекеттік бағдарламаларына сыни тұрғыдан талдау, жинақтау және сұрыптау әдістері қолданылады.

Тарихи-салыстырмалы әдіс арқылы репатриацияның алғашқы және кейінгі ұйымдастырылу кезеңдеріндегі өзгерістер мен артықшылықтар анықталатын болады.

Германиядағы жалпы көші-қон саясаты туралы зерттеу жұмыстарын жүргізген кейбір ғалымдардың ғылыми мақалаларындағы пайым-түсініктері мен деректеріне шолу жасалып, талқыланады.

Нәтижелері

Тарихи деректерде Германияға ұлты неміс адамдардың алғашқы көші 1950 жылы басталғандығын растайтын мәліметтер кездеседі. Ең алғашқы заңнамалық құжат 1953 жылы шетелде тұратын отандастардың қайтуына жәрдемдесу және ынталандыру бағытына негізделген *«Қуылған және босқындар туралы» Германияның Федералды Заңы* (Gesetz über die Angelegenheiten der Vertriebenen und Flüchtlinge (Bundesvertriebenengesetz - BVFG)) қабылданған болатын. Аталған заңға кейінгі жылдары ішінара өзгертулер мен толықтырулар енгізіліп отырды.

Осы заңның аясында Шығыс Еуропа мен бұрынғы Кеңес Одағының аумағында тұратын және осы санаттағы мигранттарға ерекше құқықтар беретін неміс ұлтының тұлғаларына Германияға қайта оралуға мүмкіндік берілді. Заңда этникалық немістер деп неміс тілді елдерден тыс тұратын және неміс азаматтығы жоқ ұлты неміс адамдарды атады. 1993 жылдың 1 қаңтарына дейін Германияға қоныс аударған этникалық немістерге қатысты *«қоныс аударушылар»* (Aussiedler) термині қолданылды. Ресей империясы мен Кеңес Одағының немістерін және олардың ұрпақтарын заңда *«ресейлік немістер»* деп атайды. Қазіргі таңда Кеңес Одағынан ыдырап шыққан тәуелсіз мемлекеттердегі неміс ұлтының азаматтарына *«ресейлік немістер»* немесе *«кеш қоныс аударушылар»* (SpätAussiedler) деген термин қолданылады. Бұл мемлекеттік мекемелерде қолданылатын қоныс аударушылардың ресми атаулары.

1950 жылдан бастап Германия Федеративтік Республикасына шамамен 4,5 млн репатрианттар, оның ішінде неміс емес отбасылардың мүшелері қоныстанды. Олардың 2,5 млн 1990 жылдары көшіп келген [2, 105 б.]. Бұл ретте 1980 жылдардың соңына дейін Польша мен Румыниядан қоныс аударушылар басым болды. 1990 жылдан бастап

репатрианттардың ең үлкен тобы Кеңес Одағының құрамынан ыдырап шыққан елдерден келе бастады. Осы кезде Германияға 397,0 мың адам қоныс аударып, репатриацияның ең жоғарғы көрсеткіші тіркелген болатын. Кейінгі жылдары қоныс аударушылар санының баяу, бірақ тұрақты құлдырауы байқала бастады. 2000 жылы олардың саны алғаш рет 100 мың адамнан аса алмады. 2011 жылы Германияға тек 2148 адам ғана көшіп келіп, бұл қоныс аударушыларды қабылдау тарихында ең аз көрсеткішті құрады. Оған иммиграциялауға жататын этникалық немістер санының азаюы және оларды қабылдаушы Германия Үкіметі тарапынан жасалған бюрократиялық кедергілер де әсер етті.

Тарихи отанына қоныс аударушылардың басым бөлігі шығыстағы төрт Федеративті аймақта орналасқан. Оларға Солтүстік Рейн-Вестфалия, Баден-Вюртемберг, Бавария, Төменгі Саксония аймақтары жатады. Репатрианттардың бұл аймақтарға көптеп қоныстануының себебі, өз таңдаулары бойынша және жергілікті биліктің иммигранттарды қабылдау мүмкіндіктеріне байланысты болып отыр.

1989 жылы КСРО-да жүргізілген жалпыхалықтық санақтың нәтижесінде 2 038 341 этникалық неміс тұратындығы анықталды [3, 158 б.]. Оның ішінде Қазақстан аумағында 946,9 мың этникалық неміс тұрған [4, 101 б.]. Сондықтан Қазақстаннан Германияға қоныс аударушы этникалық немістердің саны көп болды. Оған дәлел ретінде, 2021 жылы Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросы жүргізген ұлттық санақтың қорытындысы бойынша Қазақстан аумағында 226,0 мың ұлты неміс адамдардың тұратындығы анықталды [5, 6 б.]. Осы ретте, 1989-2021 жылдар аралығында Қазақстаннан 720,9 мың этникалық немістің көшіп кеткенін тұжырымдауға болады.

Германия Үкіметі тарапынан тарихи отанына қайтып келушілерге материалдық және басқа да әлеуметтік жағдай жасау бойынша бірқатар мемлекеттік шаралар қабылданған. 1980 жылдардың аяғы мен 1990 жылдардың басында Германияға келген иммигранттардың саны бұрын-соңды болмаған рекордтық көрсеткішке жетті. Соның салдарынан көші-қон бағдарламасына қатысушылардың қатары көбейіп, Федералдық және муниципалдық бюджеттерге үлкен ауыртпалық салды. Осыған орай, 1990 жылы Федералдық Үкімет «ресейлік немістерді» қабылдауды шектейтін және бақылайтын бірқатар заңдарды бекітті [6, 803 б.].

Германияның Ішкі істер министрлігінің құрамына кіретін *Көші-қон және босқындар жөніндегі федералдық ведомствосы (BAMF)* шетелдік азаматтардың көші-қоны, олардың интеграциялануы

және шыққан еліне оралуы құзыретіне кіретін басты үкіметтік орган болып табылады. Оның міндеттеріне саяси баспана беру, босқындардың мүдделері мен құқықтарын қорғау, мигранттардың қоғамға интеграциялануына байланысты рәсімдерді ұйымдастыру, контингентті босқындардан (мысалы, бұрынғы КСРО елдерінен келген еврей мигранттары) өтініштерді қарау, мигранттарды шыққан еліне қарай қайтару рәсімдерін жүргізу, көші-қон саласындағы зерттеу жұмыстары, өңірлік (жергілікті) органдармен жұмысты үйлестіру жатады. Өз кезегінде этникалық немістердің Германияға оралуы мәселелерімен 1988 жылдан бастап Үкіметке қарасты *Қоныс аударушылар мен ұлттық азишылықтар істері жөніндегі уәкілі* айналысады [7, 94.].

Сонымен қатар, көшіп-қонушыларды интеграциялау үрдістеріне қатысты өкілеттіліктерді түрлі қоғамдық ұйымдарға бере отырып, мемлекеттің қатысуын барынша азайтты. Мәселен, Берлинде «Ли́ра» (Lуга) атты интеграциялық үй жұмыс жасайды. Ол Берлиндегі жұмысқа орналастыру орталығы жанынан құрылған коммерциялық емес ұйым болып табылады. «Ли́ра» үйі Лихтенберг ауданында орналасқан. Кеш қоныс аударушылар мен орыс тілді көшіп келушілердің сәтті бейімделуіне өз қызметін 1996 жылдан бастап ұсынып келеді. Күнделікті өмір сүру дағдыларын үйретіп, консультациялар өткізеді және мәдени іс-шараларды тұрақты ұйымдастырады.

Ұлты неміс тұлғалар тарихи отанына қоныс аудармас бұрын, ең алдымен тұратын елінен «Кеш қоныс аударушының куәлігіне» үміткер ретінде өтініш береді. Өтініштер бекітілген заңнамаға сәйкес қаралып, нәтижесі бойынша жауап береді. Ал, Германияда жүріп берілген өтініштер ерекше жағдайларда ғана қаралады. Куәлікті алған тұлғалар Германияға қоныс аударуына рұқсат беріледі. Оларға Германияның азаматтығы жеңілдетілген тәртіпте рәсімделеді. «Кеш қоныс аударушы» куәлігі бар адамдар Германия азаматтарының шетелдік отбасы мүшесі құқығында тұра алады. Кейбір жағдайларда орын алатын Германия аумағында қоныс аударудан кейін, қоныс аудару мәртебесін жаңартуына болады. Мәртебені жаңарту Германия аумағындағы немістің зейнетақысымен қамтамасыз ету өлшеміне әсер етеді.

Сонымен қатар, репатрианттар Германия азаматтығын алуға өтініш беру үшін Германия туралы білімін анықтайтын тест тапсырады. Азаматтыққа қабылдау тесті 33 сұрақтан тұрады. Оның кем дегенде 17 сұрағына дұрыс жауап беру қажет. 30 сұрақ «Демократиялық мемлекеттегі өмір», «Тарих және жауапкершілік», «Адам және қоғам» сияқты тақырыптарға арналған. Қалған үш сұрақ қоныстанушы

тұратын федералды аймаққа қатысты болады. Атап өтерлігі, Германияда мектеп бітіргендер және денсаулық жағдайына байланысты қабілетсіз адамдар бұл тестті тапсырудан босатылады.

Талқылау

Осы ретте кеш қоныс аударушыларға берілетін құқықтар мен мүмкіндіктерді ұсынатын «Қуылған және босқындар туралы» Федералды Заңына енгізілген өзгерістерге жүргізілген сараптама жұмысының нәтижесі төмендегідей болды:

Бірінші кезекте, кеш қоныс аударушы мәртебесіне үміткер үшін елеулі кедергілердің бірі, өзінің неміс халқына деген тұрақты тиесілі жөнінде дәлелдемелерді ұсынуы қажет. Яғни, өзін әрдайым неміс деп санағанын дәлелдеуі керек. Енді жаңа өзгерістерге сәйкес өзінің туған және тұрақты тұратын жеріне жататындығын мойындауы да жеткілікті. Бұл дегеніміз өтініш беруші өзінің туған елінде тұрып, мән-жайлар мен түсініспеушілікке байланысты басқа ұлтты таңдай алатынын білдіреді. Бірақ ол өзін неміс деп санауы керек. Сонымен қатар, үміткер неміс ұлтына жататындығын басқа да формалармен дәлелдеуіне болады. Осы ретте оның нақты қалай екендігі айтылмаған, яғни әркім өз дәлелдерін толық ұсына алады.

Сондай-ақ, неміс тілін білетіндігін емтихан тапсыру арқылы дәлелдей алады. Оның отбасында жүргізілуі міндетті емес. Адам тілді өзіндік үйрену арқылы немесе арнайы курстардан алуы әбден мүмкін. Ең бастысы, ол белгіленген (B1) деңгейге сәйкес келсе болғаны. Бұл деңгей өтініш берушінің неміс тілін түсіну және оны жұмыс немесе оқу орнында қолдануға, саяхатта пайдалануға, түрлі жеке тақырыптарға әңгіме жүргізуге, болған оқиғаларға түсініктеме беруге, өз ойы мен ниетін білдіруге, түсініктеме беруге мүмкіндігінің бар екендігін болжайды.

Сонымен қатар, заң шығарушы орган «ресейлік немістердің» екінші дүниежүзілік соғыс салдарынан Германия аумағынан тыс тұруға, өздерінің шыққан тегін жасыруға және неміс тілінде сөйлесе алмай, оны ұрпақтан ұрпаққа тарата алмағандығын ескеретін болады. Басқа отбасылар жан-жаққа таратылғандықтан араларындағы байланыстары үзілген, сол себепті өз балаларына тіл мен дәстүр-салттарын жеткізе алмаған. Іс-әрекетке қабілетсіз және іс-әрекетке қабілеті шектеулі деп танылғандар, қандай да бір басқа ауруларға байланысты тілді үйреніп, емтихан тапсыра алмайтын адамдар неміс тілін білуді растаудан толық босатылады.

Екіншіден, 2011 жылғы желтоқсанда «Қуылған және босқындар туралы» Федералды Заңына енгізілген өзгерістерге байланысты барлық

отбасы мүшелерінің Германияға бірлесіп келуі талап етілмейді. Бұл ретте өтінішті кеш қоныс аударушының жұбайы, балалары, ата-анасы және басқа да ұрпақтары бере алады. Тек кеш қоныс аударушының жұбайына, балаларына, ата-аналарына және басқа ұрпақтарына А1 (бастапқы білім) деңгейіне сәйкес неміс тілін білу шарты талап етіледі. Кеш қоныс аударушылардың кәмелетке толмаған ұрпақтары емтихан тапсырудан және неміс тілін мектепте оқығандығын дәлелдеуден босатылады. Жоғарыда аталып кеткендей, іс әрекетке қабілетсіз немесе қабілеті шектеулі деп танылған және қандай да басқа бір ауруғалар байланысты тілді үйрене алмайтын тұлғаларда толығымен тіл білетіндігін растаудан босатылады.

Егер кеш қоныс аударушы мәртебесін беруден бас тартылса, заңмен белгіленген реттілік бойынша үміткер Германия елінің әкімшілік және сот жүйесіне шағымдана алады.

Үшіншіден, Германияға қоныс аударғаннан кейін түрлі себептермен бұрынғы тұрғылықты еліне көшіп кеткен «ресейлік немістер» тарихи отанына қайта қоныс аудару құқығына ие бола алады.

Неміс тілін білмеу (жеткілікті түрде білмеуі) немесе неміс халқына тиесілігін растайтын құжаттардың жеткіліксіздігі (болмауы) себептері бойынша бас тартылған барлық істер қайта қаралуы мүмкін. Алайда, шетелдіктердің істері жөніндегі ведомствасы – бұл істерді өз бастамасы бойынша қайта қарай алмайды. Оған мүдделі тұлға жаңа заң аясында істі қайта қарау туралы өтініш беруі қажет. Мұндай істерді қайта қарау үшін жалғыз шектеу ретінде заң шығарушы олардың санын белгіледі, яғни күнтізбелік жылы 1998 жылы Германияға келген адамдардың санынан аспайтын өтініштер қайта қаралуы мүмкін. Бейресми дереккөздерге сүйенетін болсақ, 1998 жылы Германия еліне бұрынғы Кеңес Одағы құрамында болған елдерден 48-50 мыңдай адамдар шыққан.

Осылайша, заңға аталған өзгерістерді енгізуге Федералды Үкімет органдарына петиция жариялаған қарапайым адамдардың күш-жігері мен табандылығы әсер еткен. Олар билік өкілдеріне репатрианттардың Германияның экономикасына қосқан үлесі мен еңбекқорлығын дәлелдеп, қоныс аударушыларды интеграциялау бағдарламасын одан әрі дамыту қаншалықты тиімді екендігін сендіре білді.

Репатрианттарды әлеуметтік қолдау шаралары «Қуылған және босқындар туралы» Федералды Заңының 4, 7 және 8-параграфтарының ережелерінде қамтылған. Олар жәрдемақы алуға, зейнеткерлікке шығуға, жұмысқа орналасуға және басқа да игіліктерге құқық алу бөлігінде кеш қоныс аударушылардың мәртебесін айқындайды. Заңға сәйкес кеш қоныс аударушылар тегін интеграциялық курстарға

қатысуға, неміс тілін деңгей бойынша үйренуге, Германияның құқықтық жүйесі, мәдениеті мен тарихы туралы білім беруге арналған таныстыру курстарына қатысуға мүмкіндік береді. Интеграциялық курсты аяқтаған соң қатысушылар емтихан тапсырады. Одан сәтті өткен репатрианттарға арнайы сертификат табысталады. Сертификат алған тұлғалар Германия азаматтығын жылдам алуға көмектеседі. Сонымен қатар, Федералды Үкіметтен кеш қоныс аударушыларға бір реттік көмек және көшу шығындарын өтеуге қаржылай қолдаулар көрсетіледі [8]. Бұл ретте жәрдемақы төлеудің егжей-тегжейі Федералдық ішкі істер министрінің директиваларымен анықталады [9].

Сонымен қатар, 1956 жылдың 1 сәуіріне дейін туылған кеш қоныс аударушылар бас бостандығынан айыру орындарында болғаны үшін өз өтініштері бойынша келесі өтемақыларды алуға құқылы:

1) ассимиляция үшін жалпы сомасы 4.000 DM ақшалай жәрдемақы;

2) 1946 жылдың 1 қаңтарына дейін туылған адамдар үшін бұл жәрдемақы 6.000 DM құрайды.

Тарихи отанына келгендерге материалдық және басқа да әлеуметтік жағдайлар жасау Фридланд (Friedland) лагерінен басталады. Федералды Үкімет кеңес, ағылшын және американдық үш оккупациялық аймақтардың түйіскен жерінде (Төменгі Саксония – британдық, Гессен – американдық және Тюрингия – кеңестік) Фридланд лагері 1945 жылдың 20 қыркүйегінде өз жұмысын бастады. Ол Геттинген қаласынан 15 км жерде орналасқан. Лагердің пошталық мекенжайы: Федералды әкімшілік департаменті - Фридландтың сыртқы істер жөніндегі өкілдігі, Верненцев көшесі, 16, 37133 Фридланд, Германия (Bundesverwaltungsamt - Außenstelle Friedland, Heimkehrerstr. 16, 37133 Friedland, Deutschland). Лагерь Федералды әкімшілік ведомстваға бағынады.

Атап өту қажет бұрын Германия аумағында Фридланд лагері секілді шетелден қоныс аударушы этникалық немістерді қабылдайтын лагерьлердің бірнешеуі болған. Бірақ содан кейін көші-қон ағынының азаюына байланысты жабылып қалған.

Бүгінгі күні тек Фридланд лагері ғана көшіп келушілерді қабылдауда. Репатрианттар лагерьде «кеш қоныс аударушы» куәлігіне бұған дейін алдына толтырып жіберген сауалнамадағы ақпараттардың дұрыстығы тексеріледі. Сонымен қатар, жеке құжаттары түгенделіп, сәйкестендіріледі. Еңбек биржасының өкілдерімен әңгімелесуден және 2007 жылдан бастап репатрианттар лагерьде арнайы әзірленген интеграциялық курстардан өтеді. Лагерьде тұру және тамақтану тегін. Егер репатриант неміс тілін білмейтін болса, оның Германиядағы

туысымен лагерьде бірге тұруына рұқсат етіледі. Бұл жерде қоныс аударушылар бір аптадан артық емес уақыт өткізе алады. Лагерь 800-ден аса адамға есептелген. Олардың шамамен үштен бірі кеш қоныс аударушылар үшін, қалғаны - босқындар мен көшіп-қонушылардың басқа да санаттары үшін сақталған. Жалпы алғанда Фридланд лагерінде тұрып, бейімдеу және интеграциялау шараларымен 4 млн жуық адам қамтылған.

2024 жылдан бастап репатрианттар қоныстанатын жерді өз қалауы бойынша таңдайды. Енді қоныс аударушы сауалнаманы толтырғанда, өзінің жаңа өмірін бастағысы келетін жерді немесе қаланы көрсетуі керек. Осыған сәйкес, билік өкілдері мүмкіндігінше қоныс аударушыны қалаған жеріне орналастыруға тырысады.

Лагерьде тіркеу үрдісі аяқталғаннан кейін «кеш қоныс аударушының» тіркеу куәлігін (Registrierschein) және қоныстанатын жеріне жету үшін тегін жол жүру билеттері беріледі. Сонымен қатар, лагерьдің кассасынан Фридландқа дейінгі жол шығындарын ішінара өтеу мақсатында әр отбасы мүшесіне 102€ беріледі.

Этникалық оралмандарға берілетін әлеуметтік жеңілдіктер оларға интеграция және бейімделу үрдісін сәтті еңсеруге мүмкіндік береді. Германия этникалық репатриация үрдістерін келесі факторлармен ынталандырған:

- экономикалық дамыған мемлекет;
- жеңілдетілген салық салу, кәсіпорындарды тіркеу формасы ыңғайлы және бизнес секторы үшін күрделі емес шарттар;
- жоғарғы оқу орындарында тегін оқыту.

Жалпы репатрианттардың тарихи отанына көшіп келуіне экономикалық себептер түрткі болады. Олар тұрақты жұмыс табуға және өмір сүру сапасын жақсартуға үміттенді [10, 623 б.]. Алайда, бұрынғы Кеңес Одағы елдерінен келген қоныс аударушылардың басым көпшілігі ана тілін білмеуі, Германияда сәтті әлеуметтенуіне айтарлықтай кедергісін тигізеді.

Германияда кеш қоныс аударушылардың білім беру мекеме-ұйымдарына түсуіне бірқатар жағдайлар жасалған. Бұл ретте репатрианттардың белгілі бір тобы үшін қабылдау ережелері бір-бірінен айтарлықтай ерекшеленеді. Оның негізгі айырмашылығы неміс жоғарғы оқу орындарына оқуға түсуші мектепті келу елінен немесе Германияда аяқтағанына негізделеді. Егер қоныс аударушы бірден неміс жоғарғы оқу орнына түсу үшін мектеп білімін келу елінен алса, онда институтта немесе университетте кем дегенде 2 жыл білім алуы керек.

Кеш қоныс аударушылар неміс төлқұжатын алып, арнайы

ведомствоға (Bezirksregierung) білімін растау үшін құжаттарын (академиялық анықтама және т.б.) бере алады. Егер қорытынды емтихан жөніндегі құжаттары жарамды деп танылса, онда одан әрі Германияда гимназияны бітірген тұлғалар сияқты әрекет етуіне болады. Сондай-ақ, оқу орнына түсу үшін неміс тілінен емтихан тапсыру керек (DSH). Бұл емтихан өте күрделі. Сондықтан тыңғылықты дайындықты талап етеді.

Осы ретте, қоныс аударушылардың арасындағы жастардың істерімен айналысатын және оларға жоғарғы оқу орнына түсуге көмектесетін «Отто-Бенеке» қорына («Otto-Benecke» foundation) жүгіну ең жақсы нұсқа болып табылады. Бұл қордың кемшілігі – білім алушы ұзақ мерзімді курстарға қатысу үшін көп күтуі қажет. Ол кейде бірнеше айға да созылуы мүмкін.

Қоныс аударушылар арасында денсаулығына байланысты науқасы бар адамдар арнайы қызметтерді, жәрдемақыларды, сондай-ақ бала тууына байланысты әлеуметтік өтемақыларды алуға құқығы бар. Ол үшін қоныс аудару өңірлерінен шыққан сәтке дейін келесі жағдайларда ғана ұсынылады:

- 1) жалданып жұмыс істегендер;
- 2) бас бостандығынан айыру орындарында ұсталғандар;
- 3) жеке еңбек қызметімен айналысқандар;
- 4) заң бойынша міндетті әскери борышын өтесе;

5) егер оларға еңбек қызмет түрлерін жүзеге асыру кезінде кедергі келтірілсе, яғни, жалданбалы жұмысқа еш жерде қабылдамаса және жеке еңбек қызметімен айналыспаса. Сонымен қатар, олардың ұлттық қатыстылығына байланысты демократиялық құқықтарға сыймайтын кудалаушылыққа ұшырағандарға.

Ауырған кезде немесе босануға байланысты жәрдемақы алу құқығы бар адамдар оларды қоныс аударушыларды ассимиляциялау үшін материалдық көмек мөлшерінде алады. Төлемдерді тұрғылықты тұратын жері бойынша жалпы ауруханалық сақтандырудың жергілікті қассасы жүзеге асырады.

Кеш қоныс аударушыларға Үкімет тарапынан ауыл шаруашылығы, қолөнер және басқа да қызметтерді жүзеге асыру үшін жеке кәсібін тіркеуге, дамытуға байланысты ауыртпалықтарды жеңілдетуге қолдау көрсетеді. Бұл мақсатқа төмендетілген пайыздық мөлшерлемелерде жеңілдетілген несие беру қарастырылған. Егер репатрианттар арасында жеке кәсібін сәтті жүргізген және осы салада өзінің жетекшілігімен ізбасарларының пайда болғанын дәлелдесе, онда тұрақты тұратын жері бойынша сауда-өнеркәсіп палатасының реестріне тіркелуге өтініш жасай алады. Айта кету керек, Федералды

Үкімет тарапынан жүргізіліп отырған әлеуметтік-нарықтық саясат жеке кәсіпкерлерге біршама қиындықтар да туындатуда. Оның ішінде әлеуметтік кепілдіктердің жоғары болуынан неміс компаниялары таза пайдасының 40%-ын еңбек ақыны төлеуге және әлеуметтік қорларға жарна аударымдарын өтеуге жұмсайды. Бұл өз кезегінде капиталы аз жеке кәсіпкерлердің нарықта тұрақты қызмет етуіне тұсау болатыны анық.

Жалпы, қоныс аударушылардың әлеуметтік өмір сүру деңгейі «орташа» деп сипатталады. «Ресейлік немістер» еңбек нарығында белсенді. Олар көбінесе жоғары кәсіби біліктілікті талап етпейтін салаларда жұмыспен қамтылған. Қазіргі таңда Украина және Таяу Шығыстағы шиеленісті жағдайлардың салдарынан жаппай мигранттар ағымының көбейгендігіне қарамастан, Германиядағы еңбек нарығы тұрақты сипатталады.

Қорытынды

Зерттеу тақырыбына сәйкес жүргізілген жұмыстардың қорытындысына сәйкес, авторлар Германиядағы көші-қон процестерінің үш толқынын атап өтеді.

1) Екінші дүниежүзілік соғыстың нәтижесі бойынша қоныс аударушы немістер;

2) Кеңес Одағы ыдырағаннан кейін тарихи отанына қайтып келген репатрианттар және олардың отбасы мүшелері;

3) Әлемнің үшінші елдерінде болған саяси және әскери жағдайлардың салдарынан көшіп келуші босқындар.

Соңғы жылдары еңбек нарығында босқын иммигранттар санының өсуіне байланысты этникалық қоныс аудару бағдарламасы белсенділігін төмендетті. Сонымен қатар, елге келетін босқындарға әлеуметтік төлемдер жасау үшін Федералдық және муниципалдық бюджетке түсетін жүктемені біршама көбейтіп отыр.

Зерттеу бойынша кеш қоныс аударушылардың бейімделу кезіндегі алғашқы іс-әрекеттерін анықтауға мүмкіндік туындады. Оған мемлекеттік мекемелердегі тәртіп ережелерін сақтау, аты мен тегін өзгерту (неміс транскрипциясына көшу), құжаттау және есепке қою, неміс тілін үйрену, банктік шот ашу, тұтынушылық несие алу, жүргізуші куәлігін алуға емтихан тапсыру, әлеуметтік сақтандыру, тұрғын үй мәселелері, балаларды балабақша мен мектептерге орналастыру, балаларға арналған жәрдемақылар, медициналық сақтандыру және профилактикалық медициналық егулер, мүгедектерге арналған көмектерді алу, зейнетақылық сақтандыру, жоғары оқу орындарында оқыту, кәсіптік бағдар беру және жұмысқа орналастыру, сайлауға қатысу және әскери міндет, заң қызметтерін алу және басқалары жатады.

Жүргізілген зерттеуге сәйкес немістердің Германияға көшуінің негізгі себептеріне: отбасылық жағдайлар, өмір сүру деңгейін жақсарту, неміс зейнетақысын алу, жақсы білім алуға ұмтылу және өзін-өзі тұлғалық дамыту (жас немістер үшін әділ), тек содан кейін ғана тарихи отанына оралу жөніндегі ішкі ниеті мен ойын іске асыру болып табылады.

Қоныс аударушылар неміс тілін жеткілікті деңгейде білмегендіктен, тиісінше немістің байырдан келе жатқан дәстүрлі құндылықтарын игеру және мәдениетін сіңіру күрделі болды. Жағдайды түзету үшін билік органдары қоныс аударушылардың тілдік білімін арттыруға (тілдік курстарға міндетті түрде бару), жұмысқа және оқу орындарына қабылдауға жәрдемдесуге, тұрғылықты жері бойынша халық арасында өзара түсіністікті реттеуге бағытталған түрлі интеграциялық жобаларды жүзеге асыру қажет деп санаймыз.

Халықаралық қатынаста белгілі аймақтардағы шиеленісті жағдайлар Германия экономикасына бірқатар қиындықтарды туғызуда. Қазіргі таңда энергетика көздерінің тапшылығы, сауда-экономикалық байланыстардың төмендеуі, зейнетақы және әлеуметтік реформалары, көші-қон дағдарысы және тағы да басқа сыртқы және ішкі факторлардың салдарынан этникалық репатрианттардың қоныс аударуы үрдісі мемлекет тарапынан қолдау экономикалық тұрғыдан тиімді болмай тұр, дегенмен болашақта бұл үдеріс өз жалғасын табады деген пайымдау жасауға болады.

ӘДЕБИЕТ

[1] Zeveleva O. Political aspects of repatriation: Germany, Russia, Kazakhstan. A comparative analysis // Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity. – 2014. – vol. 42. – Issue 5. – P. 808-827.

[2] Köppen B. Self-attribution and identity of ethnic-German Spätaussiedler repatriates from the former USSR: an example of fast-track assimilation? // Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity. – 2018. – vol. 46. – Issue 1. – P. 105-122.

[3] Eisfeld A. Die Russlanddeutschen.- Muenchen: F.A. Herbig Verlagsbuchhandlung, 1992. – P. 224.

[4] Сейткалиев Р. Эмиграция немцев до и после распада СССР в Германию. Интеграция и её результаты // Научно-аналитический вестник Института Европы РАН. – 2018. - № 6. – 99-105 бб.

[5] Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросы // Қазақстан Республикасындағы ұлттық құрамы, діни нанымы және тілдерді меңгеруі. – Алматы, 2023. – 542 б.

[6] Skrentny J., Chan S., Fox J., Kim D. Defining Nations in Asia and Europe: A Comparative Analysis of Ethnic Return Migration Policy // *International Migration Review*. – 2007. – vol. 41. No. 4. – P. 793–825.

[7] Қобландин Қ. Диаспоралық қоғамдастықтармен өзара іс-қимыл және оларды қолдаудың халықаралық тәжірибесі. – Нұр-Сұлтан, 2020. – 529 б.

[8] Gesetz über die Angelegenheiten der Vertriebenen und Flüchtlinge (Bundesvertriebenengesetz - BVFG). 2023. <https://www.gesetze-im-internet.de/bvfg/BJNR002010953.html>

[9] Verordnung über die Durchführung von Integrationskursen für Ausländer und Spätaussiedler (Integrationskursverordnung - IntV) // Zuletzt geändert durch Artikel 1. – 2023. No. 16.

[10] Tsuda T. Ethnic Return, Migration and the Nation-State: Encouraging the Diaspora to Return «Home» // *Nations and Nationalisms*. – 2010. – vol. 16. Issue 3. – P. 616–636.

REFERENCES

[1] Zeveleva O. Political aspects of repatriation: Germany, Russia, Kazakhstan. A comparative analysis. *Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity*, 2014, vol. 42, Issue 5, pp. 808-827.

[2] Köppen B. Self-attribution and identity of ethnic-German SpätAussiedler repatriates from the former USSR: an example of fast-track assimilation? *Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity*, 2018, vol. 46, Issue 1, pp. 105-122.

[3] Eisfeld A. *Die Russlanddeutschen*. Muenchen: F.A. Herbig Verlagsbuchhandlung, 1992, p. 158.

[4] Sejtkaļiev R. Jemigracija nemcev do i posle raspada SSSR v Germaniju. Integracija i ejo rezul'taty [Emigration of Germans to Germany before and after the collapse of the USSR. Integration and its results], *Nauchno-analiticheskij vestnik Instituta Evropy RAN*, 2018, No. 6, pp. 99-105 [in Rus.].

[5] Qazaqstan Respublikasy Strategialyq josparlau және reformalar agenttiǵı Ұлттық статистика бюросы, Qazaqstan Respublikasyndaǵy ultiq quramy, dini nanymy және tilderdi meńgerui [National composition, religion and language proficiency in the Republic of Kazakhstan], Almaty, 2023, p. 542 [in Kaz.].

[6] Skrentny J., Chan S., Fox J., Kim D. Defining Nations in Asia and Europe: A Comparative Analysis of Ethnic Return Migration Policy. *International Migration Review*. – 2007, vol. 41, No. 4, pp. 793–825.

[7] Qoblandin Q. Diasporalyq qoǵamdastyqtarmen özara is-qimyl және olardy qoldaudyń halyqaralyq tájiribesі [International experience of

interaction and support of diaspora communities], Nur-Sultan, 2020, p. 529 [in Kaz.].

[8] Gesetz über die Angelegenheiten der Vertriebenen und Flüchtlinge (Bundesvertriebenengesetz - BVFG). [Law on the Affairs of Displaced Persons and Refugees], - 2023 <https://www.gesetze-im-internet.de/bvfg/BJNR002010953.html> [in Ger].

[9] Verordnung über die Durchführung von Integrationskursen für Ausländer und Spätaussiedler (Integrationskursverordnung - IntV). [Ordinance on the implementation of integration courses for foreigners and repatriates], Zuletzt geändert durch Artikel 1, 2023. No. 16. [in Ger].

[10] Tsuda T. Ethnic Return, Migration and the Nation-State: Encouraging the Diaspora to Return «Home». Nations and Nationalisms, 2010, vol. 16, Issue 3, pp. 616–636.

ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ПРОЦЕССА ЭТНИЧЕСКОЙ РЕПАТРИАЦИИ В ГЕРМАНИИ

*Менлибай Е.К.¹, Кобландин К.И.²

*¹ докторант кафедры регионоведения факультета международных отношений, ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, г. Астана, Казахстан
e-mail: erkebulanmenglibayev@gmail.com

² доктор исторических наук, профессор, кафедра регионоведения факультета международных отношений, ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, г. Астана, Казахстан
e-mail: kkalybek@mail.ru

Аннотация. В настоящее время система международных отношений начинает стремительно меняться из-за нестабильности ситуации. Необходимо отметить, что этому способствовали военные конфликты между Российской Федерацией и Украиной, Палестиной и Израилем, а также другие напряженные ситуации в Ближневосточном регионе. Воспользовавшись этими обстоятельствами, некоторые государства активно проводят косвенную политику присоединения к себе земель в регионах густонаселенных диаспор, расположенных за пределами их границ. Так начинается процесс формирования «титულიйной нации». А также, в поисках путей национальной идентичности формируется новая волна этно-национализма. Поэтому возросла важность проведения политики этнической репатриации. На сегодняшний день более 40 стран мира ведут целенаправленную, эффективную работу в этом направлении. В том числе Германия была одной из первых стран, которая начала этническую миграцию после Второй мировой войны. На международной арене их опыт в политике репатриации оценивается положительно.

В связи с этим, в данном исследовании авторы проводят комплексный анализ государственному регулированию политики репатриации в Германии. Будут изучены принятые национальные законы и программы по документированию, адаптации и социальной поддержке лиц немецкой национальности, переселяющихся на историческую родину. Кроме того, будет проведен обзор интеграционных работ, организуемых через неправительственные организации. Рассматриваются экономические, социальные последствия репатриации. В целом, характеризуются все стадии государственной поддержки иммигрантов на историческую родину. Будут анализированы плюсы и минусы организации этнической миграции в исследуемой стране. Будут применены общенаучные подходы и методы изучения опыта Германии по государственной поддержке этнических репатриантов.

Ключевые слова: этника, репатриация, миграция, немецкая национальность, поздние переселенцы, русские немцы, адаптация, интеграция, Германия

THE STATE REGULATION OF THE PROCESS OF ETHNIC REPATRIATION IN GERMANY

*Menglibay Ye.K.¹, Koblandin K.I.²

*¹ Doctoral student of the Department of Regional Studies, Faculty of International Relations, L.N. Gumilyov ENU, Astana, Kazakhstan
e-mail: erkebulanmenglibayev@gmail.com

² Doctor of Historical Sciences, Professor, Department of Regional Studies, Faculty of International Relations, L.N. Gumilyov ENU, Astana, Kazakhstan
e-mail: kkalybek@mail.ru

Abstract. Currently, the system of international relations is beginning to change rapidly due to the instability of the situation. It should be noted that military conflicts between the Russian Federation and Ukraine, Palestine and Israel, as well as other tense situations in the Middle East region contributed to this. Taking advantage of these circumstances, many countries are actively pursuing an indirect policy of annexing lands in regions of densely populated diasporas located outside their borders. This is how the process of forming a “titular nation” begins. And also, in search of ways of national identity, a new wave of ethno-nationalism is being formed. Therefore, the importance of ethnic repatriation policy has increased. Today, more than 40 countries of the world are working purposefully and effectively in this direction. Germany was one of the first countries to begin ethnic migration after World War II. In the international arena, their experience in repatriation policy is evaluated positively.

Due to this, in this study, the authors conduct a comprehensive analysis of the state regulation of repatriation policy in Germany. It will be studied the adopted national laws and programs on documentation, adaptation and social support of people of German nationality resettling to their historical homeland. In addition, a review of integration work organized through non-governmental organizations will be conducted. The economic and social consequences of repatriation are considered. In general, all stages of state support for immigrants to their historical homeland are characterized. The pros and cons of organizing ethnic migration in the studied country will be analyzed. General scientific approaches and methods of studying the German experience in state support of ethnic repatriates will be applied.

Key words: ethnicity, repatriation, migration, German nationality, late immigrants, Russian Germans, adaptation, integration, Germany

Статья поступила 07.02.2024

UDC 327

<https://doi.org/10.48371/ISMO.2024.55.1.006>

IRSTI 11.25.91

KAZAKHSTAN AND THE UNITED STATES: STRATEGIC PARTNERSHIP IN A NEW GEOPOLITICS

Usserova K.K.¹, Yesenova A. B.², *Kukeyeva F.T.³, Baizakova K.I.⁴

¹ PhD student, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan,
e-mail: k.userova84@gmail.com

² Acting Director of Programs for the American Councils for International
Education, e-mail: yessenova@gmail.com

^{*3} doctor of Historical Sciences, Professor, Al-Farabi Kazakh National
University, Almaty, Kazakhstan, e-mail: fturar@mail.ru

⁴ doctor of Historical Sciences, Professor, Al-Farabi Kazakh National
University, Almaty, Kazakhstan, e-mail: kbaizakova@mail.ru

*This research was funded by the Science Committee of
the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of
Kazakhstan (Grant No. BR18574168).*

Abstract. The partnership between the US and Kazakhstan is taking on new dimensions in the context of the military conflict between Russia and Ukraine, the growing influence of China, and the increased activity of other actors in the region. In the face of geopolitical instability, Kazakhstan seeks to preserve and strengthen its sovereignty and independence, based

on a multi-vector foreign policy strategy. Therefore, the strengthening and expansion of the American vector is actualizing.

The US strategic interest decline in Kazakhstan and the region as a whole after the withdrawal of allied troops from Afghanistan led to their practical displacement of Central Asia to the periphery of American foreign policy. However, the war in Ukraine once again attracted the attention of Washington to the Central Asia region. As a result, the C5+1 dialogue platform was created, the “U.S. Strategy for Central Asia for 2019-2025” was adopted, and the region was mentioned in the US “National Security Strategy of 2022”.

These documents define the main characteristics of relations between Kazakhstan and the US. The authors of the article analyze the coincidence of Washington’s strategy with the main national interest of Kazakhstan. Both sides are interested in mutually beneficial cooperation in areas such as economy, energy, education, and security.

Despite the fact that the American vector in the Kazakhstan foreign policy is inferior in intensity to the Russian, Chinese, and even European ones, the strategic partnership between Astana and Washington allows both sides to address their own and common tasks within the framework of regional and international security and cooperation.

In the current situation, the expansion of the Western direction in foreign policy, especially in the context of the development of relations with the United States, can play an important role in ensuring balance in the region and strengthening the sovereignty of the state.

Key words: strategic partnership, The United States, Kazakhstan, geopolitical turbulence, multi-vector, security, foreign policy, national interest

Basic provisions

In the context of geopolitical turbulence, the question of preserving and strengthening the American vector of Kazakhstan’s foreign policy is becoming more pressing. This means taking the strategic partnership between Washington and Astana to a new level.

In the context of geopolitical turbulence, the United States has re-evaluated the strategic importance of Central Asia and its role in its global strategy. Washington is now offering a constructive agenda for the entire Central Asian region. This is evidenced by the creation of the C5+1 dialogue platform, the adoption of the “U.S. Strategy for Central Asia for 2019-2025”, and the mention of the region in the “National Security Strategy of 2022”.

An analysis of the degree of convergence of interests and opportunities will allow to make forecasts for the preservation and strengthening of the American vector of Kazakhstan’s foreign policy.

Introduction

The contours of modern relations between the Republic of Kazakhstan and the US are in the focus of academic interest in connection with the evolution of the geopolitical situation in the region.

The research question of the article is to identify the coincidence of the Washington's strategy in the region and the main national interest of the Republic of Kazakhstan on the basis of an analysis of the foreign policy strategies of the US and Kazakhstan. Despite the difference in the tools and motivations of both states, the foreign policy strategies provide significant complementarity.

To address the issues raised in the article, the authors analyzed national and bilateral documents, using theory and methodology that allows them to answer the questions posed in the article.

Description of Materials and Methods

The modern relations between Kazakhstan and the United States require analysis through the prism of various theories, such as realism/neorealism, liberalism/neoliberalism, constructivism, geopolitical theory, and others.

According to the theory of realism/neorealism, the relations between Kazakhstan and the US are conditioned by common interests in the field of security. Kazakhstan seeks to strengthen its independence and sovereignty, while the United States is interested in maintaining stability and security in Central Asia. Both countries also seek to develop economic cooperation: Kazakhstan is an important source of natural resources, while the United States occupies a leading position in the world economy.

From the perspective of liberalism/neoliberalism, the relations between Kazakhstan and the United States can be viewed as cooperation in various areas.

The theory of constructivism emphasizes that the identity and interests of states are formed in the process of interaction. In this context, both countries are gradually developing more positive relations, which contributes to strengthening their cooperation.

The theory of geopolitics asserts that the geographical location of a state is an important factor determining its policy. The geographical location of Kazakhstan in Central Asia makes it a key player in the region, which attracts the US attention to maintain stability and security in this area.

The concept of a multi-vector foreign policy is a fundamental principle of the Kazakhstan foreign policy strategy. It expresses the desire for multifaceted interaction on the world stage.

The concept of balanced diplomacy is also applied in the study of Kazakhstan's foreign policy. It is important to note the differences between

balanced and multi-vector diplomacy: the latter does not necessarily imply uniformity or balance. Balanced diplomacy, although it may not be uniform, takes into account the interests of major states. In this context, pragmatism plays a key role for both Kazakhstan and the United States.

The approach based on pragmatism determines the development of relations between Kazakhstan and major states based on their practical benefit, giving preference to practical benefits over political intentions and ideological factors. Pragmatism manifests itself mainly in the economic sphere. Economic opportunities play a significant role in the diplomatic capital for major states in the region. Whoever is able to offer more economic advantages to Central Asian countries will be a more desirable partner.

Results

The analysis of theoretical and methodological approaches showed that the strategic partnership between the United States and Kazakhstan in the new geopolitical conditions should be considered using a comprehensive approach, including various theories and concepts, the main of which are realism, liberalism, constructivism, and geopolitical theory, which allow to explain the problems set out in the article.

Central Asia is an important part of American Eurasian policy. The large-scale transport and logistics projects of China and the policy of Russia on integration with Central Asia determine the geopolitical nature of the “C5+1”. An important task of the multilateral format is to protect American interests through the so-called construction of the region. American strategists attach importance not only to the raw materials, transit potential of the countries of Central Asia, but also to their subjectivity, i.e. the ability to develop independently from the will of major players.

The war in Ukraine again shifted the focus of Washington to the Central Asia region. The return of American interest can be explained by various reasons, the main of which are related to anti-Russian sanctions, to the business interests of American companies in Kazakhstan, to the advancement of the C5+1 dialogue platform to a new level.

In the context of geopolitical turbulence, the United States has come to a much better understanding of the strategic importance of Central Asia and its role in its global strategy. Washington is now offering a constructive agenda for the entire Central Asia region. Ambitious long-term plans and goals, which are fully reflected in the “U.S. Strategy for Central Asia for 2019-2025” [1], are outlined in the “U.S. National Security Strategy of 2022” [2].

The United States continues to link the Central Asian region with the problems of Afghanistan. At the 2023 US-Central Asia summit, the sides expressed their desire to strengthen cooperation in the field of security,

calling it the “cornerstone” of maintaining the sovereignty of the countries of the region.

In general, Washington realizes that a new strategic approach to the region should include the issue of opening and developing transport corridors from Central Asia to the south. Otherwise, the countries of Central Asia may deepen their dependence on China and Russia.

Determining the degree of coincidence of interests and opportunities will allow us to make forecasts for the preservation and strengthening of the American vector of Kazakhstan’s foreign policy.

Discussion

Expert opinion. In the new geopolitical reality, relations between the United States and Kazakhstan have become the subject of close attention by both domestic and foreign researchers. Foreign authors note a new trend in Kazakhstan’s foreign policy: a move away from its traditional ally Russia after the mass protests in 2022 and President Kassym-Jomart Tokayev’s request for help from the CSTO, as well as the military conflict between Russia and Ukraine.

Therefore, Ukrainian researcher Domenko believes that one of the important factors in the rapprochement between Kazakhstan and the United States is the fact that further development of allied relations with the Russian Federation is becoming dangerous for Kazakhstan. The Russian war is also likely to accelerate efforts to diversify Kazakhstan’s imports and exports via Caspian sea routes and beyond Russia to mitigate the effects of sanctions [3].

Researcher Ghegelashwili believes that, in turn, the United States will use all possible means to create a viable competition against Chinese and Russian projects, as well as various formats of regional integration of all five Central Asian countries, creating effective projects in all spheres of their political, economic, and cultural life to become as attractive as possible for the region. The author also notes that “the desire of both the United States and the EU to occupy a key position in the region will depend not only on the success of their policies, but also on the position of the Central Asian countries in the context of their right choice between the main key actors” [4].

The authors of the article “Features of US Foreign Policy towards the States of Central Asia” call Kazakhstan a permanent regional ally of the United States, emphasizing the pragmatic nature of cooperation between partners. They also believe that Kazakhstan’s multi-vector foreign policy “is in dissonance with the regional imperatives of the United States,” as Astana seeks to gain the maximum benefit from cooperation with Washington while building good neighborly relations with Russia and China [5].

Another point of view is held by the authors of the article that examines the foreign policy of the Republic of Kazakhstan in the context of the Russian-Ukrainian war. They note that, faced with the current increasingly complex domestic and international situation, President Kassym-Jomart Tokayev supports the principle of pragmatism aimed at protecting national security and raising Kazakhstan's international status [6].

At the same time, a number of researchers emphasize that Washington should take into account the strengthening of the Chinese vector of Kazakhstan's multi-vector foreign policy: "Despite its official alliance with Russia, Kazakhstan's foreign policy is more closely linked to China" [7].

With regard to the return of US interest in the CSTO region, experts believe that "in the future, US strategy in Central Asia is expected to be based on the expediency of attracting regional allies and stimulating contradictions to deter geopolitical rivals in the region" [7].

In conclusion, the analysis of scientific literature on the topic of the study showed that cooperation between Kazakhstan and the United States in the new geopolitical reality is characterized by a variety of assessments and forecasts. This is due to the fact that the cooperation process is not yet complete, and its outcome depends on many factors.

In the foreign policy concept of the Republic of Kazakhstan for 2020-2030, priorities are shifted from individual countries to regional and multilateral cooperation. In the bilateral context, only neighboring countries, the United States and the European Union, are specifically highlighted. (Foreign Policy Concept of the Republic of Kazakhstan for 2020-2030) [8].

The relations between the Republic of Kazakhstan and the United States are characterized as a strategic partnership, including cooperation in the economic, energy, security, education, and culture spheres.

The evolution of cooperation between Kazakhstan and the United States has gone through several stages. During this time, Washington has determined not only the degree of importance of the region for American interests, but also the degree of its willingness to be involved in the affairs of Central Asia (CA). As a result of the actions of the United States, Russia's monopoly in the region was destroyed. American administrations gained the opportunity to change the balance of power and participate on an equal footing in the geopolitical rivalry in CA.

After the events of September 11, 2001, the most important factor influencing Kazakhstan-US relations was the US anti-terrorist operation and the joint fight of the CA countries against international terrorism. US interest in the region was determined by the large-scale fight against international terrorism. As a result of the global anti-terrorist war, the Central Asian direction was included in the general context of the fight against international terrorism. The changed geopolitical situation after

September 11, 2001, actualized relations between the United States and the CA countries, which were to help overcome the strategic difficulties and difficulties of access to the territory of military operations, which the American troops had to face during the Operation “Enduring Freedom” in Afghanistan.

However, after the withdrawal of allied troops from Afghanistan, US interest in the region declined as a result of post-Afghan policy and the “pivot to Asia” strategy

The shift of Kazakhstan and Central Asia to the periphery of US foreign policy can be explained by several factors.

First, as early as 2005, Washington, within the framework of the Greater Central Asia project, proposed to base its regional policy on the principle of geopolitical pluralism. The essence of this project is to unite the states of Central Asia and Afghanistan, as well as some other neighboring regions, into a single geopolitical whole. This marked new approaches in Washington’s Central Asian policy, which are part of a strategy for the global restructuring of large geopolitical spaces in Eurasia (for example, the “Greater Middle East”)

Washington called on Moscow and Beijing not only to participate, but also to act as guarantors and donors of the region’s modernization process. The political part of the Greater Central Asia project sets the task of convincing Russia and China that the United States does not intend to weaken their positions in the region. Moreover, the United States planned to invite these states as guarantors of the region’s modernization process.

At the same time the United States clearly define its interests in the Central Asian region. It should be noted that even skeptics admit that the historical ties between Russia and Kazakhstan, the length of the common border, the Russian diaspora in Kazakhstan, the interdependence of the economies and infrastructure of the two countries, as well as the significant disparity in military potential - all this explains the special relations between Moscow and Astana. Researchers recognize that these factors, in addition to Astana’s commitment to regional integration, have pushed Kazakhstan to join the Collective Security Treaty Organization and become one of the first members of the Eurasian Economic Union. Similarly, no one doubts the importance of Kazakhstan’s relations with neighboring China. The development of these relations is an indicator of the achievements of Kazakhstan’s foreign policy and economic strategy since independence.

Second, the withdrawal of allied troops from Afghanistan and, as a consequence, the decline in US interest in Kazakhstan and the region as a whole, which is explained by the low level of strategic interest of Washington in the Central Asian region. The terms “Central Asia” and “Kazakhstan” practically disappeared from the discourse of the American

President Obama, which was evidence of the loss of significant interest of the United States in Kazakhstan and the region as a whole, which is not an arena of large-scale disasters, nor a source of serious security threats [9].

The Trump administration, for a number of reasons, adjusted the foreign policy course of the Obama administration on the futility of this direction.

Geopolitical competition between Washington, Moscow, and Beijing is not self-sufficient for Central Asia. The countries of Central Asia have their own interests and priorities, and they are not simply pawns in the great power competition.

The United States for a long time remained the only major external force that did not have a consultative mechanism for making joint decisions with the countries of the region, which could not but affect the effectiveness of the US foreign policy towards Central Asia. The picture changed in the 2000s. On the one hand, the post-Afghan period shows a shift in foreign policy priorities to the Asia-Pacific region, which weakened Washington's interest in Central Asia. On the other hand, there is evidence of a new American regional policy, expressed in the formula "C5+1", the implementation of which will allow the region not to remain on the periphery of the global US strategy.

A whole complex of geopolitical and geo-economic factors (the start of the implementation of the ambitious Chinese "Belt and Road" initiative, the sanctions confrontation between Washington and Moscow, the Ukrainian crisis, the war in Syria, the fall in world prices for major export commodities, etc.) contributed to the development and adoption of "C5+1". The main criterion was the fact that Central Asia is directly or indirectly related to all these events, which, in turn, are in the sphere of US interests.

Thus, the "C5+1" format allows Washington to pursue a regional policy that compensates for the geopolitical influence of neighboring powers. One possible option would be the so-called "offshore balancing", which involves changing country priorities, choosing a key partner; recognizing the interests and capabilities of other external forces; finding the right balance between security and democratic values; more effective use of existing levers of influence on the situation.

It should be remembered that the United States and the European Union, as well as Asian states - Turkey, Japan, and South Korea, already have similar formats for interaction with the countries of Central Asia. This format is perhaps the most powerful in terms of propaganda and cultural relations. The EU has a special representative for Central Asian affairs and a well-developed regional strategy. The American format is also becoming regular and is reaching a new level in the context of the Ukrainian crisis.

New geopolitics. The war in Ukraine has once again shifted Washington's focus to the Central Asia region. The return of American interest can be explained by the following reasons:

1. First, it is related to anti-Russian sanctions. The United States and the European Union have repeatedly warned of the introduction of secondary sanctions against countries that violate the sanctions. Western partners are concerned about the indicators of the significantly increased trade between Kazakhstan and the Russian Federation (30% in 2022) [10].

Representatives of the United States and the United Kingdom visited Astana to warn the country against helping Russia to circumvent sanctions. In response to the requests of Western partners, Kazakhstan completely banned the supply of military goods to Russia, while a special license will be required for dual-use goods. The Traderadar website has been launched to help monitor goods and companies that have been sanctioned. There is also a special system that allows you to track all sanctioned goods that pass through the Kazakh border by electronic invoices.

At the same time, official persons from Astana noted that the interdependence of the economies of the two states, membership in the EAEU and the absence of customs borders between the Russian Federation and Kazakhstan make it many times more difficult to comply with sanctions.

In response, US Secretary of State Antony Blinken promised that Washington would allocate \$25 million to the countries of the region under the "Economic Sustainability Initiative". This initiative will allow Central Asia to "develop trade routes and attract private sector investment and not be dependent on just one country". This statement indicates that the United States would not want to put too much pressure on Kazakhstan, as China has become more active in the region [11].

Second, the business interests of American companies in Kazakhstan play an important role in bilateral relations. US firms operate in a wide range of sectors, including energy, petrochemicals, mining, engineering, construction, transportation, agriculture, and IT. The majority of American economic interests are still concentrated in the energy sector, where Chevron is the leader among the 700 American firms doing business in the country. In order to expand trade cooperation, the Chamber of Commerce launched the US-Kazakhstan Business Council in 2020 [12].

Special attention should be paid to the new trend of rare earth metal mining. In the context of the development of alternative energy sources and the demand for the production of high-tech components, such as semiconductors, solar panels, etc., American companies are expanding their investment in the extraction of critical minerals and rare earth elements.

Third, the dialogue platform C5+1 has reached a new level. President Biden personally met with the presidents of the Central Asian countries

on the sidelines of the UN General Assembly session (September 2023). The conclusion of cooperation to “new heights” raises the question of the need to fill the concept of “strategic partnership” between the Republic of Kazakhstan and the United States with a new meaning. To do this, it is necessary to analyze the coincidence of Washington’s strategy in the region and the main national interest of the Republic of Kazakhstan.

Despite the differences in the tools and motivations of both states, their foreign policy strategies provide significant complementarity. At the present stage, the main characteristic of Kazakh-American relations is pragmatism, that is, it is not about any real strategic rapprochement (the American “vector” of Kazakh politics is inferior to the Russian, Chinese, and even European ones), but rather about mutually beneficial cooperation in the economy, as well as maintaining stability in the region.

Strategic cooperation will allow Astana and Washington to address their own and common challenges within the framework of regional and international security and cooperation. Kazakhstan can strengthen its multi-vector foreign policy while maintaining the American vector.

Determining the degree of overlap of interests and opportunities will allow us to make forecasts for the preservation and strengthening of the American vector of the foreign policy of the Republic of Kazakhstan.

In the context of geopolitical turbulence, the United States has come to understand much better the strategic importance of Central Asia and its role in its global strategy. Washington is now offering a constructive agenda for the entire Central Asian region.

Strategic documents

Ambitious long-term plans and goals, which are fully reflected in the US Strategy for Central Asia for 2019-2025. [1].

The strategy is divided into three main areas. In the geopolitical terms, the CA, especially Kazakhstan, is analyzed through the prism of Russian influence. Washington recognizes Russia’s special role in the economic (Kazakhstan’s membership in the EAEU), military-political (Kazakhstan’s membership in the CSTO), diplomatic and humanitarian spheres. Kazakhstan cooperates with Russia in the SCO format as well.

However, the United States clearly defines its role in the region, declaring support for and strengthening the sovereignty and independence of the Central Asian states, individually and as a whole, which should be carried out with consistent US involvement in the areas of economy, energy, security, democracy and politics, and governance issues of the Central Asian states.

After the return of the Taliban to power in 2021, as a reaction to what

happened, Uzbekistan and Kazakhstan quickly expressed their position within 48 hours, stating that their embassies in Kabul continue their activities. The Central Asian countries, with the exception of the Tajik government, have expressed their willingness to maintain trade and economic relations with the Taliban on the condition that the Taliban do not allow the use of their territory for planning or committing aggression against neighboring states.

Representatives of the Central Asian countries are increasingly talking about the need to stabilize Afghanistan and include the country in trade and logistics chains, which will allow opening trade routes to Pakistan and India, which is especially important in the context of the war in Ukraine and anti-Russian sanctions. Afghanistan has access to the nearest large markets of Pakistan and India, as well as the Middle East, which are of high trade interest for Kazakhstan. In August 2023, Kazakhstan held a business forum with Afghanistan, to which a delegation of the Taliban was invited. Kazakhstan signed contracts with Afghanistan worth \$200 million [13].

For Washington, the Afghan agenda is not only related to security issues, but also to the possibilities of maintaining its presence in the region. Through the CA, it is possible not only to restore the US military presence in a hybrid form, but also to send humanitarian aid together with the European Union. Washington understands that the export of Kazakh grain to Afghanistan allows 80 percent of the country's population to survive.

These and other factors explain Washington's support for the idea of creating a UN Regional Center for Sustainable Development Goals for Central Asia and Afghanistan in Almaty.

Thus, the Central Asian foreign policy of the United States can be considered not only through the prism of economic issues, but also through the prism of security problems. It is obvious that the interests of Astana and Washington in relation to Afghanistan coincide.

Diversification of transportation routes is one of the key tasks for landlocked Central Asian countries. The implementation of southern trade corridors will allow them to gain access to seaports and become part of the global supply chain and trade network. For example, the creation of the Lapis Lazuli Corridor will allow the transportation of goods from Afghanistan to Europe and back through Turkmenistan, Azerbaijan, Georgia, and Turkey. The corridor will pass through the Afghan dry ports of Akina in Faryab province and Torgundi in Herat province. The project is designed to promote the economic development of Afghanistan by including Afghanistan in the network of international transportation corridors linking Kabul with the Caspian countries and Europe [14].

Central Asian participation in new international transportation

corridors, such as the Trans-Caspian International Transport Route (Middle Corridor) and the Lapis Lazuli Corridor, helps to diversify economic and logistical ties and reduce dependence on Russia and China.

The development of trans-Caspian transportation corridors is in the sphere of the United States' main geostrategic interests. On the one hand, such logistics allows American and European capital to actively penetrate into Central Asia. On the other hand, it allows Central Asian countries to actively develop independent economic ties from Russia and China. Therefore, the US Strategy for Central Asia calls for support for the CASA-1000 electric lines, connectivity in the region, and transportation links with Afghanistan, including the Lapis Lazuli Corridor route from the Caspian Sea through Afghanistan to Pakistan

However, after the major events that changed the geopolitics around the region (the withdrawal from Afghanistan in 2021 and the Russian invasion of Ukraine in 2022), the implementation of this strategy became very difficult. A new strategy has not been proposed by Washington.

In general, the American capital realizes that a new strategic approach to the region should include the issue of opening and developing transportation corridors from Central Asia to the south. Otherwise, Central Asian states could deepen their dependence on China and Russia.

The second aspect, concerning the overlapping interests of the United States and the Republic of Kazakhstan (RK) in the field of security, is the situation that has developed between Astana and Moscow after the start of the Russian military invasion of Ukraine. This problem is directly related to the situation in Afghanistan.

Although there are conspiracy theories about a possible Russian invasion of the five Central Asian countries in order to implement the geopolitical idea of President Putin to "recreate the Soviet Union 2.0," such theories, for many reasons, cannot be taken seriously. However, given the Afghan context and the weakening of Russia's ability to act as a security guarantor for the Central Asian countries, the states of this region will seek to diversify their political, economic, and military relations with non-regional actors.

The main theses of the document "The US Strategy for Central Asia" receive additional accents in the context of the "National Security Strategy" under the leadership of President Biden (NSS). The latter represents a more pronounced focus on security, emphasizing the mechanisms for promoting the vital interests of the United States in the global context. In this context, the use of all components of national power is declared to achieve supremacy over strategic competitors, overcome common challenges, and shape the "rules of the game" [1].

The central idea of the Strategy is to focus on competition with China

and deterring Russia. These goals are intended to be achieved through domestic investment, the formation of a coalition of like-minded states, and the modernization of the military. The Strategy is based on the principles of interdependence, which ensures the strengthening of allied and partnership relations in order to protect common and shared values. These values are aimed at preserving and expanding the flows of goods, services, energy, people, and technology. By “flows” here, we mean strategic efforts to create conditions for common interdependence in a competitive and dangerous global environment.

The 2022 National Security Strategy (NSS) departs from a simplistic view in defining the United States’ competitors and enemies. Thus, naming Russia and China among the main states from which a strategic challenge to the security and economic mutual development of the world comes, the Strategy suggests a differentiated response to these challenges.

It is undeniable that in the near future, relations between the United States and Russia and China will remain confrontational. However, the approaches and mechanisms of influence on these countries will depend on the degree of their influence on the world order being formed by the United States.

In the context of modern international realities, Russia appears as a destroyer of the established order, while China is seeking to create its own architecture of the world order. In relation to Russia under the leadership of Putin, there are significant doubts about the possibility of developing programs of cooperation and partnership. The United States, resorting to sanctions, trade policy, financial instruments, and direct military support for Ukraine, demonstrate that Russia cannot be considered as a partner, and therefore must remain in the status of an unequal competitor.

In the context of the confrontation between Russia and the West, the United States acts as a supporter of the independence, sovereignty, and territorial integrity of the countries of the region.

Democracy issues remain a focus of American policy in Central Asia. The Washington administration has stated its intention to promote the strengthening of democratic processes and the resilience of the states of the region.

At the same time, the 2022 NSS shows a more flexible attitude to this issue and does not recognize the need to transform authoritarian regimes into democratic ones in order to ensure security. Moreover, the White House currently expresses support for regimes that refuse to use force to change borders in the world. This departure from the United States’ tough stance on democracy and democratization can be seen as an attempt to resolve the problems of coexistence and cooperation between countries with different historical, cultural, and ideological views in the 21st century.

For Central Asian countries, this is not only an opportunity to preserve, but also to strengthen their foreign policy focused on cooperation with the United States. The continuation of this cooperation can help the Central Asian states maintain the balance of power in the region, given the activation of other key players. The expansion of economic cooperation contributes to the development of the region through attracting investment, increasing trade volumes and technology exchange. It is important to note that the United States' share in the total trade turnover in Kazakhstan was 2.9% in the first half of 2023. They are also among the top 5 countries in terms of import volumes to Kazakhstan. In other Central Asian countries, the United States significantly lag behind the traditional partners of the region - Russia, China, Turkey and the countries of the Eurasian Economic Union (EAEU) [15].

An analysis of US foreign policy documents on Central Asian countries shows that Kazakhstan-US relations are primarily determined by pragmatism. There is not so much strategic rapprochement (while the American vector of Kazakhstan's policy is inferior to the Russian, Chinese and even European ones), but rather mutually beneficial cooperation in the economic sphere and maintaining stability in the region.

In the context of the new geopolitical situation, the United States is increasing its activity towards Central Asia, as evidenced by the summit in the "C5+" format in New York. President Biden met with the five leaders of Central Asia for the first time, and the New York Declaration on "Sustainability through the C5+1 Security, Economic and Energy Partnership" was adopted. This testifies to the desire of the American leadership to deepen its impact in the region, especially in the context of the growing tensions between Russia and the West. This point is significant in the revision of US policy towards Central Asia.

Conclusion

In the context of changes in the geopolitical situation in the Central Asian region, Kazakhstan's multi-vector foreign policy has demonstrated its effectiveness, providing the country with the opportunity to maintain strategic partnerships with both regional and non-regional actors. However, the competition between major powers in this region creates additional challenges for the foreign policy of the Republic of Kazakhstan.

In this regard, the countries of Central Asia, including Kazakhstan, are seeking to establish mutual counter-balances and counter-positions. This striving provides them with greater operational freedom and helps to prevent possible unilateral domination or control over the region by any one power.

In the current situation, the expansion of the Western direction in

foreign policy, especially in the context of the development of relations with the United States, can play an important role in ensuring equilibrium in the region and strengthening state sovereignty. Despite the fact that the American “vector” in Kazakhstan’s policy is inferior in intensity to the Russian, Chinese, and even European ones, the strategic partnership between Astana and Washington will allow both sides to address their own and common tasks within the framework of regional and international security and cooperation.

The main characteristic of relations between Kazakhstan and the United States is pragmatism, expressed in mutually beneficial economic cooperation and the desire to maintain stability in the region.

In the context of the new geopolitics, Central Asia is returning to the position of a geostrategic region, important for the national security interests of the United States.

REFERENCES

[1] United States Strategy for Central Asia 2019-2025: Advancing Sovereignty-and-Economic-Prosperity (Overview): The official website of the White House. <https://www.state.gov/united-states-strategy-for-central-asia-2019-2025-advancing-sovereignty-and-economic-prosperity/>

[2] National Security Strategy: The official website of the White House. <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2022/10/Biden-Harris-Administrations-National-Security-Strategy-10.2022.pdf>

[3] Demenko O. The Republic of Kazakhstan in New Geopolitical Realities // Diplomatic Ukraine. – 2022. - Issue 22.

[4] Gegelashvili N. The Role of the US and the EU in Central Asia in the New Geopolitical Realities // Russia and New States of Eurasia. - 2023. - N 2.

[5] Kryzhko E.V., Pashkovsky P.I. Features of the US Foreign Policy Towards the Central Asian States // Post-Soviet Issues. - 2021. – N 2.

[6] Jingqi Cai, Xinkai Xiang, Zhang H. Analysis of Kazakhstan’s Foreign Policy under the Russia Ukraine War with Realism - A Comparison of Ukraine // BCP Social Sciences & Humanities. - 2023. – N 2.

[7] Yuneman R.A. Kazakhstan’s Multi-Vector Foreign Policy // Russia in Global Affairs. - 2023. - N 21(2). - P. 141–162.

[8] Указ «О Концепции внешней политики Республики Казахстан на 2020-2030 годы» от 09 марта 2020 года // Официальный сайт Президента Республики Казахстан. https://www.akorda.kz/en/legal_acts/decrees/on-the-concept-of-the-foreign-policy-of-the-republic-of-kazakhstan-for-2020-2030

[9] Троицкий Е.Ф. Политика США в Центральной Азии: подходы

второй администрации Дж. Буша (2005–2009 гг.) и Б. Обамы (2009–2010 гг.) // *Comparative politics*. - 2011 (4). - С. 65-74.

[10] Товарооборот России и Казахстана в 2022 году достиг рекордных \$26 млрд. // Информационное агентство ТАСС. 9 февраля 2023. <https://tass.ru/ekonomika/17004777>

[11] C5+1 Leaders' Joint Statement // U.S. Embassy & Consulate in Kazakhstan. September 25, 2023. <https://kz.usembassy.gov/ru/c51-leaders-joint-statement/>

[12] U.S. Chamber Leads its First Business Delegation to Kazakhstan // U.S. Embassy & Consulate in Kazakhstan. June 9, 2023. / <https://kz.usembassy.gov/u-s-chamber-leads-its-first-business-delegation-to-kazakhstan/>

[13] Как восстановить торговый путь через Афганистан? // Информационный телеканал Euronews. 23 июля 2021. URL: <https://ru.euronews.com/business/2021/07/22/fo-09-uzbek-connectivity-summit>

[14] Lapis Lazuli - прямой торговый путь из Азии в Европу // Азербайджанское государственное информационное агентство AZƏRTAC. 26 декабря 2018. URL: https://azertag.az/ru/xeber/lapis_lazuli_pryamoi_torgovyi_put_iz_azii_v_evropu-1228228

[15] Промышленная кооперация и трансграничная торговля - Казахстан расширяет торгово-экономическое сотрудничество с соседними странами // Официальный информационный ресурс Премьер-Министра Республики Казахстан. 28 июля 2021. URL: <https://primeminister.kz/ru/news/reviews/promyshlennaya-kooperaciya-i-transgranichnaya-torgovlya-kazahstan-rasshiryayet-torgovo-ekonomicheskoe-sotrudnichestvo-s-sosednimi-stranami-274237>

REFERENCES

[1] United States Strategy for Central Asia 2019-2025: Advancing Sovereignty-and-Economic-Prosperity (Overview): The official website of the White House. <https://www.state.gov/united-states-strategy-for-central-asia-2019-2025-advancing-sovereignty-and-economic-prosperity/>

[2] National Security Strategy: The official website of the White House. <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2022/10/Biden-Harris-Administrations-National-Security-Strategy-10.2022.pdf>

[3] Demenko O. The Republic of Kazakhstan in New Geopolitical Realities. *Diplomatic Ukraine*, 2022, Issue 22.

[4] Gegelashvili N. The Role of the US and the EU in Central Asia in the New Geopolitical Realities. *Russia and New States of Eurasia*, 2023, N 2.

[5] Kryzhko E.V., Pashkovsky P.I. Features of the US Foreign Policy Towards the Central Asian States. *Post-Soviet Issues*, 2021, N 2.

[6] Jingqi Cai. Xinkai Xiang, Zhang H. Analysis of Kazakhstan's Foreign Policy under the Russia Ukraine War with Realism A Comparison of Ukraine. BCP Social Sciences & Humanities, 2023, N 2.

[7] Yuneman R.A. Kazakhstan's Multi-Vector Foreign Policy. Russia in Global Affairs, 2023, 21(2), pp. 141–162.

[8] Ukaz “O Koncepcii vneshnej politiki Respubliki Kazakhstan na 2020-2030 gody” ot 09 marta 2020 goda [Decree “On the Concept of Foreign Policy of the Republic of Kazakhstan for 2020-2030” dated March 09, 2020]. Oficial’nyi sait Prezidenta Respubliki Kazakhstan. https://www.akorda.kz/en/legal_acts/decrees/on-the-concept-of-the-foreign-policy-of-the-republic-of-kazakhstan-for-2020-2030 [in Russ.].

[9] Troickii E.F. Politika SShA v Central’noj Azii: podhody vtoroi administracii DZh. Busha (2005–2009 gg.) i B. Obamy (2009–2010 gg.) [U.S. Policy in Central Asia: the approaches of the second Bush Administration (2005-2009) and Barack Obama (2009-2010)]. Comparative politics, 2011 (4), ss. 65-74 [in Russ.].

[10] Tovaroorobot Rossii i Kazakhstana v 2022 godu dostig rekordnyh \$26 mlrd [(The trade turnover between Russia and Kazakhstan in 2022 reached a record \$26 billion). Informacionnoe agentstvo TASS. 9 fevralya 2023. <https://tass.ru/ekonomika/17004777> [in Russ.].

[11] C5+1 Leaders’ Joint Statement. U.S. Embassy & Consulate in Kazakhstan. September 25, 2023. <https://kz.usembassy.gov/ru/c51-leaders-joint-statement/>

[12] U.S. Chamber Leads its First Business Delegation to Kazakhstan. U.S. Embassy & Consulate in Kazakhstan. June 9, 2023. / <https://kz.usembassy.gov/u-s-chamber-leads-its-first-business-delegation-to-kazakhstan/>

[13] Kak vosstanovit’ trgovyi put’ cherez Afganistan? [How to restore the trade route through Afghanistan?]. Informacionnij telekanal Euronews. 23 iyulya 2021. <https://ru.euronews.com/business/2021/07/22/fo-09-uzbek-connectivity-summit> [in Russ.].

[14] Lapis Lazuli – pryamoj trgovyj put’ iz Azii v Yevropu [Lapis Lazuli is a direct trade route from Asia to Europe]. Azerbaidjanskoe gosudarstvennoe informacionnoe agentstvo AZƏRTAC. 26 dekabrya 2018. https://azertag.az/ru/xeber/lapis_lazuli___pryamoi_torgovyi_put_iz_azii_v_evropu-1228228 [in Russ.].

[15] Promyshlennaya kooperaciya i transgranichnaiya trgovlya – Kazakhstan rasshiraet torgovo-economiceskoe sotrudnichestvo s sosednimi stranami [Industrial cooperation and cross-border trade - Kazakhstan expands trade and economic cooperation with neighboring countries]. Oficial’nyj informacionnyj resurs Prem’er-Ministra Respubliki

Kazakhstan. 28 iulya 2021. <https://primeminister.kz/ru/news/reviews/promyshlennaya-kooperaciya-i-transgranichnaya-torgovlya-kazahstan-rasshiryaet-torgovo-ekonomicheskoe-sotrudnichestvo-s-sosednimi-stranami-274237> [in Russ.].

ҚАЗАҚСТАН МЕН АҚШ: ЖАҢА ГЕОСАЯСАТТАҒЫ СТРАТЕГИЯЛЫҚ СЕРІКТЕСТІК

Усорова К.К.¹, Есенова А.Б.², * Кукеева Ф.Т.³, Байзакова К.И.⁴

¹PhD докторант, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Алматы қ., Қазақстан,
e-mail: k.userova84@gmail.com

²Халықаралық білім беру жөніндегі Американдық Кеңестер
бағдарламаларының басшысы м.а., e-mail: yessenova@gmail.com

³Тарих ғылымдарының докторы, профессор, әл-Фараби атындағы
ҚазҰУ, Алматы қ., Қазақстан, e-mail: fturar@mail.ru

⁴Тарих ғылымдарының докторы, профессор, әл-Фараби атындағы
ҚазҰУ, Алматы қ., Қазақстан, e-mail: kbaizakova@mail.ru

Аңдатпа. АҚШ пен Қазақстан арасындағы әріптестік Ресей мен Украина арасындағы әскери қақтығыс, Қытайдың ықпалын күшейту және осы өңірдегі басқа да өңірлік және өңірлік емес қатысушылардың жандануы жағдайында жаңа ерекшеліктерге ие болуда. Өңірдің айналасындағы геосаяси тұрақсыздық жағдайында Қазақстан көпвекторлы сыртқы саяси стратегиясына сүйене отырып, өзінің субъективтілігі мен тәуелсіздігін сақтауға және нығайтуға ұмтылады. Сондықтан американдық вектордың нығаюы мен кеңеюі өзекті болып отыр.

Ауғанстаннан одақтас әскерлер шығарылғаннан кейін АҚШ-тың Қазақстанға және жалпы өңірге деген стратегиялық қызығушылығының төмендеуі олардың Орталық Азияның американдық сыртқы саясаттың перифериясына іс жүзінде көшуіне әкелді. Алайда Украинадағы соғыс тағы да Вашингтонның назарын Орталық Азия аймағына аударды. Нәтижесінде С5+1 диалог алаңы құрылды, АҚШ-тың Орталық Азия бойынша 2019-2025 жылдарға арналған стратегиясы қабылданды және аймақ 2022 Ұлттық қауіпсіздік стратегиясында атап өтілді.

Бұл құжаттар Қазақстан мен Америка Құрама Штаттары арасындағы қатынастардың негізгі сипаттамаларын анықтайды. Мақала авторлары Вашингтон стратегиясының Қазақстанның басты ұлттық мүдделерімен сәйкестігін талдайды. Екі тарап та экономика, энергетика, білім және қауіпсіздік сияқты салаларда өзара тиімді ынтымақтастыққа мүдделі.

Қазақстан саясатындағы американдық «вектор» қарқындылығы

жағынан ресейлік, қытайлық және тіпті Еуропалық векторларынан төмен болғанына қарамастан, Астана мен Вашингтон арасындағы стратегиялық әріптестік екі тарапқа да өңірлік және халықаралық қауіпсіздік пен ынтымақтастық шеңберінде өздерінің және ортақ міндеттерін шешуге мүмкіндік береді.

Қазіргі жағдайда сыртқы саясаттағы батыстық бағыттың кеңеюі, әсіресе Америка Құрама Штаттарымен қарым-қатынасты дамыту жағдайында, аймақтағы тепе-теңдікті қамтамасыз етуде және мемлекеттің егемендігін нығайтуда маңызды рөл атқаруы мүмкін.

Тірек сөздер: стратегиялық серіктестік, АҚШ, ҚР, геосаяси турбуленттілік, көпвекторлық, қауіпсіздік, сыртқысаясат, ұлттық мүдде

КАЗАХСТАН И США: СТРАТЕГИЧЕСКОЕ ПАРТНЕРСТВО В НОВОЙ ГЕОПОЛИТИКЕ

Усéroва К.К.¹, Есенова А.Б.², * Кукеева Ф.Т.³, Байзакова К.И.⁴

¹PhD докторант, КазНУ им. Аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан,
e-mail: k.userova84@gmail.com

²И.о. руководитель программ Американских Советов по
международному образованию, e-mail: yessenova@gmail.com

³Доктор исторических наук, профессор, КазНУ им. Аль-Фараби, г.
Алматы, Казахстан, e-mail: fturar@mail.ru

⁴Доктор исторических наук, профессор, КазНУ им. Аль-Фараби, г.
Алматы, Казахстан, e-mail: kbaizakova@mail.ru

Аннотация. Партнёрство между США и Казахстаном приобретает новые черты в условиях военного конфликта между Россией и Украиной, усиления влияния Китая, и активизации других региональных и нерегionalных участников в данном регионе. В условиях геополитической нестабильности вокруг региона Казахстан стремится сохранить и укрепить свою субъектность и независимость, основываясь на многовекторной внешнеполитической стратегии. Поэтому актуализируется укрепление и расширение американского вектора.

Снижение стратегического интереса США к Казахстану и региону в целом после вывода союзнических войск из Афганистана привело к их практическому перемещению Центральной Азии на периферию американской внешней политики. Однако война в Украине снова привлекла внимание Вашингтона к региону Центральная Азия. В результате была создана диалоговая площадка C5+1, принята Стратегия США по Центральной Азии на 2019–2025 годы, и регион упомянут в Стратегии национальной безопасности 2022.

Эти документы определяют основные характеристики отношений между Казахстаном и Соединенными Штатами. Авторы статьи анализируют совпадение стратегии Вашингтона с главным национальным интересом Казахстана. Обе стороны заинтересованы в взаимовыгодном сотрудничестве в таких областях, как экономика, энергетика, образование и безопасность.

Несмотря на то, что американский «вектор» в политике Казахстана уступает по интенсивности российскому, китайскому и даже европейскому, стратегическое партнёрство между Астаной и Вашингтоном позволяет обеим сторонам решать свои собственные и общие задачи в рамках региональной и международной безопасности и сотрудничества.

В текущей обстановке расширение западного направления во внешней политике, особенно в контексте развития отношений с Соединёнными Штатами, может сыграть важную роль в обеспечении равновесия в регионе и укреплении суверенитета государства.

Ключевые слова: стратегическое партнерство, США, РК, геополитическая турбулентность, многовекторность, безопасность, внешняя политика, национальный интерес

Статья поступила 21.01.2024

**III. БӨЛІМ.
АЙМАҚТАНУ
РАЗДЕЛ III.
РЕГИОНОВЕДЕНИЕ
PART III.
REGIONAL STUDIES**

ӘОЖ 327

<http://doi.org/10.48371/ISMO.2024.55.1.007>

FTAMP 06.51.51

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ МЕН ИРАН ИСЛАМ
РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚАЗІРГІ КЕЗЕҢДЕГІ САУДА-
ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСЫ**

***Молдалиева А.И.¹, Килыбаева П.К.²**

***¹³ курс докторанты, Аймақтану кафедрасы, Халықаралық қатынастар
факультеті, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана қ., Қазақстан
e-mail: miakdidar@mail.ru**

**² тарих ғылымдарының кандидаты, Аймақтану кафедрасының
доценті, Халықаралық қатынастар факультеті, Л.Н. Гумилев
атындағы ЕҰУ, Астана қ., Қазақстан, e-mail: banu-kk@mail.ru**

Аңдатпа. Мақалада Қазақстан Республикасы мен Иран Ислам Республикасының арасындағы өзара сауда-экономикалық ынтымақтастықтың негізгі бағыттары талданды. Иран мен Қазақстанның атамш бағытта қарым-қатынасының дамуы екі елдің ғана емес, Еуропа, Парсы шығанағы және Шығыс, Орталық Азия елдері үшін де маңызы кеңінен зерделенеді. Авторлар соңғы жылдары орын алған тауар айналымының негізгі көрсеткіштеріне назар аударады, экспорт пен импорт салаларының басым салаларына тоқталып өтеді. Екіжақты сауда қатынасы көлік-транзиттік жобалармен тығыз байланысты болғандықтан халықаралық көлік дәліздері мен логистикалық мәселелердің дамуы да қарастырылады. Жалпылама, бұл жұмыста қазіргі таңда екі елдің үкіметтері сауда-экономикалық қатынастарды нығайту және кеңейту бойынша, көлік және транзиттік әлеуетті жандандыру бойынша белсенді жұмыстардың жүргізіліп келе жатқаны көрсетілді. Еліміздің тұрақты дамуына үлес қосатын бағыттың бірі ретінде Қазақстан мен Иран өзара іс-қимыл жөніндегі экспорттық әлеуетін арттыру қызметі зерделенді. Сонымен қатар, екі

ел арасындағы өзара сауданы ұлғайтудың, екі елдің Еуропаны, Парсы шығанағы елдерін, сондай-ақ Азияны байланыстыратын маңызды өңірлік хабтарға айналдырудың мүмкіндіктері аталды.

Бұл жұмыс Қазақстанның сыртқы сауда байланыстарын дамытудың перспективалық бағыты ретінде Қазақстан Республикасы мен Иран Ислам Республикасы арасындағы соңғы он жылдан астам уақыттағы сауда-экономикалық қатынастарды дамыту әлеуетін зерттеуден тұрады. Бүгінде Қазақстан мен Иран сауда-экономикалық байланыстарды жандандыруға, тауар айналымын одан әрі арттыруға және көлік және логистика, ауыл шаруашылығы және инвестициялар салаларындағы ынтымақтастықты дамытуға мүдделі. Қарастырылған кезеңде сауда көлемінің, әсіресе Қазақстаннан тауарлар экспортының көлемінің төмендеуі де орын алады, дегенмен Қазақстан тауар айналымын ұлғайту жөнінде шаралар қабылдауда.

Тірек сөздер: Иран, Қазақстан, экономика, тауар айналымы, транзиттік, сауда, экспорт, ынтымақтастық, дәліз

Негізгі ережелер

Иран барлық аймақтық, халықаралық ұйымдар мен форумдарда ОА республикаларының тәуелсіздігін мойындаған алғашқы елдердің бірі болды. Қазақстан Республикасы мен Иран Ислам Республикасы арасындағы дипломатиялық қатынастар 1992 жылы 29 қаңтарда орнатылды. Қазақстан Республикасының тұңғыш Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың 1992 жылғы қарашадағы Иранға ресми сапары барысында екі ел арасындағы ынтымақтастықтың негіздері қаланды. Сапар барысында сауда-экономикалық, өнеркәсіптік және ғылыми ынтымақтастық жөніндегі бірлескен үкіметаралық комиссия құру туралы хаттамаға қол қойылды. Достықты одан әрі нығайтуға Иран президенті Хашеми Рафсанджанидің 1993 жылғы қазандағы елімізге сапары ықпал етті. 2023 жылдың 19 маусымында Иран Ислам Республикасына ресми сапармен барған еліміздің Президенті өз сөзінде, мен елдеріміздің өзара іс-қимылын жоғары бағалаймын. Қазақстан мен Иран арасындағы дипломатиялық қатынастардың орнағанына 30 жылдан асты. Осы уақыт ішінде біздің қарым-қатынасымыз нығайып, достығымыз арта түсті. Сауда-экономикалық және мәдени-гуманитарлық қатынастар жанданды. Біз жаһандық және аймақтық ұйымдар аясында тығыз жұмыс істейміз ..., - деп атап айтты. Қасым-Жомарт Токаев бүгінде Қазақстан мен Иран арасындағы ынтымақтастық стратегиялық әріптестік рухында дамуда дей келе, бұл орайда Президент Ибрахим Раисидің еңбегі зор екенін атап өтті [1].

Қазіргі геосаяси жағдай мен экономикалық шектеулерге байланысты екі ел арасындағы сауда-экономикалық, инвестициялық

ынтымақтастық екіжақты қатынастардың негізгі бағыттарының бірі ретінде бар әлеуетті толық пайдалануға мүмкіндік бермей отыр.

Кіріспе

Зертеу еңбегінің өзектілігі Қазақстанның сыртқы сауда байланыстарын дамытудың перспективалық бағыты ретінде Қазақстан Республикасы мен Иран Ислам Республикасы арасындағы сауда-экономикалық қатынастарды дамыту әлеуетін зерттеуден тұрады.

Сондай-ақ, Иран мен Қазақстан арасындағы қарым-қатынастардың жай-күйі мен перспективаларын анықтау өзекті болып табылады. Мемлекет құрылымындағы, сыртқы саяси ұстанымдардағы, діни және идеологиялық бағыттағы айырмашылықтарға қарамастан, екі ел нарықтық қоғамның заңдылықтарына сәйкес тиімді байланыс орната алды. Тараптар достық пен теңдік, егемендікті құрметтеу, күш қолданбау және даулы мәселелерді бейбіт жолмен реттеу қағидаты негізінде қарым-қатынастарын жалғастыруда.

КСРО ыдырағаннан кейін Қазақстан қиын дилеммаға тап болды: өз мүдделерін барынша қорғау үшін қандай сыртқы саясатты жүргізу керек [2, 131 б.]. Қазақстан тәуелсіздік таңында алған бағытын тұрақты ұстануда және Президент Қасым-Жомарт Тоқаевтың басшылығымен әлемдік аренада өз рөлін сақтау және нығайту үшін сыртқы саясатты мүмкіншілігін кеңейтуді жалғастыруда.

Қазақстан мен Иран арасындағы 30 жылдық қарым-қатынаста 60-тан астам ынтымақтастық туралы келісімдер мен шарттарға қол қойылды. Соңғы бірнеше жылда екі елдің Үкіметтері сауда-экономикалық қатынастарды нығайту және кеңейту, атап айтқанда көлік және транзиттік әлеуетті жандандыру бойынша белсенді жұмысты бастады. Қолайлы жағдайлар Қазақстан мен Иранның өзара сауданы ұлғайтып қана қоймай, екі елдің Еуропаны, Парсы шығанағы елдерін, сондай-ақ Азияны байланыстыратын маңызды өңірлік хаб ретінде қалыптасуына ықпал ете алады. Премьер-Министрдің орынбасары - ҚР сауда және интеграция министрі Серік Жұманғарин (2022-2023 жылдары) екі елдің нарықтарына тауарлардың қолжетімділігін қамтамасыз ету үшін өзара іс-қимылды кеңейту және нығайту жөніндегі жұмысты жалғастыру қажеттігін атап өтті. Және Иранды дамыған сауда-логистикалық инфрақұрылымның арқасында Африка мен Таяу Шығыс елдеріне экспортты ұлғайтуға мүмкіндік беретін сауда хабы ретінде қарастырамыз. Біздің есептеулеріміз бойынша бұл шамамен «600 млн. \$» - деп бас айтты [3].

Зерттеудің мақсаты еліміздің тұрақты дамуына үлес қосатын бағыттың бірі ретінде Қазақстан мен Иран арасындағы экспорт пен импорттың әлеуетін, мемлекет пен бизнестің өзара іс-қимыл

саясатын жан-жақты қарастыру болып табылады. Мақсатқа жету үшін Қазақстанның Иранмен өзара іс қимыл жөніндегі экспорттық әлеуетін арттыру қызметі зерделенді.

Материалдар мен әдістерді сипаттау

Жұмыстың әдіснамалық және теориялық негізін қазақстандық, ресейлік және шетелдік авторлардың ғылыми деректерін зерттеуге негізделген жүйелі-құрылымдық әдістер құрайды. Қазақстан мен Иранның өзара сауда-экономикалық қатынастарды нығайту және кеңейту бойынша зерттеудің әдіснамалық негіздері ретінде статистикалық талдау қолданылды. Сондай-ақ, жұмыс барысында зерттеудің сандық және сапалық әдістері қолданылды, бұл екі ел арасындағы сауда-экономикалық қатынастарының деңгейін саралауға негіз болды.

Мақала кең дереккөз базасының негізінде жазылды, атап айтқанда ҚР СІМ ресми сайттарындағы құжаттар, ҚР Президенті, ҚР Премьер-Министрі, заң шығару актілерінің сайттары («Adilet.zan.kz», «желіде. zakon.kz»), ҚР Президенті Қ. К. Тоқаевтың ҚР сыртқы саясаты туралы кітабы, БАҚ-тағы ақпараттық хабарламалар, ресми жаңалықтар агенттіктері, сондай-ақ ашық ақпараттық ресурстар пайдаланылды. Сонымен қатар, мемлекеттік ведомстволар шығарған мәліметтер, екі ел басшылары мен ресми өкілдердің сөйлеген сөздері, сыртқы саясат мәселелері бойынша отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектері пайдаланылды.

Орталық Азия мемлекеттерінің сыртқы саяси бағыттарын қалыптастырудың әртүрлі аспектілеріне қатысты ирандық ғалым, дипломат Санаи Мехдидің, шығыстанушы В.И.Месамед, отандық ғалымдар М.Т.Лаумулин, А.Асанов, т.б. еңбектер де ерекше қызығушылық тудырады.

Нәтижелері

Иран Ислам Республикасы Қазақстанның маңызды серіктесі болып табылады. Елдер арасында сауда-экономикалық ынтымақтастықты тереңдетуге, инвестицияларды көтермелеуге және өзара қорғауға бағытталған бірқатар үкіметаралық келісімдер бар.

Қазақстан Сыртқы істер министрлігінің ақпаратына сәйкес, 2014 жылы елдер арасындағы тауар айналымы 987,1 млн АҚШ долларын құрады. Экономикалық ынтымақтастық негізінен өнеркәсіп және көлік саласында өтеді. Елдер арасындағы ынтымақтастықтың ірі жобаларының бірі Қазақстан - Түрікменстан - Иран темір жолы болды, ол осы бағытта жүретін пойыздардың маршруттарын қысқартты.

Қазақстан Республикасынан Иран Ислам Республикасына

негізінен азық - түлік жүктері жеткізіледі, 2018 жылы 1,7 млн тонна және 2019 жылы 1,4 млн тонна. Бұл ретте азық-түлік тауарларының жалпы көлемінің 95% астығы дәнді дақылдар (арпаға) тиесілі. Тасымалдау құрылымында құрылыс материалдары мен мұнай өнімдері басым. Құрылыс материалдары маңызды көлемде Иран Ислам Республикасынан Қазақстан Республикасына тасымалданады (2018 жылы 180 мың т және 2019 жылы 294 мың т) (1-кесте).

1-кесте. 2018-2019 жылдары Қазақстан Республикасынан Иран Ислам Республикасына азық-түлік жүктерін көліктің барлық түрлерімен тасымалдау көлемі, мың т.[4]

Азық-түлік түрлері	2018	2019
Балғын және салқындатылған сиыр еті	-	1,2
Қой немесе ешкі еті	2,4	1,2
Кептірілген бұршақ дақылдары	4,7	9,2
Бидай	51,9	4,7
Арпа	1558,0	1375,1
Сұлы	0,2	0,0
Қаракұмық, тары және басқа да дәнді дақылдар	1,1	0,1
Бидай немесе кара-бидай ұны	0,1	0,0
Зығыр дәні	6,3	0,5
Рапс дәні	41,2	20,9
Күнбағыс дәні	11,5	0,0
Рапс майы	0,3	1,2
Дәнді немесе бұршақты дақылдарды қайта өңдеу қалдықтары	13,9	2,6
Крахмал, қант, сыра қайнату өндірісінің қалдықтары	1,5	0,9
Өсімдік майларын алу кезінде алынған қалдықтар	38,5	3,8
Малды жемдеуге арналған өнімдер	8,1	6,7
Басқа да азық-түлік тауарлары	0,1	0,6
Барлығы	1739,9	1426,9

Қазақстан мен Иран арасындағы тауар айналымы 2021 жылы 4 440,1 млн. АҚШ долларын, 2022 жылдың бірінші жартыжылдығында - 3 303,1 млн. АҚШ долларын құрады. 2005 жылдан бастап Ираннан Қазақстан экономикасына тікелей инвестициялар көлемі шамамен 1 159 млн.АҚШ долларын құрады, оның басым бөлігі экономиканың ауыл шаруашылығы және өнеркәсіп секторларына бағытталған.

Қазақстан мен Иран арасындағы тауар айналымы 2022 жылғы қаңтар-сәуірде алдыңғы 2021 жылдың аталған айларына қарағанда 253,2 млн. \$ құрады, бұл өткен жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда 43,3% - ға жоғары (176,8 млн.\$). Қазақстаннан Иранға Экспорт 2022 жылғы қаңтар-сәуірде 44% - ға өсіп, 1 175,7 млн. \$ құрады.

Иранға экспорттың өсуі мынадай тауарларды жеткізудің ұлғаюымен негізделеді: бидай - 4,7 есеге өсімі 31,1- \$ -дан 145,3 млн.

\$-ға дейін; ұнтақтар (пек) және кокс ұнтағы -0-ден 136,5 мың. \$-ға дейін; зығыр тұқымдары-0-ден 97,5 мың. \$-ға дейін; өңделмеген алюминий-0-ден 70,0 мың. \$-ға дейін.

Сонымен қатар, мынадай тауарларды экспорттық жеткізудің төмендеуі байқалады: арпа - 65,6% - ға, 85,4 млн.\$-дан 29,4 млн. \$ -ға дейін; рапс тұқымдары-100% - ға, 2,3 млн. \$-дан 0-ге дейін; рапс майы-100% - ға 2,2 млн.\$-дан 0-ге дейін; басқа да өсімдік майларын алу кезінде алынған қалдықтар - 100% - ға, 315,9 мың \$-дан 0-ге дейін.

2022 жылдың қаңтар-сәуір айларында Қазақстаннан Иранға экспортталған негізгі тауарлар:

- бидай - 145,3 млн. \$ (82,7% үлесімен)
- арпа -29,4 млн.\$ (16,7%)
- кептірілген бұршақ дақылдары - 341,5 мың \$ (0,19%)
- қара металдардың қалдықтары мен сынықтары - 161,8 мың \$ (0,09%)
- пек және кокс пекі - 136,5 мың \$ (0,08%)
- зығыр тұқымдары –
- 97,5 мың \$ (0,06%).

Ираннан Қазақстанға импортталатын негізгі тауарлар:

- көкөністер (бұрыш, баклажан) - 13 млн. \$ (16,8% үлесімен).
- стирол полимерлері - 5,9 млн. \$ (7,6%).
- құрма - 5 млн. \$ (6,5%).
- қоюландырылған және құрғақ сүт пен кілегей- 3,7 млн. \$ (4,8%).
- алма - 3,4 млн. \$ (4,3%).
- вакциналар, қан плазмасы, қан —2,4 млн. \$ (3,1%).
- керамикалық (жылтыр емес) плитка - 2,4 млн. \$ (3,1%)
- сирек металдардың кендері мен концентраттары - 2,4 млн. \$ (3,1%).

2022 жылдың қорытындысы бойынша Қазақстан мен Иран арасындағы тауар айналымы 5 521,4 млн. \$ құрады, бұл 2021 жылғы көрсеткіштен 18,3% - ға жоғары [5].

2023 ж. 5 желтоқсанда Тегеран қаласында Қазақстан мен Иран арасындағы сауда-экономикалық, ғылыми-техникалық және мәдени ынтымақтастық жөніндегі Үкіметаралық комиссияның 19-шы отырысы өтті. ҚР Премьер-Министрінің орынбасары Серік Жұманғарин мен ИИР -ның ауыл шаруашылығы министрі Мұхаммед Әли Никбахттың төрағалығымен өткен іс-шараға екі елдің министрліктері мен мемлекеттік кәсіпорындарының өкілдері қатысты. Үкіметаралық комиссия отырысында тараптар сауда, ауыл шаруашылығы, логистика, энергетика, денсаулық сақтау, білім беру, туризм және басқа да салалардағы мемлекетаралық өзара қарым-қатынастардың табысты

дамуын атап өтті. Сондай-ақ, отырыс барысында Серік Жұманғарин ЕАЭО-ға мүше мемлекеттер мен Иран арасында еркін сауда туралы толық форматты келісім жасасуда елдердің қол жеткізген жетістіктеріне оң баға берді. Үкіметаралық комиссия шеңберінде көліктік-логистикалық өзара іс-қимылды одан әрі кеңейту талқыланды. Атап айтқанда, Солтүстік-Оңтүстік халықаралық көлік дәліздерін дамыту. Бұл бағыттағы негізгі бағыт Каспий торабы болуы мүмкін. 19-шы бірлескен үкіметаралық комиссияның хаттамасына және Қазақстан Республикасы мен Иран Ислам Республикасы арасындағы тауар айналымын 3 млрд дейін жеткізу жөніндегі іс-шаралар жоспарына қол қойылды [6].

Талқылау

Халықаралық көлік дәліздерін дамыту елдер арасындағы сауданы, экономикалық ынтымақтастықты нығайтудағы негізгі құралдардың бірі, сондай-ақ өңірлік экономикалық интеграцияны нығайту үшін ынталандыру болып табылады. Инфрақұрылымның қаншалықты жақсы дамығандығы негізінен бүкіл экономиканың бәсекеге қабілеттілік деңгейін анықтайды.

Бүгінде Қазақстан мен Иран сауда-экономикалық байланыстарды жандандыруға, тауар айналымын одан әрі арттыруға және көлік және логистика, ауыл шаруашылығы және инвестициялар салаларындағы ынтымақтастықты дамытуға мүдделі.

Екі мемлекет басшылары 2013 ж. 13 қыркүйекте Бішкекте өткен Шанхай ынтымақтастық ұйымының XIII саммиті, 2014 ж. 24 мамырда Шанхайдағы АӨСШК-нің IV саммиті, Астраханьдағы 2014 ж. 28-29 қыркүйекте Каспий маңы саммиті, 2014 жылдың 3 желтоқсанында «Қазақстан-Түркіменстан-Иран» темір жолының «Өзен-Берекет-Гөрган» темір жол магистралінің ашылу салтанаты, 2019 ж. қазан айында Сочидегі Жоғары Еуразиялық экономикалық кеңестің отырысы аясында кездесті.

Халықаралық логистикалық қызметтер нарығында тауарларды Қазақстаннан Иранға автокөлікпен жеткізуді жүзеге асыратын көптеген көлік компаниялары жұмыс істейді: LKW Walter, Transalex, Itrans.

Қазақстан мен Иран арасындағы сауда қатынастары «Еуразиялық экономикалық одақ пен оның мүше мемлекеттері мен Иран Ислам Республикасы арасында еркін сауда аймағын құруға алып келетін уақытша келісім» құжаты шеңберінде реттеледі. Уақытша келісімге 2018 жылғы 17 мамырда Қазақстанда қол қойылды және 2019 жылғы 27 қазанда күшіне енді және үш жылдық мерзімге белгіленді. Уақытша

Келісім қолданысқа енгеннен бері Қазақстан мен Иран арасындағы тауар айналымы \$377,4 млн-нан 4 440 млн-ға дейін өсті [7].

Иранға экспортталатын тауарлар «Солтүстік-Оңтүстік» теміржол магистралі арқылы, сондай-ақ Солтүстік-Оңтүстік автокөлік дәлізі мен ТРАСЕКА автокөлік дәлізі арқылы жеткізіледі. «Солтүстік–Оңтүстік» халықаралық көлік дәлізі Үндістан, Иран, Парсы шығанағы елдерін Кавказ және Орталық Азия елдері арқылы Ресеймен және Еуропа елдерімен байланыстырады. Жобаның негізгі мақсаты–қазіргі уақытта қолданылатын маршрутпен салыстырғанда уақыт пен ақшалай шығындарды азайту. Халықаралық көлік дәліздері көліктік қызметтердің интеграцияланған жаһандық нарығын қалыптастыруда жетекші рөл атқарады. «Солтүстік-Оңтүстік», әсіресе ЕАЭО және Орталық Азия елдері үшін шешуші шешім болып табылады. Бұл оларға Үндістан, Иран, Түркия және Оңтүстік Азия мен Парсы шығанағының басқа елдерімен сауданы кеңейтуге көмектеседі.

Қазақстан-Түркіменстан-Иран темір жол бағытына жүк ағындарын тарту мақсатында, атап айтқанда Болашақ шекаралық станциясы арқылы Иран темір жолдары станциясында және одан әрі үшінші елдерге Иран аумағы арқылы транзитпен, сондай-ақ Ресейден қара металл, ағаш, көмір, өсімдік майы, астық жүктерін транзиттік тасымалдауға, және Қазақстан мен Түркіменстан-Иран темір жолдары станциясында Қытай-Қазақстан-Түркіменстан Иран бағыты бойынша ірі тоннажды контейнерлерді тасымалдауда ең қолайлы тарифтік шарттар белгіленді. COVID-19 пандемиясы кезінде және Түркіменстан аумағы арқылы өткізу шектеулеріне байланысты Каспийдегі қазақстандық порттар арқылы Иран бағытында мультимодальды тасымалдаулар белсенді дами бастады. Ақтау порттары мен Иранның Каспиан порты арасында тұрақты автопаромдық қатынасты іске қосу мәселесі пысықталды. Осы бағытты дамытуға қатысу көлік маршруттарын – Солтүстік-Оңтүстік халықаралық көлік дәлізінің қазақстандық учаскесін, орталық Трансазиялық теміржол магистралін дамытуға, сондай-ақ Парсы шығанағы порттарына шығуға және жалпы Қазақстан Республикасының транзиттік әлеуетін іске асыруға ықпал ететін болады. Қазақстан ХҚД-не «Қазақстан-Түрікменстан-Иран» теміржол магистралі және Каспий теңізі арқылы Ақтау және Құрық порттарынан Иран бағытына жүк тасымалдау арқылы қатысады. Коронавирустың таралу қаупіне қарамастан, 2020 ж. бірде - бір ел, оның ішінде Қазақстан да ішкі және сыртқы сауда қатынастарын толығымен тоқтатуға батылы бармады, ал жүк тасымалдау және көлік логистикасы саласы, шын мәнінде, пандемияға дейін қалыптасқан экономикалық байланыстарды сақтауға мүмкіндік беретін негізгі

артерия болып қала берді. Маңғыстау облысының көлік артериялары карантин арқылы, мысалы, Қазақстан – Түрікменстан – Иран темір жолымен жүк тасымалдауды жалғастырды. Серхетяка (Түрікменстан) – Болашақ станциясы темір жолымен жүк тасымалының көлемі 2020 жылдың 1 тоқсанының қорытындысы бойынша 272 мың 960 тонна түрлі жүктерді құрады, бұл өткен жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда 31 мың 451 тоннаға аз. Осы кезеңде Түркіменстаннан 27 мың 385 тонна жүк тасымалдаған 105 пойыз (немесе 4725 вагон) келді, ал Қазақстаннан 255 мың 574 тонна жүк көлемімен 97 пойыз (немесе 4392 вагон) жөнелтілді [8].

Қазақстан аумағы бойынша 11 халықаралық көлік дәлізі өтеді, оның ішінде 5 темір жол және 6 автомобиль дәлізі. ҚР аумағы бойынша 5 халықаралық көлік дәлізі өтуде.

«Солтүстік – Оңтүстік» дәлізін құрудың заңды негізі 2000 жылғы 12 қыркүйекте үш елдің – Үндістан Республикасының, Иран Ислам Республикасының және Ресей Федерациясының – «Солтүстік – Оңтүстік» халықаралық көлік дәлізі туралы үкіметаралық келісімге қол қоюы болды (2003 жылы бұл келісімге Қазақстан, 2004 жылы – Беларусь Республикасы және Оман Сұлтандығы, 2005 жылы – Тәжікстан Республикасы, 2006 жылы – Әзірбайжан Республикасы, Армения Республикасы және Сирия Араб Республикасы қосылды, ал 2006 жылдан бастап Болгария Республикасы бақылаушы болып табылады). Келісімге ЕАЭО-ға мүше бес мемлекеттің төртеуі қатысады. Келісімге аумағы арқылы 2014 жылы ашылған Жаңаөзен – Қызылқая – Берекет – Этрек – Горган жаңа желісі өтетініне, Қазақстан, Түрікменстан және Иранды байланыстыратын және іс жүзінде Каспий теңізінің шығыс жағымен өтетін «Солтүстік – Оңтүстік» ХҚД маршруттарының бірі болып табылатынына қарамастан әзірге Түрікменстан қатыспайды [9]. Парсы шығанағы бағытындағы «Солтүстік-Оңтүстік» бағдарындағы теміржол магистралі Қазақстан-Түрікменстан мен Иранды (КТИ) байланыстырады. Жоғарыда айтып өткендей, маршруттағы тораптар Қазақстандағы Өзен станциясы, Түркіменстандағы Қызылқая, Берекет және Этрек станцияларын, сондай-ақ Ирандағы Горган станциясы болып табылады. Магистральдың ұзындығы 900 км – ден астам, ең ұзын 700 шақырымға жуық бөлігі Түркіменстан аумағына келеді, ол солтүстік – оңтүстік бағытта өтіп Иранға жалғасады. Бұд ретте «Солтүстік – Оңтүстік» халықаралық көлік дәлізінің үш «тармағын» атап көрсетуге болады (1-сурет).

1-сурет - «Солтүстік – Оңтүстік» халықаралық көлік дәлізінің үш «тармағы» [10]

Дәлізге теміржол, автомобиль, әуе, теңіз және өзен көлігінің инфрақұрылымы кіреді. Дәліздің 3 негізгі тармағын ажыратуға болады: 1) Батыс, Каспий теңізінің батыс жағалауы бойынша Ресей мен Әзірбайжан арқылы; 2) Шығыс, Каспий теңізінің шығыс жағалауы бойынша Қазақстан мен Түрікменстан арқылы; 3) Транскаспийлік, Каспий теңізіндегі паромдық және контейнерлік желілерді пайдалану арқылы.

Еуразиялық даму банкі жаңа зерттеу ұсынды, онда Еуразиялық көлік өзегі идеясы тұжырымдалды, сондай – ақ ашылып жатқан жаңа мүмкіндіктер аясында «Солтүстік-Оңтүстік» халықаралық көлік дәлізінің әлеуетіне баға берілді.

«Солтүстік – Оңтүстік» ХКД – нің басқа маршруттардан, соның ішінде Суэц каналы арқылы өтетін теңіз маршрутынан басты артықшылығы-тасымалдауды жүзеге асыруға кететін уақыт шығындарын екі есе қысқарту. Сонымен, Мумбайдан Санкт-Петербургке Суэц каналы арқылы дәстүрлі маршрут бойынша жүктерді жеткізу мерзімі 30-дан 45 күнге дейін, ал «Солтүстік – Оңтүстік» ХКД арқылы құрлық бағыты бойынша 15-тен 24 күн аралығында жеткізуге болады. Қазақстан мен Түркіменстан темір жолдары арқылы өтетін дәліздің Шығыс тармағы бойынша жүктерді жеткізу 15-18 күнді алады [11].

Қазақстан мен Иранды байланыстыратын автокөлік дәліздері Солтүстік-Оңтүстік көлік дәлізі (NSTC) 2000 жылдан бастап Үнді

мұхиты мен Парсы шығанағын Иран арқылы Каспий теңізімен байланыстырады. Қазіргі уақытта дәлізді дамыту туралы келісімге он жаңа мүше – Әзірбайжан, Армения, Қазақстан, Қырғызстан, Тәжікстан, Түркия, Украина, Беларусь, Оман және Сирия қосылады. Болгария келісімге бақылаушы ретінде қатысады. Иран басқа уағдаласушы тараптарды басқа мемлекеттердің келісімге қосылуы туралы хабардар ету үшін сенімгерлікпен басқарушылыққа мүше мемлекет ретінде сайланды.

2021 жылғы 17 қыркүйекте Иранның ШЫҰ құрамына қабылдау рәсімі басталды. Иран ШЫҰ-ға кіру туралы Меморандумға 2022 жылдың қыркүйегінде қол қойды.

2022 жылдың 3 қыркүйегінде Самарқандта өтіп жатқан Шанхай Ынтымақтастық Ұйымының саммиті аясында Мемлекет басшысы Қ. Тоқаев Иран Ислам Республикасының Президенті Ибрахим Раисмен кездесті. Қазақстан Президенті осы жылдың маусым айында Тегеранға жасаған сапарын жылы лебізімен еске алып, үкіметке қол жеткізілген уағдаластықтарды іске асыру жөнінде тиісті тапсырмалар берілгенін атап өтті. Атап айтқанда, қазақстандық тарап қысқа мерзімде Иранға жеткізуге болатын тауарлардың тізбесін дайындады, сондай-ақ, біздің еліміз Иран тарапының осындай тізбесін қарауға және қолдауға дайын. Бұл екіжақты сауданы 3 млрд долларға дейін ұлғайту мақсатына қол жеткізуге септігін тигізеді дей келе, мемлекет басшысы маусым айында Тегеранда көшбасшылар негізін қалаған транзиттік-көлік дәлізінің табысты дамуын қанағаттанушылықпен атап өтті. Әңгіме барысында транзиттік жүк ағынын одан әрі ұлғайту мақсатында «Қазақстан-Түрікменстан-Иран» теміржол желісінің әлеуетін дамытудың маңыздылығы, сондай-ақ Каспийдегі елдердің порттары арасында тұрақты паромдық қатынас мүмкіндіктерін пайдалану қажеттігі атап өтілді.

2023 жылдың 4 шілдесінде Нью-Делиде Үндістанның төрағалығымен виртуалды режимде өткен ШЫҰ-ның 23 саммитінде (2022 жылдың қыркүйегінен 2023 жылдың шілдесіне дейін ШЫҰ төрағасы Үндістан болды) Иран көпжылдық бақылаушы мәртебесінен кейін ұйымның толық мүшесі болды. Ел Шанхай Ынтымақтастық Ұйымының тоғызыншы мүшесі болды. 2022 жылдың қыркүйегінде Самарқандта өткен ШЫҰ саммитінде ұйымға кіру мақсатында Иранның міндеттемелері туралы Меморандумға қол қойылды [12]. 2023 жылдың шілдесінен бастап Қазақстан ШЫҰ төрағасы рөлін өзіне алды. Қазақстан Президенті Қасымжомарт Тоқаев ұйымның барлық мүше мемлекеттері үшін стратегиялық маңызы бар ШЫҰ-ға Қазақстанның төрағалығының басымдықтарын ұсынды [13].

2023 жылдың 19 қыркүйегінде Нью-Йоркте Қазақстан мен Иран президенттері Қасымжомарт Тоқаев пен Ибрахим Раиси БҰҰ Бас Ассамблеясының 78-ші сессиясының аясында өткен кездесу барысында экономикалық жоспарларды іске асыру үшін үкіметаралық байланыстарды жандандыруға келісті. Келіссөздер барысында екі мемлекеттің көшбасшылары қазақ-иран ынтымақтастығының жай-күйі мен одан әрі даму перспективаларын талқылады. Тараптар көлік, логистика және сауда салаларындағы өзара іс-қимылды арттыру жөнінде шаралар кешенін қабылдаудың маңыздылығын атап өтті. Қасым-Жомарт Тоқаев кездесу барысында елдер арасындағы өзара іс-қимылдың, мысалы, визалық рәсімдегі уағдаластықтардың артып келе жатқанын атап өтті. Кездесу барысында «Серіктестіктің осындай деңгейіне ие болу бізді қарым-қатынасымызды, әсіресе сауда саласында одан әрі дамыту үшін қадамдар жасауға мәжбүр етеді. Біз бауырлас Қазақстанмен қарым-қатынасты кеңейтуге байыпты қараймыз. Біздің елдеріміздің әлеуеті зор және бұл мүмкіндіктерді пайдалану бізге игілікке қызмет етеді», – деп атап өтті Ибрахим Раиси [14].

Қазіргі уақытта Қазақстан серіктестермен бірлесіп көлік шығындарын оңтайландыру, көлік сервисінің сапасын арттыру мақсатында жүктерді және жолаушыларды тасымалдау жылдамдығын арттыру бойынша жұмыс істеуде, сондай-ақ жүк ағындарын тарту және контейнерлік поездарды ұйымдастыру бойынша белсенді жұмыс жүргізілуде.

Қорытынды

Бұл жұмыс Қазақстанның сыртқы сауда байланыстарын дамытудың перспективалық бағыты ретінде Қазақстан Республикасы мен Иран Ислам Республикасы арасындағы соңғы он жылдан астам уақыттағы сауда-экономикалық қатынастарды дамыту әлеуетін зерттеуден тұрады. Қарастырылған кезеңде сауда көлемінің, әсіресе Қазақстаннан тауарлар экспортының көлемінің төмендеуі де алады, дегенмен Қазақстан тауар айналымын ұлғайту жөнінде шаралар қабылдауда.

Бүгінгі таңда екі ел арасындағы сауда қатынастары ЕАЭО-ға қатысушы елдер мен Иран арасындағы уақытша келісіммен реттеледі.

Континенттік орналасуы, әсіресе Орталық Азия елдері, тасымалдау шығындарын арттырады, өндірісті тиімсіз етеді, компаниялардың табысы мен халықтың әл-ауқатын төмендетеді.

Жаһандық жеткізу тізбегі мен көлік желілерін бұзатын елеулі геосаяси өзгерістер кезеңінде «Солтүстік – Оңтүстік» халықаралық көлік дәлізінің маңызы мен рөлі артып келеді.

Солтүстік-Оңтүстік халықаралық көлік дәлізі үлкен маңызға ие және даму үшін үлкен әлеуетке ие. Оның артықшылығы-маңызды көлік дәліздерімен түйісу. Бұл қиылысу бірқатар транзиттік ағындар мен жүктерді қосуға және бірыңғай көлік бағыттарын құруға мүмкіндік береді. Болашақта бұл бүкіл әлемдік логистиканы өзгерте алады.

Қазақстан Республикасы мен Иран Ислам Республикасы арасындағы сауда-экономикалық және инвестициялық ынтымақтастықты дамыту жөніндегі жол картасы 2014 ж. 9 қыркүйекте қол қойылған сәттен бастап күшіне енді [15]. Екіжақты қатынастар бойынша нақты уағдаластықтарға қол жеткізілді.

Соңғы бірнеше жылда екі елдің Үкіметтері сауда-экономикалық қатынастарды нығайту және кеңейту, атап айтқанда көлік және транзиттік әлеуетті жандандыру бойынша белсенді жұмысты жүргізіп келеді.

Қазақстан мен Иран өзара сауданы ұлғайтып қана қоймай, екі елдің Еуропаны, Парсы шығанағы елдерін, сондай-ақ Азияны байланыстыратын маңызды өңірлік хабтардың қалыптасуына ықпал ете алады.

ӘДЕБИЕТ

[1] Сотрудничество между Казахстаном и Ираном развивается в духе стратегического партнёрства. 2022. <https://dknews.kz/ru/politika/241393-sotrudnichestvo-mezhdu-kazahstanom-i-iranom>

[2] Токаев К.-Ж.К. Преодоление. Дипломатические очерки. – Алматы: ОАО «Сак», 2003. – 131 б.

[3] Казахстан и Иран обсуждают создание совместной компании в сфере торговли и сельского хозяйства. 2024, 2 февраля. <https://nomad.su/?a=3-202301300036>

[4] Евразийская экономическая комиссия. Международный транспортный коридор «Север-Юг»: создания транспортного каркаса Евразии. Доклады и рабочие документы. 2021, май. https://eabr.org/upload/iblock/c69/EDB_2021_Report_5_INSTC_rus.pdf

[5] Торговля Казахстана с Ираном в 2022 году. 2022, 20 июня. https://economy.kz/ru/Novosti_instituta/id=4776#:~:text=

[6] Жумангарин С. Подписано Соглашение о свободной торговле ЕАЭС с Ираном. 2023, 26 декабря. <https://primeminister.kz/ru/news/podpisano-soglashenie-o-svobodnoy-torgovle-eaes-s-iranom-26798>.

[7] Казахстан и Иран намерены увеличить взаимный товарооборот до 3 млрд. \$, 2023, 5 декабря. https://forbes.kz/news/2023/12/05/newsid_313930.

[8] Казахстан ратифицировал протокол о беспошлинной торговле между ЕАЭС и Ираном. 2023, 12 октября. <https://kz.kursiv.media/2022-10-12/kazakhstan-ratificiroval-protokol-o-besposhlinnoj-torgovle-mezhdu-eaes-i-iranom/>

[9] Развитие Международного транспортного коридора «Север – Юг». 2023, 27 марта. <https://e-cis.info/news/566/107838>

[10] Развитие Международного транспортного коридора «Север – Юг». 2023, 18 марта. <https://www.fondsk.ru/news/2023/03/18/razvitie-mezhdunarodnogo-transportnogo-koridora-sever-yug.html>

[11] Международный транспортный коридор «Север – Юг»: создание транспортного каркаса Евразии. Доклады и рабочие документы. 2021, 30 ноября. <https://eabr.org/analytics/special-reports/mezhdunarodnyy-transportnyy-koridor-sever-yug-sozdanie-transportnogo-karkasa-evrazii/>

[12] Иран стал официальным членом ШОС. www.kt.kz/rus/politics/iran_ofitsialno_stal_chlenom_shos_1377952395.html

[13] На заседании Совета нацкоординаторов ШОС в Алматы обсудили модернизацию организации. 2023, 21 августа. https://www.kt.kz/rus/politics/na_zasedanii_soveta_natskoordinatorov_shos_v_almaty_1377954350.html

[14] Образцовые отношения: Токаев встретился с президентом Ирана. 2023, 19 сентября. <https://www.zakon.kz/sobytiia/6407267-obraztsovyie-otnosheniya-tokaev-vstretilsya-s-prezidentom-irana>

[15] Соглашение между Правительством Республики Казахстан и Правительством Исламской Республики Иран о международных автомобильных перевозках пассажиров и грузов (г. Астана, 9 сентября 2014 года). Ратифицировано Законом РК от 12 октября 2015 года № 357- V. 2018, 27 июня. <https://www.kazato.kz/public/storage/content-files/agreements/>

REFERENCES

[1] Sotrudnichestvo mezhdu Kazakhstanom i Iranom razvivayetsya v dukhe strategicheskogo partnerstva. [Cooperation between Kazakhstan and Iran is developing in the spirit of strategic partnership]. 2022. // <https://dknews.kz/ru/politika/241393-sotrudnichestvo-mezhdu-kazakhstanom-i-iranom> [in Russ.].

[2] Tokayev K.-Zh.K. Preodoleniye. Diplomaticheskiye ocherki. [Overcoming. Diplomatic essays]. Almaty: OAO «Sak», 2003. – 656 s. [in Russ.].

[3] Kazakhstan i Iran obsuzhdayut sozdaniye sovmestnoy kompanii v sfere torgovli i sel'skogo khozyaystva. Novosti Kazakhstana [Kazakhstan and Iran are discussing the creation of a joint company in the field of trade and

agriculture]. 2024. – 2 fevraliya. // <https://nomad.su/?a=3-202301300036> [in Russ.].

[4] Evraziskaia ekonomicheskaiia komisia. Mejdunarodnyi transportnyi koridor «Sever–İug»: sozdania transportnogo karkasa Evrazii. Doklady i rabochie dokumenty. [Eurasian Economic Commission. International Transport Corridor “North–South”: creation of a transport frame of Eurasia. Documents and working documents.]. 2021. – mai. <https://invest.gov.kz/ru/media-center/press-releases/kazakhstansko-iranskie-ekonomicheskieto-nosheniya-vykhodyat-na-novyy-uroven/> [in Russ.].

[5] Torgovlya Kazakhstana s Iranom v 2022 godu. [Kazakhstan’s trade with Iran in 2022]. 2022. – 20 iyunya. https://economy.kz/ru/Novosti_instituta/id=4776#:~:text=-internet-resurs [in Russ.].

[6] Zhumangarin S. Podpisano Soglasheniye o svobodnoy torgovle YEAES s Iranom. [The EAEU Free Trade Agreement with Iran has been signed]. 2023. – 26 dekabrya. <https://primeminister.kz/ru/news/podpisano-soglashenie-o-svobodnoy-torgovle-eaes-s-iranom-26798> [in Russ.].

[7] Kazakhstan i Iran namereny uvelichit’ vzaimnyy tovarooborot do 3 mlrd. \$ [Kazakhstan and Iran intend to increase mutual trade turnover to \$3 billion] 023. - 05 dekabrya. https://forbes.kz/news/2023/12/05/newsid_313930 [in Russ.].

[8] Kazakhstan ratifitsiroval protokol o besposhlinnoy torgovle mezhdu YEAES i Iranom [Kazakhstan has ratified the protocol on duty-free trade between the EAEU and Iran]. 2023 – 12 oktyabrya. <https://kz.kursiv.media/2022-10-12/kazahstan-ratificiroval-protokol-o-besposhlinnoj-torgovle-mezhdu-eaes-i-iranom/> [in Russ.].

[9] Razvitiye Mezhdunarodnogo transportnogo koridora «Sever – Yug». [Development of the North–South International Transport Corridor]. 2023. – 27 marta <https://e-cis.info/news/566/107838>. [in Russ.].

[10] Razvitiye Mezhdunarodnogo transportnogo koridora «Sever – Yug». [Development of the North–South International Transport Corridor] 2023. – 18 marta. <https://www.fondsk.ru/news/2023/03/18/razvitiemezhdunarodnogo-transportnogo-koridora-sever-yug.html>. [in Russ.].

[11] Mezhdunarodnyy transportnyy koridor «Sever – Yug»: sozdaniye transportnogo karkasa Yevrazii. Doklady i rabochiye dokumenty 21/5. [The international transport corridor “North – South”: the creation of the transport framework of Eurasia. Reports and working papers]. 2021. – 30 noyabrya. <https://eabr.org/analytics/special-reports/mezhdunarodnyy-transportnyy-koridor-sever-yug-sozdanie-transportnogo-karkasa-evrazii-> [in Russ.].

[12] Iran stal ofitsial’nym chlenom SHOS. [Iran has become an official member of the SCO]. www.kt.kz/rus/politics/iran_ofitsialno_stal_chlenom_shos_1377952395.html202 [in Russ.].

[13] Na zasedanii Soveta natskoordinatorov SHOS v Almaty obsudili modernizatsiyu organizatsii. [Modernization of the organization was discussed at a meeting of the Council of SCO National Coordinators in Almaty]. 2023. – 21 avgusta. https://www.kt.kz/rus/politics/na_zasedanii_soveta_natskoordinatorov_shos_v_almaty_1377954350.html. [in Russ.].

[14] Obraztsovyye otnosheniya: Tokayev vstretilsya s prezidentom Irana. [Exemplary relations: Tokayev met with the President of Iran.]. 2023. – 19 sentyabrya. <https://www.zakon.kz/sobytiia/6407267-obraztsovyey-otnosheniya-tokaev-vstretilsya-s-prezidentom-irana.html> [in Russ.].

[15] Soglasheniye mezhdru Pravitel'stvom Respubliki Kazakhstan i Pravitel'stvom Islamskoy Respubliki Iran o mezhdunarodnykh avtomobil'nykh perevozkakh passazhirov i грузов (g. Astana, 9 sentyabrya 2014 goda). Ratifitsirovano Zakonom RK ot 12 oktyabrya 2015 goda № 357-V. [Agreement between the Government of the Republic of Kazakhstan and the Government of the Islamic Republic of Iran on International road transport of passengers and goods (Astana, September 9, 2014). Ratified by the Law of the Republic of Kazakhstan dated October 12, 2015 No. 357-V.]. 2018. - 27 iyunya. <https://www.kazato.kz/public/storage/content-files/agreements/> [in Russ.].

ТОРГОВО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН И ИСЛАМСКОЙ РЕСПУБЛИКИ ИРАН НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

*Молдалиева А.И.¹, Килыбаева П.К.²

*¹докторант 3 курса, кафедра Регионоведения, факультет
Международных отношений, Евразийский национальный
университет имени Л.Н. Гумилева, г. Астана, Казахстан, e-mail:
miakdidar@mail.ru

² кандидат исторических наук, доцент кафедры Регионоведения,
факультет Международных отношений, Евразийский национальный
университет имени Л.Н. Гумилева, г. Астана, Казахстан,
e-mail: banu-kk@mail.ru

Аннотация. В статье анализируются основные направления взаимного торгово-экономического сотрудничества между Республикой Казахстан и Исламской Республикой Иран. Изучается важность развития отношений Ирана и Казахстана в этом направлении не только для двух стран, но и для стран Европы, Персидского залива, Восточной и Центральной Азии. Авторы обращают внимание на основные показатели товарооборота, произошедшие за последние годы, и акцентируют внимание на основных направлениях экспорта

и импорта. Также рассматривается развитие международных транспортных коридоров и вопросы логистики, поскольку двусторонние торговые отношения тесно связаны с транспортно-транзитными проектами. В целом данная работа показывает, что правительства двух стран в настоящее время активно работают над укреплением и расширением торгово-экономических связей, активизацией транспортно-транзитного потенциала. В качестве одного из направлений, способствующих устойчивому развитию страны, изучена деятельность по повышению экспортного потенциала сотрудничества Казахстана и Ирана. Кроме того, были упомянуты возможности увеличения взаимной торговли между двумя странами, превращения двух стран в важные региональные узлы, соединяющие Европу, страны Персидского залива и Азию.

Данная работа представляет собой исследование потенциала развития торгово-экономических отношений между Республикой Казахстан и Исламской Республикой Иран за последние десять лет как перспективного направления развития внешнеторговых связей Казахстана. Сегодня Казахстан и Иран заинтересованы в активизации торгово-экономических отношений, дальнейшем увеличении товарооборота и развитии сотрудничества в сферах транспорта и логистики, сельского хозяйства и инвестиций. За рассматриваемый период также наблюдается снижение объёмов торговли, особенно объёма экспорта товаров из Казахстана, хотя Казахстаном принимаются меры по увеличению товарооборота.

Ключевые слова: Иран, Казахстан, экономика, товарооборот, торговля, транзит, экспорт, сотрудничество, коридор

TRADE AND ECONOMIC RELATIONS BETWEEN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN AND THE ISLAMIC REPUBLIC OF IRAN AT THE MODERN STAGE

***Moldaliyeva A.I.¹, Kilybayeva P.K.²**

^{*1}the 3rd year doctoral student, Department of Regional Studies, Faculty of International Relations, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan, e-mail:miakdidar@mail.ru

² candidate of Historical Sciences, Associate Professor of the Department of Regional Studies, Faculty of International Relations, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan, e-mail:banu-kk@mail.ru

Abstract. The article analyzes the main directions of mutual trade and economic cooperation between the Republic of Kazakhstan

and the Islamic Republic of Iran. The importance of developing relations between Iran and Kazakhstan in this direction is studied not only for the two countries, but also for the countries of Europe, the Persian Gulf, East and Central Asia. The authors pay attention to the main indicators of trade turnover that have occurred in recent years and focus on the main directions of export and import. The development of international transport corridors and logistics issues are also considered, since bilateral trade relations are closely related to transport and transit projects. In general, this work shows that the governments of the two countries are currently actively working to strengthen and expand trade and economic ties and enhance transport and transit potential. As one of the directions contributing to the sustainable development of the country, the activity to increase the export potential of cooperation between Kazakhstan and Iran is studied. In addition, opportunities were mentioned to increase mutual trade between the two countries, turning the two countries into important regional hubs connecting Europe, the Gulf countries and Asia.

This work is a study of the development potential of trade and economic relations between the Republic of Kazakhstan and the Islamic Republic of Iran over the past ten years as a perspective direction for the development of Kazakhstan's foreign trade relations. Today, Kazakhstan and Iran are interested in the activation of trade and economic relations, the further increase of trade turnover and the development of cooperation in the spheres of transport and logistics, agriculture and investments. During the considered period, there is also a decrease in the volume of trade, especially the volume of export of goods from Kazakhstan, although Kazakhstan is taking measures to increase the turnover.

Key words: Iran, Kazakhstan, economy, trade turnover, trade, transit, export, cooperation, corridor

Статья поступила 30.01.2024

ӨОК 327.8

<https://doi.org/10.48371.2024.55.1.008>

FTAMP 11.25

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ЖАПОНИЯНЫҢ СЫРТҚЫ САЯСИ БАСТАМАЛАРЫНЫҢ ТРАНСФОРМАЦИЯСЫ ЖӘНЕ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

*Нурсейтова Л.Д.¹, Ашинова Ж.Е.²

*¹докторант, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Алматы қ., Қазақстан, e-mail: nurseitova.laila3@gmail.com

²т.ғ.к., аға оқытушы, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Алматы қ., Қазақстан, e-mail: zhanar.ashinova@gmail.com

Аңдатпа. Аталмыш мақалада Қазақстан Республикасы мен Жапония мемлекеті арасындағы дипломатиялық қарым-қатынастың тарихи аспектілерімен саяси бастамаларының даму тенденциялары жан-жақты қарастырылады. Кеңес Одағы ыдырап, Орталық Азия елдерінің егемендікке қолы жеткенде, Жапон мемлекеті саяси-экономикалық байланыс орнату мақсатында маңызды саяси бастамаларды көтерді. Мәселен, «Жібек жолының аймақтық дипломатиясы», «Орталық Азия + Жапония» атты ірі саяси бағдарламасын, Орталық Азияны, Ауғанстанды және Оңтүстік – Батыс Азияны «бейбітшілік пен тұрақтылық дәлізіне» айналдыруға бағытталған негізгі бастамаларды мысалға келтірсек болады.

Мақаланың басты өзектілігі – Жапон мемлекетінің Орталық Азия елдеріне қызығушылық танытуының басты себебі зерттеледі. Сонымен қатар, саяси бастамаларының трансформациясы мен экономикалық көмектің негізгі аспектілері сараланады. Қазақстанның Жапониямен ынтымақтастығын стратегиялық әріптестіктің жаңа деңгейіне көтеруге ынталы екендігі талданады. Қазақстан аймақтағы Жапондық компаниялар үшін инвестициялық және технологиялық хаб ретінде рөл атқаратыны, Қазақстан Жапондық инвесторлардың жұмысын жеңілдететін орта екендігі жан-жақты қарастырылады. Қазақстан үшін экономиканы әртараптандыру саясатына негізделген өнеркәсіптік сектордағы технологиялық реформаларды алға жылжытуда Жапонияның беделі зор екендігі зерттеледі.

Қазақстанда Жапония үшін арнайы индустриялық аймақ құру мәселесін талқылау қазіргі кезде өзекті мәселелердің қатарында. Жапонияның қолданыстағы заңдары халықаралық компаниялар басқаратын арнайы аймақтарды құруға мүмкіндік береді, сондықтан Жапондық шағын және орта кәсіпорындар өз бизнестерін кеңейтіп, ірі экономикалық реформаларға белсенді қатысады деген сеніміміз зор.

Аталмыш тақырыпта зерттеу жүргізу барысында зерттеудің кешенді теориялық әдістері салыстыру, саралау, жинақтау, жүйелеу, сараптау әдістері қолданылады.

Тірек сөздер: Қазақстан, Жапония, сыртқы саясат, стратегиялық инициативалар, Орталық Азия, ынтымақтастық, іскерлік міндеттемелер, саяси реформалар, заманауи тенденциялар, тарихи аспект, технологиялық хаб

Негізгі ережелер

Қазіргі таңда Қазақстан Республикасы мен Жапония мемлекеті арасындағы дипломатиялық қарым-қатынастың маңызы орасан зор. Тарих сахнасына көз жүгіртсек, Жапония мен Қазақстан арасындағы тығыз қарым-қатынас 1992 жылы 26 қаңтарда орнатылды [1].

1992 жылы мамырда Жапонияның Сыртқы істер министрі Ватанабе Митио Орталық Азияға ресми іс-сапармен келеді. Аталмыш оқиға Жапонияның дамып келе жатқан республикалардың дамуына іс жүзінде қолдау көрсетуге дайын екендігінің көрінісі еді. Орталық Азияның тәуелсіз республикалары Еуропалық Қайта Құру және даму банкінің (ЕКДБ) мүшелері болғанымен, Жапония бұл мемлекеттерді Азия Даму Банкіне (АДБ) қабылдауға ұсыныс жасады. Осылайша, Орталық Азия республикалары екі банктен де несие ала алды, бұл бұрын-соңды болмаған жетістік еді.

Ал, іскерлік міндеттемелерге келетін болсақ, жапондық компаниялар кең ауқымды бірлескен кәсіпорындар құру үшін біршама техникалық-экономикалық байланыс орнатуға әрекет етті. Мысалы, 1992 жылы Mitsubishi корпорациясы Түркіменстаннан Қазақстан арқылы Батыс Қытайдағы Тарим бассейнінің мұнай кен орындарына газ тасымалдау үшін ұзындығы 7000 км құбыр құрудың техникалық-экономикалық негіздемесін жүргізуді жоспарлады. Сонымен қатар, 1993 жылы Жапония ұлттық мұнай корпорациясы (JNOC) Өзбекстан мен Қазақстанда мұнай мен газды коммерциялық өндірудің толыққанды техникалық-экономикалық негіздемесін әзірледі [2. 38-39 б].

Кіріспе

Жоғарыда аталған саяси, экономикалық байланыстардың тетігі, әсіресе, Қазақстан Республикасы болды. 1993 жылы Жапонияның Қазақстандағы елшілігі ашылды. Ал, 1996 жылы Қазақстанның Жапониядағы елшілігі ресми түрде қызметіне кірісті [5, 84-88 бб].

Кеңес Одағы ыдырап, нәтижесінде егемендікке қол жеткізген Орталық Азия республикаларымен Жапония тығыз қарым-қатынас

орнатқысы келді. Жапонияның Орталық Азия елдерімен тығыз байланыс орнатуының басты төрт қағидаты бар:

Біріншіден, Жапония – бұл әлемді тұтастай алғанда қауіпсіздік пен бейбітшіліктің өркендеуіне сенетін ел. Әлемнің қай халқы болмасын, әр халықтың тәуелсіз, еркін елде өмір сүруіне құқығы бар. Сол іспетті, отаршылдардың озбыр саясатының бұғауында өмір сүрген Орталық Азияның егемендікте еркін тыныстауына жағдай жасау, тығыз дипломатиялық қарым-қатынас орнату – Жапония елінің басты міндеті;

Екіншіден, Орталық Азияның Каспий теңізінің жағалауында шоғырланған жерасты ресурстарына бай екендігімен байланысты. Шикі мұнайдың қазіргі өндірісі әлемдік көлемнің 2% - дан астамын құрайды. Болашақта құбырлар сияқты көлік нысандары жабдықталғандықтан, өндіріс көлемі екі есе артады деп күтілуде. 2% - бұл күніне шамамен 160-170 миллион баррель. Каспийдің бүкіл жағалау аймағында, оның ішінде Әзірбайжанда шикі мұнайдың күнделікті өндірісі 200 миллион баррельді құрайды. Бұл Жапония импорттайтын шикі мұнай көлемінің 3-4 пайызын құрайды. Өндірілетін табиғи газдың көлемі жылына шамамен 1300 миллиард текше метрді құрайды, бұл Жапония импорттаған көлемнен 1,6 есе көп. Қазіргі уақытта Жапония мұнай немесе газды аймақтан тікелей импорттамайды. Алайда, мұнай да, табиғи газ да халықаралық тауарлар болып табылады және әр нарық әлемдегі №1 болып есептеледі;

Үшіншіден, Орталық Азия мен Жапонияны байланыстыратын ортақ мәселе бар. Мәселен, 19 - шы және 20-шы ғасырдың тарихында орын алған отарлаушы елдің озбыр саясатының күйтұрқы әрекеті Орталық Азия елдерін тұралатты. Сондықтан да, тәуелсіздікке қол жеткізген Орталық Азия елдері бұдан былай басқа елдердің ықпалына түспеуді қалайтыны анық. Сондай-ақ, Жапонияның «экономикалық өркендеу мен демократия арқылы бейбітшілік пен бақытқа қол жеткізу» деген берік ұстанымы Орталық Азия елдері үшін ауадай қажет бағыт болды. Сондықтан да, Ынтымақтастық базасын кеңейтуге толықтай негіз болды;

төртіншіден, бүкіл әлемде Жапонияның Орталық Азияға белсенді түрде атсалысып жатқаны белгілі. Жапония ірі елдермен келіссөздер жүргізіп, Орталық Азия елдеріне жан-жақты көмегін ұсынып келеді. Жапонияның ірі жетістіктерінің бірі – ДРК (дамуға ресми көмек).

2004 жылы көмек қаржысының жылдық көлемі 280,0 млрд. иенді құрады. Мәліметтерге сәйкес, Жапонияға ЭЫДҰ (нарықтық экономикасы бар 34 елдің қоғамдастығы) дамытуға жәрдемдесу комитетіне кіретін ірі елдердің арасында Орталық Азияға ұсынатын

ДРК-нің шамамен 3% - ы тиесілі [3].

Материалдар мен әдістерді сипаттау

Аталмыш тақырыпта зерттеу барысында зерттеудің кешенді теориялық әдістері салыстыру, саралау, жинақтау, жүйелеу әдістері қолданылады. Сонымен қатар, мақалада Лен К., Томохико У., Тецуя Х., «Дипломатия Шелкового пути Японии: прокладывая путь вперед» атты монографиясы, Рустемова А. «The academic mobility of students from Kazakhstan to Japan: problems and prospects», Уразаева Ф. П. «Япония и Казахстан: факторы стратегического партнёрства» атты еңбектері, Железняк О.Н. «Вхождение во внешний мир. Деятельность Японского Фонда за рубежом» атты еңбегі, Троицкий Е. Ф., Ким М. Ю. «Политика Японии в Центральной Азии», Куланов А.Е. «Культурная дипломатия Японии», Палькова А., Буковскис., Шамилов М. «Public diplomacy of Japan in Central Asia: the examples of Uzbekistan and Kazakhstan» атты зерттеу еңбектері қарастырылады.

Нәтижелері

1991-2007 жылдар аралығында Жапония келесі бастамаларды алға тартқанын атап өткен жөн:

1993 ж. - Орталық Азия елдерін экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымына қосу жөніндегі бастама - өңір елдеріне қаржылық және өзге де көмек алуға мүмкіндік берді, атап айтқанда, Дамуға ресми көмек (ДРК) бағдарламасы экономикалық тұрғыда көмектің ірісі болды.

Нәтижесінде, сауда-экономикалық байланыстарды дамытуға жәрдемдесу мақсатында 1993 жылғы желтоқсаннан бастап Қазақстан-жапон және жапон-Қазақстан экономикалық ынтымақтастық жөніндегі комитеттері жұмыс істей бастады. Сондай-ақ, 1993-2006 жылдар аралығындағы кезеңде Жапониядан Қазақстанға тікелей тартылған инвестициялардың жалпы ағыны 1,3 млрд. қаржыны құрады.

1997 ж. - Еуразиялық дипломатия Жапония, Ресей және Орталық Азия арасындағы экономикалық және саяси ынтымақтастықты жандандыру жылы болды.

Нәтижесінде, үш негізгі қағида дипломатиялық қарым-қатынастың негізі болды: өзара пайда, сенім және ұзақ мерзімді перспектива. Сонымен қатар, 1997 жылы Премьер-министр Рютаро Хашимото «Жібек жолының аймақтық дипломатиясы» атты бағдаламасын ресми түрде іске қосты [4, 118 б].

Рютаро Хашимотоның 1997 жылы сөйлеген сөзі Жапонияның «Көк кітап» деп аталатын сыртқы саяси құжатында қолданыла бастады.

Сонымен қатар, аталмыш концепция Жапонияның Еуразиялық саясатын қалыптастырудың негізін қалады. Жапония СІМ 1997 жылы дайындаған «дипломатия туралы көк кітаптың» мәліметтері бойынша, Токионың түсіндіруінде «өркендеуді қамтамасыз ету» әлемдік экономика шеңберіндегі даму мен ынтымақтастыққа жәрдемдесуді білдіреді.

Бұл ретте басты рөл дамуға ресми көмек ретінде беріледі. Осыған байланысты, Жапония өзінің жетістігі үшін АҚШ-тың экономикалық көмегіне көп қарыздар екенін еске салған жөн, енді басқа елдерге көмектесу және осылайша «жапон ұстанымын түсінетін және қолдайтын достар табу» кезегі келді. Токио осы көмекті алатын мемлекеттерде қарым-қатынас орнатуға және саяси салмақ алуға көп көңіл бөледі. Сыртқы істер министрлігінің 1998 жылғы «Көк кітабында» ҚХР, Қазақстан, Ресей сияқты мемлекеттермен «Еуразиялық дипломатия» контексті негізінде байланыс орнату қажеттілігі туралы ерекше айтылды [3].

Рютаро Хашимотоның концепциясына сәйкес, алғаш рет Орталық Азия мен Кавказ елдері Жібек жолы аймағының бір бөлігі ретінде қарастырылды. Еуразиялық дипломатия саяси және экономикалық ынтымақтастыққа, ядролық қаруды таратпау және қоғамды демократияландыру арқылы бейбітшілікті құру саласындағы ынтымақтастыққа негізделген қатынастарды дамытуға бағытталған. Жібек жолы желілерінің әлеуетін мойындай отырып, Жапония Жібек жолы елдеріне байланыс, көлік және энергетикалық желілер саласындағы өңірішілік интеграцияны дамытуға көмек көрсетуге бағытталған жаңа тәсіл туралы жариялады.

Премьер-министр Хашимотоның сөзінен кейін 1997 жылдың жазында Жапон Парламентінің жоғары деңгейдегі бірінші делегациясы Түрікменстанға, Қырғызстанға, Қазақстанға және Өзбекстанға барды. Бұл кейінірек «оқыту миссиясы» деп аталды. Ресейге сапардан кейін 61 мүшеден тұратын Миссия Орталық Азия елдеріне жол тартты, онда олар ғылыми және іскерлік топтармен кездесті.

1998 ж. – Демократиялық қайта құруларды қолдауға, экономикалық реформаларға жәрдемдесуге, көлік инфрақұрылымын реконструкциялауға және табиғи ресурстарды барлауға бағытталған «Жібек жолы дипломатиясы» жөніндегі іс-қимыл бағдарламасы. Премьер-министр Кэйдзо Обути 1998 жылы Жібек жолы бойынша іс-қимыл жоспарын жариялады, бұл Жапонияның Орталық Азия аймағындағы саясатын тұжырымдамалаудың алғашқы әрекеті болды. Осы оқиғаларға сәйкес Азия Даму Банкі (АДБ) Орталық Азия өңірлік экономикалық ынтымақтастық бағдарламасын (ОАӨЭЫ) іске қосты,

ол Қытайдың «Белдеу және жол» бастамасына дейінгі Алғашқы Өңірлік байланыс бағдарламасы болды [2, 38-39 б].

Нәтижесінде, Жапония Орталық Азия елдерімен ынтымақтастықтың үш негізгі бағытын анықтады:

- сенім мен өзара түсіністікті тереңдету үшін саяси диалог;
- өңірде өркендеуді қамтамасыз ету үшін табиғи ресурстарды игеруді қоса алғанда, экономикалық ынтымақтастық;
- ядролық қаруды таратпау, демократияландыру және тұрақтандыру арқылы өңірде бейбітшілікке қол жеткізу.

Осы тұжырымдаманы іске асыру шеңберінде 2002 жылғы сәуірде Жапония Премьер-Министрі Д. Коидзуми Боао форумы барысында Жапонияның Орталық Азия елдерімен бай энергетикалық ресурстармен қарым-қатынасының жанданғанын атап өтті.

2004 ж. – «Орталық Азия + Жапония» бастамасы ынтымақтастық пен өңірлік өзара іс-қимылға жәрдемдесу үшін министрліктер мен ведомстволар басшылары деңгейінде тұрақты кездесулер өткізудің жоспары бекітілді. Сонымен қатар, академиялық ортада Орталық Азия елдерімен қарым-қатынасқа серпін беру қажеттігі талқыланды. Қарым-қатынастың жаңа кезеңінің ресми басталуы Жапония үкіметі ұсынған «Орталық Азия + Жапония» диалогын өткізу бастамасымен байланысты. Орталық Азия мемлекеттері бұл ұсынысқа оң көзқараспен қарады. Осындай форматтағы алғашқы кездесу 2004 жылдың тамыз айында Астанада өтті.

Нәтижесінде, оның қорытындысы бойынша бірлескен мәлімдеме қабылданды, онда диалог қағидаттары жарияланды:

- әртүрлі ұлтқа, этносқа, дәстүрге құрмет,
- бәсекелестік пен өзара іс-қимыл,
- ашық ынтымақтастық.

Мақсаттары Орталық Азиядағы бейбітшілікті, тұрақтылық пен демократияны нығайту, экономика негіздерін нығайту, реформалар мен әлеуметтік дамуға жәрдемдесу, өңір елдері мен әлемдік қоғамдастықпен байланыстарды дамыту, Жапония мен Орталық Азия елдерінің өңірлік және жаһандық проблемаларды шешудегі ынтымақтастығы болып белгіленді.

Осылайша, Токионың Орталық Азия республикаларына көпжақты көзқарасы алғаш рет ұсынылды. Бұл ретте Жапония ұсынған тетік екіжақты өзара іс-қимылды ауыстыру ретінде қарастырылмайды, бірақ Жапонияның осы өңірдегі елдермен ынтымақтастық мүмкіндіктерін толықтырады және кеңейтеді.

Жаңа тұжырымдама рухында 2006 жылы «Орталық Азия + Жапония» диалогының екінші министрлік отырысы өтті. Кездесудің

басты нәтижесі іс-қимыл жоспарын қабылдау болды.

Нәтижесінде, аталмыш құжатта ынтымақтастықтың міндеттері неғұрлым нақты тұжырымдалған және оның 5 бағыты айқындалған:

- халықаралық аренадағы Жапония мен Орталық Азия елдерінің саяси диалогы мен өзара іс-қимылы,
- өзекті мәселелер бойынша өңірлік ынтымақтастық,
- бизнесті дамыту,
- зияткерлік диалог,
- сондай-ақ мәдени және гуманитарлық алмасулар.

Көпжақты өзара әрекеттесу механизмі біртіндеп айқын контурға ие болды, нақты міндеттер қойылды. Диалог аясында тұрақты күн тәртібі пайда болды.

2006 жылы жапон Сыртқы істер министрі Т. Асо Орталық Азия мен Ауғанстанды байланыстыратын «бейбітшілік пен тұрақтылық дәлізі» тұжырымдамасын ұсынды. Оның негізінде Ауғанстан мен Орталық Азия қауіпсіздігінің өзара байланысын, ашық өңірлік ынтымақтастықты, әмбебап құндылықтарға негізделген әріптестікті баса көрсететін өңірге кең көзқарас жатыр. Осы принциптердің барлығы дамуға көмектесуде көрініс тапты: ашықтық, дейді Т. Асо Жапонияның аймақтағы басқа донорлармен және халықаралық ұйымдармен ынтымақтастығын көрсетті, ал нарықтық экономиканың «әмбебап құндылықтарын» тарату ЖСА желісі бойынша, атап айтқанда Өзбекстан мен Қырғызстандағы семинарлар арқылы жүзеге асырылды. Екіжақты ДРК желісі бойынша Тәжікстан мен Ауғанстан арасындағы Токионың Орталық Азияны Ауғанстан мен Пәкістан арқылы теңізбен байланыстыратын «Оңтүстік маршрут» құру ниеті аясында ерекше маңызы бар жол құрылысы қаржыландырылды [12, 4-12 бб].

Нәтижесінде, Жапония Қазақстанның Ядролық қаруды таратпау туралы шарттарға (ЯҚТШ) қосылуын құптады, сондай-ақ Астананың Азиядағы қауіпсіздікті нығайтуға бағытталған бастамаларына (АӨСШК) және дінаралық диалогқа оң көзқараспен қарады. Осылайша, Жапония Азиядағы Өзара Ықпалдастық және Сенім Шаралары жөніндегі Кеңес (АӨСШК) жұмысына бақылаушы ретінде қатысады. 2006 жылдың 11-13 қыркүйегінде Жапония синтоизм храмдары қауымдастығының төрағасы Куниаки Куни Астана қаласында өткен Әлемдік және дәстүрлі діндердің II съезіне қатысты.

2009 жылдың қарашасында билікке келген Жапония демократиялық партиясы Ауғанстандағы терроризмге қарсы операцияға өзін-өзі қорғау күштерінің қатысуын тоқтатқанын мәлімдеді және осы елді тұрақтандыруға қаржылық үлес қосуды жөн көрді. Ауғанстан мен Пәкістанға қатысты жаңа стратегияда Жапония

Орталық Азияны біртұтас Орталық Азия ретінде жәрдемдесу арқылы Ауғанстанды тұрақтандыруға көмектесуге ниетті екендігі айтылды, оның қаражатының едәуір бөлігі терроризм мен есірткі трафигімен күресуге жұмсалуды керек еді. Сонымен қатар, БҰҰ ұйымдарымен Тәжікстанмен байланысты жобалар бойынша, атап айтқанда, Ауғанстанмен шектесетін аудандарда жапондық ынтымақтастық жанданды. Жапондық қарсы жобаны 2015 жылы ұсынылған деп санауға болады. Азия мен Африка елдерін қамтитын сапалы инфрақұрылымға арналған серіктестік бастамасы. Осы бастама шеңберінде Азия елдеріндегі инфрақұрылымға ДРК желісі бойынша кредиттер көлемін 25% - ға ұлғайту, салыстырмалы түрде жоғары тәуекел бейіні бар жобаларды қаржыландыруды екі есеге арттыру көзделіп отыр.

Шын мәнінде, бұл бастамалар өңір елдері үшін үлкен маңызға ие болды, ал жиынтығында ДРК желісі бойынша көмек көрсетіліп, бүгінгі күні шамамен 2 млрд. АҚШ, Орталық Азияның дамуына нақты ықпал етті. Жапонияның өзінде 2011 жылдың 11 наурызында Фукусима атом электр станциясындағы ең күшті жер сілкінісінен кейін болған апаттан кейін көп нәрсе өзгерді.

Нәтижесінде, 2012 жылдың қыркүйегінде Жапония үкіметі елде жаңа атом электр станциялары салынбайтын бағдарламаны қабылдады, бірақ қазірдің өзінде басталған құрылыс жалғасын тапты. Бұл ретте Үкімет 2030 жылға қарай елді атом энергетикасына тәуелділіктен босатуға ұмтылатын болады. Мұның бәрі, әрине, Жапонияның Орталық Азия елдерімен сыртқы саяси бағытында көрініс тапты.

Премьер-министр Хашимото Рютаро, ол өзара тәуелділікке сеніп, оны «өзара қажеттілік» деп атады. Ол бұрынғы Кеңес Одағы елдерін өзара тәуелділік желісіне біріктіріп, Жапонияның Еуразиядағы экономикалық және белгілі бір дәрежеде саяси қатысуын орнатып, Жапонияның ресурстарды барлауға қатысуына ықпал етті деп үміттенді. Жапония жаңа тәуелсіз мемлекеттерге өте қажет экономикалық және гуманитарлық көмек көрсету мақсатына қол жеткізгенімен, бастаманың басқа мақсаттарына қол жеткізу екіталай болды. Бұл алғашқы жапондық операциялардың сәтсіздіктері келесі себептерге байланысты болды. Біріншіден, Жібек жолымен байланысты тарихи сілтемелерге қарамастан, Жапонияның сыртқы саясаты ОА-ны нашар анықтады, өйткені оның Азиядағы саясаты АСЕАН елдеріне жиі назар аударды.

Тіпті Еуразиялық дипломатия (Жібек жолы) туралы сөйлеген сөзінде де премьер-министр Хашимото «Жапонияның сыртқы саясатының негізгі мақсаты Азия-Тынық мұхиты аймағында бейбітшілік пен өркендеуді сақтау» деп мәлімдеді, ал Жібек жолы аймағы даулы жаңа шекара ретінде анықталды.

Орталық Азияның Жапония үшін маңыздылығы мен орнын «анықтау» міндеті Жапонияның Орталық Азия аймағынан салыстырмалы түрде алыстығына байланысты ең үлкен қиындықтардың бірі болды. Сәйкесінше, бұл жапон саясаткерлеріне осы аймақтың саясатын «қалыптастыруды» қиындатады.

Жапония үшін практикалық тұрғыдан маңыздылығы. Кейбір ғалымдар бұл қызығушылықтың болмауы аймақтағы жапондық сыртқы саяси көзқарастың артықшылығы деп болжайды, өйткені Жапония үшін мүмкін болатын артықшылықтардан гөрі аймақты дамытуға деген қызығушылықтан туындауы мүмкін.

Жапонияның аймақтағы елшіліктерін құрған бірнеше дипломаттардың мойындауы бойынша, бастамалардың көпшілігі Сыртқы істер министрлігінің (СІМ), Қаржы министрлігінің және басқа да тиісті ведомстволардың елшілері мен шенеуніктерінің ынта-жігері мен адалдығының арқасында өздігінен жүзеге асырылды. 1997 жылы премьер-министр Хашимото өзінің Еуразиялық сөзінде АСЕАН аймақтық форумы мен Азия-Тынық мұхиты экономикалық ынтымақтастығын «Жапонияның сыртқы саясатының негізгі бағыттарын анықтауға арналған» негізгі платформалар ретінде атап өтті.

Оның Еуроазиялық дипломатиясы осындай шектеулерді көрсетіп, Азия-Тынық мұхиты аймағынан тыс жерлерде «сыртқы саясатымыздың көкжиегін кеңейтуге», Ресеймен, Қытаймен, Орталық Азия республикаларымен және Кавказбен жаңа байланыстар орнатуға шақырды. Алайда, тіпті 2004 жылғы «Орталық Азия + Жапония» диалог схемасы Жапонияның АСЕАН плюс 3 моделін алу және оны ЦА-ға қолдану арқылы АСЕАН елдерімен өзара әрекеттесуіне негізделген.

Сыртқы істер министрлігінде және сарапшылар қауымдастығында кейбіреулер бұл схеманы Орталық Азия аймағында АСЕАН тәрізді ұйым құру үшін қолдануға болады деп болжайды. Осылайша, Жапония осындай әмбебап құндылықтарды институционализациялауға үміттенгенімен, бұл құндылықтар оның көмек бағдарламалары үшін алғышарт ретінде пайдаланылмайды. Жапондық шенеуніктер Орталық Азия мемлекеттерінің әмбебап құндылықтарды қабылдаудағы қиындықтарына жиі жанашырлық танытып, Жапония экономикалық супердержава мәртебесіне жеткенге дейін экономикалық көмек алушы болды деп сендіреді [13, 191-203 б].

Талқылау

Қазақстан мен Жапония елдерін саяси-экономикалық байланыспен қатар, қос елдің ядролық қарудың құрбаны болғандығы

қарым-қатынасты ерекше жандандыра түсті. Нәтижесінде, Жапония Семей өңірі бойынша БҰҰ АА қарарының тікелей авторы болды. 1998 жылдың наурыз айынан бастап Қазақстан аумағында ядролық сынақтардың салдарын зерттеу бойынша Жапониямен бірлескен жұмыстар жүргізіле бастады. Сонымен қатар, 1999 жылы қыркүйек айында Токиода бұрынғы Семей ядролық полигонының проблемалары бойынша халықаралық конференция өтті. Ал, 2000 жылдың көктемінде Жапония Үкіметі ядролық қарудан зардап шеккен Семей өңіріне 648 млн. иен (шамамен 6 млн.) көлемінде медициналық жабдықтарды жеткізді. 2006 жылы 29 тамызда маңызы зор тарихи кезең орын алды. Яғни, ядролық полигонның жабылуына орай Нагасаки және Семей қалалары арасында телекөпір өтті. 2006 жылғы 20 желтоқсанда Жапония Үкіметі БҰҰ-мен бірлесіп 2 млн. көлемінде қаржымен «бұрынғы Семей ядролық полигонының аумағында адам қауіпсіздігін қамтамасыз ету» жобасын іске асыра бастады [13, 191-203 бб].

1991 жылы Кеңес Одағы ыдырағаннан кейін Орталық Азия аймағында бес жаңа тәуелсіз республика пайда болды. Жас тәуелсіз республикалар ретінде өмір сүрудің алғашқы күндерінде бұл мемлекеттердің экономикалық тәжірибесі, қаржылық резервтері, халықаралық дипломатиялық ықпалы төмен болды.

Жапония мен Қазақстан Республикасы арасындағы стратегиялық әріптестікті тереңдету және кеңейту мақсатында сол кездегі Жапонияның Премьер-министрі Синдзо Абэ Қазақстанға бірнеше мәрте келіп, ынтымақтастықтың жаңа формасын ұсынады. Ол сол кездегі Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың шақыруымен Қазақстан Республикасына ресми сапармен келді. Премьер-министр Абэ және Президент Назарбаев Қазақстан Президентінің 2006-2008 жылдардағы сапары кезінде жарияланған «Жапония Премьер-министрі Ясуо Фукуда мен Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың бірлескен мәлімдемесінің» маңыздылығын атап өтіп, екі ел арасындағы стратегиялық әріптестікті одан әрі тереңдетуге және кеңейтуге мүдделілік білдірді [9, 139-153 б].

Екі елдің көшбасшылары екіжақты қатынастардың қазіргі даму деңгейіне қанағаттанғандықтарын білдіріп, Премьер-министр Абэнің Қазақстанға сапары екі ел арасындағы жаһандық ауқымдағы әріптестікті тереңдетуге маңызды серпін бергенін растады.

Сондай-ақ, Жапонияның бүкіл әлемде бейбітшілік пен өркендеуді қамтамасыз ету және бейбіт халық ретінде өмір сүру жөніндегі күш-жігерін құптады. Премьер-министр Абэ Қазақстанның саяси, әлеуметтік және экономикалық даму, этносаралық және дінаралық үйлесімділік мұраттарын ілгерілетудегі жетістіктерін атап өтті. Премьер-министр

Қазақстанның ядролық қарусыздану және таратпау саласындағы бүкіл әлемде бейбітшілік пен тұрақтылықты қамтамасыз етуге қосқан үлесін атап өтті және өз елінің халықаралық ынтымақтастық қағидатына негізделген «белсенді пацифизмді» одан әрі ілгерілету жөніндегі күш-жігерін түсіндірді. Қазақстандық тарап Жапонияның бейбіт бастаманы іске асыру жөніндегі күш-жігерін жоғары бағалады [11, 17-20 б].

Жапония мен Қазақстан арасындағы белсенді саяси диалогтағы прогреске қанағаттанғандықтарын білдіріп одан әрі дамуға жәрдемдесуге дайын екендіктерін растады. Сонымен қатар, екі тарап жоғары деңгейлерде анағұрлым тығыз диалогта ілгерілеуге, үкіметаралық алмасуларды нығайтуға және екі елдің дипломатиялық ведомстволары арасында мерзімді консультациялар өткізуге жәрдемдесуге уағдаласты [10, 143 б].

Екі тарап екі елдің парламентарийлері арасындағы алмасулардың маңыздылығын атап өтіп, екі елдегі Достық парламентарийлердің 2-ші Альянсының неғұрлым белсенді қызметі екіжақты қатынастарды одан әрі нығайтуға елеулі үлес қосатынына сенім білдірді. Сондай-ақ, «Нұрлы жол» жаңа экономикалық саясаты шеңберінде іске асырылып жатқан жобаларды және «Ұлт жоспары - 100 институционалдық реформаны іске асыру жөніндегі 5 нақты қадамда» баяндалған Қазақстан алдында тұрған сын-тегеуріндерді атап өтіп, екі елдің тиісті институттары арасындағы әріптестік ілгерілейтініне үміт білдірді.

Экономикалық сала бойынша, екі тарап та ресурстық салаға бағытталған ынтымақтастықтың дамуын құптады және екі ел арасындағы экономикалық қатынастардың деңгейін жаңа, неғұрлым жетілдірілген, сапалы деңгейге көтерудің маңыздылығымен келісті. Бұл тұрғыда Тараптардың екі жағы да жапон технологияларын тиімді қолдану және Қазақстанда ұлттық даму үшін іске асырылатын түрлі жобалардағы тәжірибе екі ел арасындағы өзара тиімді ынтымақтастықтың негізі болып табылады. Екі тарап та Жапония Премьер-Министрінің Қазақстанға сапары барысында екі ел арасындағы екіжақты жобалар бойынша ынтымақтастық туралы келісімге қол жеткізуге қанағаттанғандықтарын білдірді және олардың табысты іске асырылуы үшін әріптестікті одан әрі ілгерілету ниетін растады [8, 139 б].

Екі тарап атом энергиясын бейбіт мақсатта пайдалану саласындағы өзара ынтымақтастық екі елдің болашақта әлемде жетекші рөл атқаруын жалғастыру үшін өте маңызды деген пікірмен бөлісті. Жапонияның атом электр станцияларын салу және пайдалану және техникалық аварияларды жою саласындағы мол тәжірибесін ескере отырып, қазақстандық тарап Қазақстанда атом электр станцияларын

салу жобаларын іске асыру үшін жапон тарапымен ынтымақтастыққа қызығушылық танытты.

Жапония үшін Қазақстанмен экономикалық ынтымақтастықтың маңыздылығы – Орталық Азия елдері арасында ең үлкен жер аумағына және халық саны бойынша 2-ші орынға ие, сондай-ақ жоғары табысқа ие болуына тікелей байланысты болды. Сонымен қатар, ел мұнай мен уран сияқты табиғи ресурстарға бай, алайда, дамымаған инфрақұрылым ретінде, аймақтар арасындағы экономикалық диспропорциялар және қоршаған ортаның ластануы деген негізгі проблемалар бар. Бұл пробеламаларды шешуде Жапония мемлекетінің тәжірибесі өте маңызды.

Қазақстанға көмек көрсетудің негізгі саясаты мен басым бағыттары Қазақстан Кеңес Одағы ыдырағаннан кейінгі жаңа халықаралық жағдайда геосаяси маңызды орынға ие болғандықтан, елдегі нарықтық экономиканы демократияландыру және енгізу қозғалысы ДРК жоспары тұрғысынан қажет болды.

Қорытынды

2022 жылы 29 сәуірде жергілікті уақыт бойынша сағат 10:00-да (жапон уақыты бойынша 13:00-ге дейін) Қазақстан Республикасына сапармен келген Сыртқы істер министрі Есимаса Хаяши Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевпен шамамен 30 минут бойы әңгімелесті. Ел Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев Министр Хаяшидің Қазақстанға сапарын жылы қарсы алып, екіжақты қатынастардың экономикалық саланы қоса алғанда, кең ауқымды салаларда дамып келе жатқанына қуанышты екенін және екі ел арасындағы стратегиялық әріптестікті одан әрі дамытуға үміттенетінін мәлімдеді [6, 102-110 бб].

Бұған жауап ретінде Сыртқы істер министрі Хаяши соңғы 12 жылда алғаш рет дипломатиялық қатынастардың орнағанына 30 жыл толуына орай Жапонияның Сыртқы істер министрі ретінде Қазақстанға келу мүмкіндігіне қуанышты екенін және екі ел арасындағы стратегиялық әріптестік екі ел көшбасшылары арасындағы алмасулар мен саяси диалог арқылы нығая түсетінін мәлімдеді. Ол жағдайдың тұрақты тереңдеуін құптады. Екі тарап екіжақты қатынастарды, соның ішінде «Орталық Азия + Жапония» диалогы аясындағы ынтымақтастықты одан әрі дамытуға уағдаласты.

Жапония мемлекеті үшін басты мәселе – елдің қауіпсіздігін қамтамасыз ету. Ол бүкіл әлемге бейбітшілік пен тұрақтылықтың биік насихаттап келеді. Сондықтан осы аймақтың этникалық және діни компоненттерінен туындайтын сын-қатерлер Жапонияның

қауіпсіздігіне әсер етуі мүмкін. Басқаша айтқанда, көп нәрсе Орталық Азия аймағындағы тұрақты жағдайға байланысты болады.

Қазіргі уақытта «Диалог Орталық Азия + Жапония» өзін ұжымдық ынтымақтастықтың тиімді нысаны және кең Еуразиялық өңірде саяси және экономикалық байланыстарды тереңдетудің пәрменді тетігі ретінде көрсетті. Жапония Орталық Азия аймағын стратегиялық маңызды деп нақты анықтады. Бұл Орталық Азия елдерінің Жапонияның сыртқы саясатындағы рөлінің артқанын көрсетеді. Осылайша, 90-шы жылдары ұсынылған Хашимотоның Еуразиялық доктринасы өзектілігін жоғалтпады деген қорытынды жасауға болады. Ол «Еуразия» елдерімен қатынастарды экономикалық орындылық, қауіпсіздікті бірлескен күш-жігермен қамтамасыз ету, гуманитарлық саладағы ынтымақтастық қағидаттарында дамыту үшін негізін қалады.

Биполярдан кейінгі кезеңге жататын Жапония мен Орталық Азия елдерінің қарым-қатынасының қазіргі кезеңіне келетін болсақ, екі жақта да бауырластық қатынастардың өз ұлттық мүдделері үшін айрықша маңыздылығын түсіну нығайды. Жоғары деңгейдегі өзара іс-қимылдың жақсы дәрежесі Орталық Азия мен Жапонияға өзара қызығушылық тудыратын барлық салаларда ынтымақтастық орнатуға мүмкіндік берді. Таяу Шығысты реттеу, Корей түбегіндегі ядролық проблема, жаһандық экономикалық проблемалар, тараптардың қазіргі заманның жаһандық және өңірлік проблемаларын шешудегі БҰҰ-ның орталық рөлін мойындауы және т.б. қоса алғанда, халықаралық саясаттың көптеген проблемалары бойынша екі тараптың ұстанымдары жақын немесе толық сәйкес келеді. Жапония мен Орталық Азия бір-бірін саяси одақтастар қатарына қоспаса да, серіктесті әскери қауіп ретінде қарастырмайды.

Қазіргі таңда Қазақстанның Жапониямен экономикалық байланыста жаңа стратегиялық қарым-қатынас орнатуға мүмкіндігі орасан зор. Инвестицияларды тарту жоспарында Жапониямен ынтымақтастыққа басымдық беру – Қазақстанның экономикалық, саяси бағыттағы рөлін арттыра түсіретіні бәрімізге аян.

Қазақстанда Жапония үшін арнайы индустриялық аймақ құру мәселесін талқылау қазіргі кезде өзекті мәселелердің қатарында. Жапонияның қолданыстағы заңдары халықаралық компаниялар басқаратын арнайы аймақтарды құруға мүмкіндік береді, сондықтан Жапондық шағын және орта кәсіпорындар өз бизнестерін кеңейтіп, ірі экономикалық реформаларға белсенді қатысады деген сеніміміз зор. Компаниялармен ынтымақтастықтан басқа, жапонияның техникалық саладағы NEDO, адами ресурстарды дамытудағы JICA, маркетингтегі

JETRO және қаржыландыру саласындағы JBC сияқты Мемлекеттік институттарымен ынтымақтастықты одан әрі дамытып, екі ел арасында ынтымақтастық жүйесін құру – қазақ-жапон қарым-қатынасын одан әрі нығайта түседі.

Сонымен қатар, мемлекеттік қызметшілердің кадрлық әлеуетін дамыту, шағын және орта бизнесті дамытуды қолдау, өнеркәсіптік технологияларды дамытуды қолдау және арзан несие жүйесін құруды қолдау сияқты салаларды ілгерілетуде Жапония елінің даму қарқыны озық тәжірибенің көзі болып табылады. Сондықтан да, аталмыш зерттеу мақаламызда Қазақстан мен Жапония елдері арасындағы саяси, экономикалық, мәдени қарым-қатынастың тарихи аспектілері зерттеліп, қос мемлекет арасындағы мазмұнды бағдарламалардың пайда болу мерзімі мен нәтижелері қарастырылады.

ӘДЕБИЕТ

[1] Қазақстан мен Жапония инвестициялар саласында қарым-қатынасты дамытуға ниетті. <https://primeminister.kz/news/15557>

[2] Len C., Tomohiko U., Tetsuya H. Japan's Silk Road Diplomacy Paving the Road Ahead : monograph. - Johns Hopkins University-SAIS, 2008. – P 38-39.

[3] Aso T. Transformation of Central Asia into a corridor of peace and stability. <https://www.mofa.go.jp/region/europe/speech/0606.html>

[4] Железняк О.Н. Вхождение во внешний мир. Деятельность Японского Фонда за рубежом // Япония 1999-2000. Ежегодник. – М., 2000. – С. 110-118.

[5] Троицкий Е. Ф., Ким М. Ю. Политика Японии в Центральной Азии (1992-2016 гг.) // Вестник Томского государственного университета. История. – 2017. – №. 50. – С. 84-88.

[6] Kim V., Yem N. Globalizing central Asian human resources and soft power of Japanese education // Journal of Oriental Studies. – 2022. – Т. 100. – №. 1. – С. 102-110.

[7] Куланов А.Е. Культурная дипломатия Японии // Япония. Ежегодник, выпуск №36. – Москва, 2007. – С.116-130.

[8] Ogoura Kazuo. Sharing Japan's Cultural products as «International Assets» // Japan Echo. – Vol.31, 2004. – № 6. – P.139.

[9] The Japan Foundation. Overview of Programs 2005, Annual Report 2003-2006. – Tokyo, 1998. – P.139-153.

[10] Rustemova A. et al. The academic mobility of students from Kazakhstan to Japan: problems and prospects // Social Sciences. – 2020. – Т. 9. – №. 8. – С. 143.

[11] Уразаева Ф. П. Япония и Казахстан: факторы стратегического

партнёрства // Успехи современной науки. – 2017. – Т. 8. – №. 3. – С. 17-20.

[12] Palkova A., Bukovskis K., Shamilov M. Public diplomacy of Japan in Central Asia: the examples of Uzbekistan and Kazakhstan //KazNU Bulletin. International relations and international law series. – 2020. - № 4 (92). – С. 4-12.

[13] Жунусова Б., Борбасов С. Қазақстан Республикасының сыртқы саясаттағы басымдықтары: қазіргі жағдайы және негізгі мәселелері // Отан тарихы-Отечественная история. – 2021. – №. 4 (96). – С. 191-203.

REFERENCES

[1] Qazaqstan men Japonia investisialar salasynda qarym-qatynasty damytuğa nietti [Kazakhstan and Japan in the field of investment intends to develop a relationship]. <https://primeminister.kz/news/15557> [in Kaz.]

[2] Len C., Tomohiko U., Tetsuya H. Japan's Silk Road Diplomacy Paving the Road Ahead: monograph. Johns Hopkins University-SAIS, 2008, pp. 38-39.

[3] Aso T. Transformation of Central Asia into a corridor of peace and stability <https://www.mofa.go.jp/region/europe/speech0606.html>

[4] Zheleznyak O.N. Vkhodzhenie vo vneshnij mir. Deyatel'nost' Yaponskogo Fonda za rubezhom [Entering the outside world. Activities of the Japanese Foundation abroad]. Yaponiya 1999-2000. Ezhegodnik. M., 2000, 110-118 s. [in Rus.].

[5] Troiczkiy E. F., Kim M. Yu. Politika Yaponii v Czentral'noj Azii (1992-2016 gg.) [Kazakhstan and Japan in the field of investment intends to develop a relationship]. Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta. Istoriya, 2017, N 50, ss. 84-88 [in Rus.]

[6] Kim V., Yem N. Globalizing central Asian human resources and soft power of Japanese education. Journal of Oriental Studies, 2022, T. 100, №. 1, C. 102-110.

[7] Kulanov A.E. Kul'turnaya diplomatiya Yaponii (Japan's Cultural Diplomacy) // Yaponiya. Ezhegodnik, vy'pusk N 36. Moskva, 2007, s.116-130 [in Rus.].

[8] Ogoura Kazuo. Sharing Japan's Cultural products as «International Assets». Japan Echo, Vol.31, 2004, №6, 139 p.

[9] The Japan Foundation. Overview of Programs 2005, Annual Report 2003-2006. Tokyo, 1998, pp.139-153.

[10] Rustemova A. et al. The academic mobility of students from Kazakhstan to Japan: problems and prospects, Social Sciences, 2020, T. 9, №. 8, s. 143.

[11] Urazaeva F. P. Yaponiya i Kazakhstan: faktory strategicheskogo

partnyorstva [Japan and Kazakhstan: factors of strategic partnership].
Uspekhi sovremennoj nauki, 2017, T. 8, N 3, s. 17-20 [in Russ.].

[12] Palkova A., Bukovskis K., Shamilov M. Public diplomacy of Japan in Central Asia: the examples of Uzbekistan and Kazakhstan. KazNU Bulletin. International relations and international law series, 2020, №4 (92), s. 4-12.

[13] Junusova B., Borbasov S. Qazaqstan Respublikasynyñ syrtqy saiasattaǵy basymdyqtary: qazırǵı jaǵdaıy jáne negızǵı máselelerı [Priorities of the Republic of Kazakhstan in foreign policy: current state and main problems]. Otan tarihy-Otechestvennaia istoria, 2021, №. 4 (96), S. 191-203 [in Russ.].

ТРАНСФОРМАЦИЯ И ОСОБЕННОСТИ ВНЕШНЕПОЛИТИЧЕСКИХ ИНИЦИАТИВ ЯПОНИИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

*Нурсеитова Л.Д.¹, Ашинова Ж.Е.²

*¹докторант, Казахский национальный университет им. Аль-Фараби,
г. Алматы, Казахстан, e-mail: nurseitova.laila3@gmail.com

²к.и.н., старший преподаватель, Казахский национальный
университет им. Аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан,
e-mail: zhanar.ashinova@gmail.com

Аннотация. В данной статье рассматриваются исторические аспекты дипломатических отношений и тенденции развития политических инициатив между Республикой Казахстан и государством Япония. Когда Советский Союз распался и страны Средней Азии достигли суверенитета, Японское государство инициировало важные политические инициативы с целью установления политико-экономических связей. Например, можно привести в пример крупную политическую программу «региональная дипломатия Шелкового пути», «Центральная Азия + Япония», основные инициативы, направленные на превращение Центральной Азии, Афганистана и Юго - Западной Азии в «коридор мира и стабильности».

Основная актуальность статьи заключается в том, что изучается основная причина заинтересованности японского государства в странах Средней Азии. Кроме того, будут проанализированы основные аспекты трансформации политических инициатив и экономической помощи. Анализируется стремление Казахстана вывести сотрудничество с Японией на новый уровень стратегического партнерства. Всесторонне рассматривается, играет ли Казахстан роль инвестиционного и технологического хаба для японских компаний в регионе, является

ли Казахстан средой, облегчающей работу японских инвесторов. Для Казахстана исследуется большой авторитет Японии в продвижении технологических реформ в промышленном секторе, основанных на политике диверсификации экономики.

Обсуждение вопроса создания в Казахстане специальной индустриальной зоны для Японии в настоящее время является одним из актуальных вопросов. Действующие законы Японии позволяют создавать специальные зоны, управляемые международными компаниями, поэтому мы уверены, что японские малые и средние предприятия расширят свой бизнес и будут активно участвовать в крупных экономических реформах.

При проведении исследования по данной теме используются комплексные теоретические методы исследования, методы сравнения, дифференциации, обобщения, систематизации, экспертизы.

Ключевые слова: Казахстан, Япония, внешняя политика, стратегические инициативы, Центральная Азия, сотрудничество, деловые обязательства, политические реформы, современные тенденции, исторический аспект, технологический центр

TRANSFORMATION AND PECULIARITIES OF JAPAN'S FOREIGN POLICY INITIATIVES IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

*Nurseitova L.D.¹, Ashinova Zh.Ye.²

*¹Ph.D student, Al-Farabi Kazakh National University,

Almaty, Kazakhstan, e-mail: nurseitova.laila3@gmail.com

²Candidate of Historical Sciences, Senior Lecturer, Al-Farabi Kazakh
National University, Almaty, Kazakhstan,
e-mail: zhanar.ashinova@gmail.com

Abstract. This article examines the historical aspects of diplomatic relations and trends in the development of political initiatives between the Republic of Kazakhstan and the state of Japan. When the Soviet Union collapsed and the countries of Central Asia achieved sovereignty, the Japanese state initiated important political initiatives to establish political and economic ties. For example, one can cite the example of the major political program “regional diplomacy of the Silk Road” “Central Asia + Japan”, the main initiatives aimed at turning Central Asia, Afghanistan and Southwest Asia into a “corridor of peace and stability”.

The main relevance of the article is that the main reason for the interest of the Japanese state in the countries of Central Asia is studied. In addition, the main aspects of the transformation of political initiatives

and economic assistance are differentiated. It is analyzed the willingness of Kazakhstan to raise cooperation with Japan to a new level of strategic partnership. It is comprehensively considered that Kazakhstan plays a role as an investment and technology hub for Japanese companies in the region, and that Kazakhstan is an environment that facilitates the work of Japanese investors. For Kazakhstan, Japan has a great authority in promoting technological reforms in the industrial sector based on the policy of economic diversification.

The research on this topic uses complex theoretical research methods, methods of comparison, differentiation, generalization, systematization.

Key words: Kazakhstan, Japan, foreign policy, strategic initiatives, Central Asia, cooperation, business commitments, political reforms, current trends, historical aspect, technology hub

Статья поступила 29.02.2024

UDC 327.3

<https://doi.org/10.48371/ISMO.2024.55.1.009>

IRSTI 11.25.40

BORDER SECURITY AND OIL WAR IN THE LATIN AMERICAN /CARIBBEAN REGION: A CASE STUDY OF THE GUYANA/ VENEZUELA DISPUTE

*Dr. Raghunath Mahabir¹, Mr. Keron Ganpat²

^{*1} Assistant Professor in National Security and Intelligence Studies,
University of the Southern Caribbean, Trinidad and Tobago,
e-mail: mahabir@usc.edu.tt

²Lecturer, Instructor in Criminology, University of Trinidad and Tobago,
e-mail: keron.ganpat@utt.edu.tt

Abstract. This article explores the recent developments in the ongoing dispute between Guyana and Venezuela which has intensified as a result of the Venezuelan contention that the Arbitral Award of 1899 about the frontier between then British Guiana and Venezuela is null and void. The Essequibo region is a disputed territory of 61,650 square miles (159,500 km²) west of the Essequibo River. It is claimed by both Guyana and Venezuela, but it has been administered and controlled by Guyana since the 1899 Paris Arbitral Award. The boundary dispute was inherited from the colonial powers (Spain in the case of Venezuela, and the Netherlands and the United Kingdom in the case of Guyana) and has been complicated by

the independence of Guyana from the United Kingdom in 1966. The author analyses the impact of this dispute and draws attention to the disregard of international law and to the infringement of territorial sovereignty and integrity by one state on another. The purpose of the paper is to chronicle the facts and circumstances relating to this dispute with the specific intent of examining why Venezuela engaged in actions contrary to the ICJ ruling of December 1, 2023 and what are some of the possible responses to these actions taken by the current Venezuelan government.

Keywords: Venezuela, Guyana, territorial sovereignty, International Court of Justice (ICJ), border security, oil war, dispute, conflict

Introduction

At the current time, Latin American/Caribbean countries are facing more than a dozen unresolved territorial and boundary disputes. Since the start of the 21st century, five disputes have resulted in the use of force, and two others in its deployment. These incidents have involved ten of the nineteen independent countries of South and Central America. Anglophone and Dutch Caribbean countries as well as the United States and Canada also face several unresolved disputes, although these are rarely or never militarized. In 1995, Ecuador and Peru went to war, resulting in more than a thousand deaths and injuries and significant economic loss.

Results

The number of country dyads affected by territorial disputes in the second half of the twentieth century was about the same in Latin America and the Caribbean, the Middle East, and East and Southeast Asia; only Africa had a larger number of such conflict dyads. And yet, by international standards the Americas were comparatively free from interstate war during the twentieth century [1]. Latin Americans for the most part do not fear aggression from their neighbors. They do not expect their countries to go to war with each other and are surprised when interstate violence breaks out at the border (1).

In examining the Latin American and Caribbean region, it is clear that it is marked by the following characteristics:

- Territorial, boundary, and other disputes endure.
- Interstate conflict over boundaries is relatively frequent.
- Disputes sometimes escalate to military conflict because states recurrently employ low levels of force to shape aspects of bilateral relations.
- Such escalation rarely reaches full-scale war.
- Interstate war is infrequent indeed.

In this third decade of the 21st century the following countries in Latin

America and the Caribbean are engaged militarized disputes:

- Guatemala and Belize
- Guyana and Suriname
- Venezuela and Guyana
- Venezuela and Trinidad-Tobago
- Venezuela and Colombia
- Nicaragua and Colombia
- Nicaragua and Costa Rica
- Nicaragua and El Salvador
- Nicaragua and Honduras
- Honduras and El Salvador
- Honduras and Guatemala

Discussion

While there have been many reasons to explain what could have fostered these militarized border and territorial disputes, in the case of the Venezuela/ Guyana dispute it is known that during Venezuela's 1982 presidential election campaign, the party in control of the presidency took advantage of the expiration of the Protocol of Port of Spain that had "frozen" Venezuela's dispute with Guyana to refurbish its nationalist credentials (2). Over the years, most Venezuelan democratic governments did not resort to that strategy in their relations with Guyana and as Guyana democratized in the early 1990s, it sought to draw nearer to Venezuela. The intensification of the Venezuela-Guyana dispute in the late 1990s and today in 2023 seems to be as a result of domestic politics in Venezuela. Undoubtedly, from the Venezuelan side, domestic politics has been one of the main motivations for this long-lingering militarized dispute behavior and this particular conflict has typically lingered because there is domestic political support for continuing to contest the disputed territory [2].

Consequently, the Venezuelan government has authorized such actions to update their nationalist credentials, help their party in a difficult national election scheduled for 2024, placate officers in the armed forces, and rally popular support when they have lost it for other reasons. Militarizing disputes can be a cost-effective means of communicating international resolve and gaining support at home

Background to the Guyana/Venezuela dispute: A chronological journey: 1899-1990

The border dispute between Guyana and Venezuela has a long and complex history. The dispute dates back to 1899 when an international tribunal handed down an arbitral award that found that the Essequibo region lies on British Guiana's side of the border with Venezuela (3). (It must be recalled that Guyana only achieved its political independence from

the United Kingdom in 1966. Prior to that, Guyana was known as British Guiana.) However, the Venezuelan government has since claimed that the award is null and void, and the dispute has continued to this day with the Venezuelan government actually making a direct move to annex the entire the Essequibo Region in December 2023.

The disputed area between the two States lies roughly between the Orinoco and the Essequibo Rivers. Venezuela lays claim to this territory as successor to the Spanish Empire, from which it declared independence in 1810, on the basis that the Spanish established sovereignty in the late-16th century by discovering, settling and exercising political control over the region. The British, on the other hand, claim to have acquired the territory from the Dutch by a formal cession under the terms of the Anglo-Dutch Treaty of 1814. According to the British, Dutch subjects had settled in the area in 1616 and continued trading on the Essequibo and other rivers in the vicinity in the following decades. Dutch sovereignty over these settlements was recognized by Spain in 1648 when, as part of the Peace of Westphalia, the Spanish and Dutch signed the Peace of Münster to end the Eighty Years War between them. Under Article 5 of the Peace of Münster, Spain agreed that the Dutch would retain all of the 'lordships, cities, castles, fortresses, trades and lands in the... West Indies' under their possession at that time, but the treaty did not specify the boundary dividing their respective possessions in the region [3].

From the 1650s onwards, the Dutch expanded their settlements and trading activities in the area, and the Dutch West India Company controlled the coast between the Essequibo and Orinoco rivers. The British seized the Dutch settlements in 1803, and in 1814 the Dutch formally ceded to them the colonies of Essequibo, Demerara and Berbice, though, again, the boundaries of these colonies remained undefined. In 1831, the British consolidated these settlements as British Guiana (4).

In 1840, Britain commissioned a German surveyor, Robert Schomburgk, who had previously explored the area, to delineate the boundaries of British Guiana (the 'Schomburgk Line'). Venezuela disputed Schomburgk's line, and in 1850 the parties agreed not to occupy the disputed area. Despite this, in the late 19th century, British citizens settled in the area, prompting renewed protests by the Venezuelan government, which later broke off diplomatic relations and sought assistance from the United States. In 1897, the parties agreed to submit the dispute to arbitration. A tribunal was constituted with two British members, two Americans, and the Russian jurist Fiodor de Martens as president. The tribunal sat in Paris and, during the proceedings, Venezuela was represented by American counsel. The tribunal issued a short, unanimous award in 1899, offering merely a

description of the course of the boundary line, without giving any reasons for the decision. The award granted Britain almost 90% of the disputed territory, but assigned to Venezuela a valuable portion at the mouth of the Orinoco River. Under Article XIII of the Treaty of Arbitration, the parties had agreed to consider the result of the arbitration as ‘a full, perfect, and final settlement’ of the issue, and Venezuela did not protest the award after it was delivered. The border was subsequently fixed by the Anglo-Venezuelan Boundary Commission in 1905.

Claims of impropriety and the Geneva Agreement

On 8 February 1944, Severo Mallet-Prevost, a junior lawyer in the Venezuelan legal team before the Paris Tribunal, wrote a letter which was posthumously published in the American Journal of International Law in 1949 ((1949) 43 AJIL 523). The letter contained allegations of impropriety by the tribunal, claiming that the award was the result of a secret deal between the president of the tribunal and the British arbitrators. In 1962, Venezuela declared that it would no longer abide by the 1899 Award on the basis that it was null and void. It claimed that the decision had not been based on a fair arbitral process, but was the result of a political deal made behind Venezuela’s back. The claim was communicated in writing to the UK and was also made, publicly, in the UNGA. The two States held talks and in 1966 signed an agreement to resolve the controversy (the ‘Geneva Agreement’). Article I of the Geneva Agreement provided for the establishment of a mixed commission, tasked with seeking ‘satisfactory solutions for the practical arrangement’ of the dispute. Furthermore, pursuant to Article IV, in the event that the mixed commission failed to reach a solution after four years, the parties would be required to select one the means of peaceful dispute settlement in Article 33 of the Charter to resolve the conflict. In accordance with Article VIII of the Agreement, Guyana became a party to the treaty when it gained independence in 1966.

The mixed commission referred to in Article I of the Geneva Agreement was established in 1966 and, after holding 16 sessions, its term expired in 1970 without a resolution to the dispute. In that same year, the parties agreed the Protocol of Port-of-Spain, which suspended the operation of Article IV of the Agreement for 12 years. The Protocol expired at the end of its term in 1982, after Venezuela decided not to renew the agreement. For almost eight years, the matter remained silent until the beginning of 1990.

In 1990, in accordance with Article IV (2) of the Geneva Agreement, the parties sought the Good Offices of the UN Secretary General in an effort to move the dispute forward (5). In 2016, the UNSG announced that absent significant progress towards a solution of the controversy by the end of 2017, and unless both parties jointly request that he refrain from doing so,

he would choose the International Court of Justice (ICJ) as the next means of settlement. As noted, after a series of unsuccessful meetings between the parties, the UNSG announced his decision to submit the dispute to the ICJ in January 2018 [4].

In 2018, Guyana filed an application against Venezuela before the International Court of Justice (ICJ) concerning the two states' long-standing dispute over the Essequibo region. The ICJ's decision, it was thought could be the final act in this dispute that has divided the neighboring countries for nearly 125 years. The dispute included both procedural and substantive elements. Procedurally, the parties disagreed as to whether the ICJ has jurisdiction to hear the dispute. . As for the substantive aspect of the dispute, the parties disagreed as to the alleged nullity and invalidity of the arbitral award handed down in 1899.

Though the court had accepted the case it made little headway with Maduro, who ironically is facing an ICJ probe for crimes against humanity and refuses to recognize the court's jurisdiction. Since 2015 Maduro has regularly vowed to reconquer the commodity-rich Essequibo. Caracas frequently deploys ground forces to the border with Guyana and conducts military exercises in the region. In early 2018, Brazil's military revealed it had discovered plans for Venezuela's invasion of Guyana, which would see Caracas use force to annex the Essequibo. Brazil's then-President Michel Temer pledged to defend Guyana if Venezuela invaded, but it is difficult to see if Brasilia could deploy sufficient forces in a timely manner to repel Venezuela's attack (6).

The United Nations' highest court (The ICJ) ruled in December 2020 that it will intervene to settle the dispute and by November 2022, the ICJ concluded its preliminary hearing on the objections raised by Venezuela, where Caracas argued that Guyana's case should be dismissed.

As indicated previously, this dispute includes both substantive and procedural elements. Substantively, this is not a straightforward territorial dispute. Venezuela claims nearly 62,000 square miles or roughly three-quarters of Guyana's territory, including territorial waters containing the Stabroek Block (7) Despite attempts by international bodies to resolve the dispute, including the ICJ, tensions continued to escalate with Venezuela's recent saber-rattling [5].

The Current Position: 2023 and Beyond

Caracas' territorial claim on Guyana flared in intensity after Exxon's swathe of more than 30 world-class oil discoveries in Guyana's offshore Stabroek Block. A significant portion of that block lies in the territorial waters of the region disputed by Venezuela. Exxon's discoveries have found over 11 billion barrels of recoverable oil resources and catapulted Guyana

on the path to becoming a leading regional oil producer and exporter. By the end of January 2023, Guyana was pumping 393,000 barrels of oil per day, all of which was coming from the Exxon operating Stabroek Block. That has transformed the former British colony into the sixth largest petroleum producer in Latin America and the Caribbean, with output forecast to exceed one million barrels daily by 2027, which will make Guyana the third largest oil producer in the region.

The Stabroek Block oil discoveries have transformed Guyana from an economic backwater into a major global petroleum producer and launched the impoverished South American country into the economic stratosphere. Guyana now possesses one of the world's fastest-growing economies, with IMF data showing 2022 GDP expanded by a stunning 57.8% and is expected to grow by another 25% during 2023. Georgetown's oil revenues are surging in value. Information from the Bank of Guyana, the country's central bank, shows the former British colony earned \$1.4 billion from royalties and oil sales in 2022, which was more than double the \$608 million received in 2021. It is anticipated by Guyana's government and industry analysts that oil revenue will exceed \$1.6 billion during 2023 and climb to over \$7.5 billion by the end of the decade.

As a result, it is easy to understand Maduro's interest in Essequibo at a time when Venezuela's economic crisis has finally bottomed, and Caracas is desperate to rebuild a shattered oil industry and pump more petroleum. The intensity of the saber-rattling by Venezuela's autocratic leader is rising, with the dispute a handy distraction for Venezuela's people from the country's economic and humanitarian crisis.

Towards the beginning of November, a consultative referendum was initiated by the government of Nicolás Maduro regarding Venezuela's claim of Guyana Essequibo (8). On 19 November, a referendum "rehearsal" was held in Venezuela. On 29 November, a electoral rehearsal was also organized for high school students between the ages of 12 and 18. It was announced that more than 350,000 military personnel would guard the electoral process nationwide.

In a move to stop the referendum, the Guyanese government took the matter to the ICJ and on December 1, 2023, the ICJ ruled that while it had no power to stop the actual referendum, Venezuela must not take any action to seize the mineral and forest-rich county of Essequibo in Guyana based on its upcoming December 3 referendum. It stated quite clearly that Venezuela should "refrain from taking any action which would modify that situation that currently prevails."

The referendum took place on 3 December 2023 in Venezuela. The population of the territory in question was not consulted and did not vote

as voting only took place within Venezuela. During the referendum on 3 December, low turnout and presence at polling stations were reported. [According to the National Electoral Council (CNE), turnout was close to 50% and the result was overwhelmingly in support of annexation (90%). Following the referendum, Venezuela's president ordered the creation of a new state called "Guayana Esequiba" on Tuesday December 5, 2023. Talking to legislators, President Nicolás Maduro showed a "new map" of Venezuela including the disputed territory and said all residents from the area would be granted Venezuelan nationality. This of course was a clear attempt of infringement on Guyana's territorial integrity and sovereignty and a scant disregard for international law. He said the map would be distributed throughout all schools and public buildings in the country.

Maduro also signed a "presidential decree" creating the "High Commission for the Defense of Guayana Esequiba. The measures announced include the approval of oil, gas and mining exploration licenses. Maduro ordered the state oil company PDVSA to create a special department, "PDVSA-Essequibo," to manage the activities in the region which are to start immediately. The president also asked legislators to draw up a law banning the hiring of any companies that have worked with Guyana in areas of disputed water and giving companies currently in the region three months to leave the area. This threat was seen as an attempt against the political independence of Guyana. The measures also included a census among residents of that territory in order to facilitate the attribution of the Venezuelan nationality.

Response by Guyana

In response to the actions by President Maduro following the referendum, Guyanese President Irfaan Ali called the Venezuelan moves "an imminent threat" and a "desperate attempt." He also indicated that Guyana was engaging with international allies, including the US, in "defense cooperation," noting a "very elaborate cooperation pact" between the two countries. The Guyanese government has also received the full support of the multilateral institutions such as the Caribbean Community, (CARICOM) the Organization of American States (OAS), and the Commonwealth of Nations [6].

Vice President of Guyana Dr Bharat Jagdeo has stated that he does not know if the Venezuelan authorities are miscalculating based on what happened in Crimea and other places, but it would be a grave miscalculation on their part. According to Jagdeo, "We can't just think that this is internal politics (in Venezuela) without taking all possible measures to protect our country, including working with others," he added, citing a visit in early December by US military officials to discuss ongoing joint training exercises

(9).

Brazilian President Luiz Inacio Lula da Silva has also given Guyana the assurance that Brazil stands strongly with Guyana and that they would not seek any reckless behavior by Venezuela. Brazil in recent days moved troops along a border that it shares with the Essequibo region in a defensive measure.

What's Next?

If Venezuela launched a military assault to annex the Essequibo, there is very little that Guyana could do to repel such an event. This will also mean not adhering to the ruling of the International Court of Justice (ICJ) of December 1, 2023 that Venezuela must not take any decision that modifies Guyana's control over the Essequibo region (10).

Venezuela's military apparatus outnumbers the Guyana Defense Force by at least a whopping 100 to 1 in personnel while Caracas possesses modern fighters and naval craft to which Guyana has no viable response (11) Maduro's close ties with the Kremlin means Venezuela has received extensive military aid from Russia, including modern weapons systems, such as small arms, tanks and fighter bomber aircraft, and training by Russian advisers. While Russia promised in 2022 that military aid to Venezuela will not be used against Colombia, no such assurances have been made regarding Guyana. The overarching consensus is that without U.S. intervention, a Venezuelan invasion of the Essequibo will be successful.

The risks of the border dispute boiling over and exploding into conflict are very real. Heightened tensions between Caracas and Washington over sanctions and U.S. Department of Justice indictments against Maduro, as well as members of his government, increase the risk of conflict erupting. Maduro also uses the dispute as a means of distracting Venezuelans from the suffering they are enduring because of his policies, with the dispute one of the only points on which he and Venezuela's opposition agree. Putin's invasion of Ukraine, despite the international outcry, has emboldened authoritarian illiberal rulers like Maduro to see the application of force as a viable tool to achieve their goals.

In the meantime, the U.S. is putting on a show of force in the skies above Guyana, as the Biden administration said it was standing with the country amid growing fears that Venezuela was about to launch an invasion. Venezuelan president Nicolás Maduro raised the stakes on December 6, 2023 by ordering maps to be withdrawn and telling state companies to exploit contested oil and mineral deposits [7].

The U.S. on December 7, 2023 announced joint military drills with Guyana as tensions mount with its South American neighbor to the west, Venezuela [8]. The exercise, billed as U.S. Southern Command (SouthCom)

flight operations within Guyana, “builds upon routine engagement and operations to enhance security partnership between the United States and Guyana, and to strengthen regional cooperation,” the U.S. Embassy in Guyana said in a statement. “In addition to this exercise, USSOUTHCOM will continue its collaboration with the [Guyana Defense Forces] GDF in the areas of disaster preparedness, aerial and maritime security, and countering transnational criminal organizations.”

Conclusion

Writing for Foreign Policy last year, ahead of the announcement of the referendum, Paul J. Angelo of the Council on Foreign Relations and Wazim Mowla, the assistant director for the Caribbean Initiative at the Atlantic Council’s Adrienne Arsht Latin America Center, called the border dispute a “powder keg,” arguing that Russian President Vladimir Putin’s “defiance of international norms” with the invasion of Ukraine “could give new wings to Maduro’s territorial ambitions” (12)

As domestic pressure will likely increase on Maduro to act on the results of the referendum, especially in the lead-up to the presidential election next year, Maduro might be tempted to provoke skirmishes along the border. The belligerence is on both sides of the border, and since neither of them can afford to back down, that is where you get into the slightly dangerous territory of potential military clashes.

REFERENCES

- [1] Domínguez J. Boundary Disputes in Latin America. <https://www.usip.org/sites/default/files/pwks50.pdf>
- [2] Quintero F. A. Territorial Dispute between Guyana and Venezuela: Navigating the Essequibo. https://link.springer.com/referenceworkentry/10.1007/978-3-319-68846-6_574-1
- [3] Leslie R., Which Way Out? A Study of the Guyana-Venezuela Boundary Dispute Michigan. – Michigan State University, 1971. – 390 p.
- [4]. Hernández O., Almánzar F., Alberti M. Venezuela’s president orders creation of new state and map including land from Guyana. <https://edition.cnn.com/2023/12/06/americas/venezuelas-president-orders-creation-of-new-state-and-map-including-land-from-guyana/index.html>
- [5] Van den Berg S., Sequera V. World Court orders Venezuela to refrain from action in border dispute with Guyana. <https://www.reuters.com/world/americas/world-court-orders-venezuela-refrain-action-border-dispute-with-guyana-2023-12-01>
- [6] Everything You Need to Know About the Guyana-Venezuela Border Dispute. <https://finance.yahoo.com/news/everything-know-guyana->

venezuela-border-200000120.html

[7] World Court rules in favour of Guyana on measures over Venezuela referendum. <https://www.stabroeknews.com/2023/12/01/news/guyana/live-world-court-ruling-on-guyana-application-for-emergency-measures-on-venezuela-referendum/>

[8] 'Any aggressive acts by Venezuela will not go unpunished': Jagdeo warns. <https://www.kaiteurnewsonline.com/2023/11/24/any>

ENDNOTES

(1) Jorge I. Domínguez with David Mares, Manuel Orozco, David Scott Palmer, Francisco Rojas Aravena, and Andrés Serbin. *Boundary Disputes in Latin America*. Peaceworks 50. United States Institute of Peace 1200 17th Street NW Washington, DC 20036.2018.

(2) In 1982, Venezuela was under the government of Luis Herrera Campins. He was the President of Venezuela from 1979 to 1984. COPEI, also referred to as the Social Christian Party (Spanish: Partido Socialcristiano) or Green Party (Spanish: Partido Verde), is a Christian democratic party in Venezuela. The acronym stands for Comité de Organización Política Electoral Independiente (English: Independent Political Electoral Organization Committee), but this provisional full name has fallen out of use.

(3) Essequibo, also known as Guayana Esequiba or Esequibo, is the disputed territory of 159,500 km² (61,600sq. miles) west of the Essequibo River that is administered and controlled by Guyana but claimed by Venezuela. The area has long been the subject of disputed boundaries between Venezuela and the colony of British Guyana and continued by Guyana after independence. Essequibo is larger than Greece and rich in minerals.

(4) From the end of the 15th century until the 20th century the European nations of Spain, France, Holland and Great Britain rivalled each other for territory in the Caribbean region, with several countries having one of these colonial powers as their rulers at a particular point in history.

(5) The Good Offices of the United Nations Secretary-General (UNSG) refer to the steps taken publicly and in private, drawing upon their independence, impartiality, and integrity, to prevent international disputes from arising, escalating, or spreading. The UNSG is responsible for using their good offices to prevent and limit conflict as part of their role as a diplomat and advocate, civil servant and CEO, and spokesperson for the interests of the world's peoples, in particular the poor and vulnerable among them¹. The Secretary-General is also empowered to bring to the attention of the Security Council any matter which in their opinion may threaten the

maintenance of international peace and security. The Secretary-General's role is defined by the Charter of the United Nations, which describes the Secretary-General as the "chief administrative officer" of the Organization, who shall act in that capacity and perform "such other functions as are entrusted" to them by the Security Council, General Assembly, Economic and Social Council, and other United Nations organs.

(6) Everything You Need to Know About the Guyana-Venezuela Border Dispute // <https://finance.yahoo.com/news/everything-know-guyana-venezuela-border-200000120.html>

(7) The Stabroek Block is an offshore oil and gas block in Guyana, located off the Atlantic coast. It is a 6.6-million-acre reservoir that contains multiple prospects and play types representing additional multibillion barrel unrisked exploration potential¹. The block is operated by ExxonMobil Corporation (45%) and co-owned by Hess Corporation (30%) and CNOOC International (25%)¹. The block has been the site of several significant oil discoveries, including the Liza 1 well, which was announced in May 2015¹. In July 2018, ExxonMobil raised its estimate of discovered recoverable resources in the Stabroek Block to 4 billion barrels of oil¹. As of April 2022, the estimated recoverable resource for the Stabroek Block has increased to nearly 11 billion oil-equivalent barrels.

(8) On December 3, 2023, a referendum was held in Venezuela regarding the country's claim to the disputed territory of Guayana Esequiba, which is currently controlled by neighboring Guyana¹. The referendum consisted of five questions, including whether to reject the 1899 Paris Arbitration Award, which seeks to deprive Venezuela of its Guayana Esequiba, and whether to support the 1966 Geneva Agreement as the only valid legal instrument to reach a practical and satisfactory solution for Venezuela and Guyana regarding the controversy over the territory of Guayana Esequiba. The referendum also asked whether to oppose Guyana's claim to unilaterally dispose of a sea pending delimitation, illegally and in violation of international law, and whether to agree with the creation of the Guayana Esequiba state and the development of an accelerated plan for comprehensive care for the current and future population of that territory, which includes, among others, the granting of citizenship and identity card¹. The referendum was declared to have a turnout of 51.01%¹. According to the Venezuelan electoral authorities, 95% of voters approved of the nation's territorial claim on a huge chunk of neighboring oil-rich Guyana.

(9) Global web icon. Kaieteur News <https://www.kaieteurnewsonline.com/2023/11/24/any...>

(10) The International Court of Justice (ICJ) ruled on December 1, 2023 that Venezuela must not take any decision that modified Guyana's

control over the Essequibo region. This was in relation to its planned referendum on Sunday December 3, 2023 where one of its questions was tantamount to the annexation of Guyana's Essequibo county. The court said that the decision has a binding effect on the parties and creates a legal obligation. The session was held under the presidency of Judge Joan E. Donoghue, President of the Court who delivered the order in the Hague, Netherlands. The court also said that neither Venezuela nor Guyana should take any measure to aggravate conditions related to the 1899 arbitral award case currently before the court.

(11) Guyana has a small military force, with an estimated 3,800 active personnel. The country's defense budget is also relatively small, at around \$30 million per year. In contrast, Venezuela has a much larger military, with an estimated 123,000 active personnel and a defense budget of around \$2.3 billion per year. Caracas is the capital city of Venezuela.

(12) Venezuela's president orders creation of new state and map including land from Guyana. Osmar Hernández, Fernando Almánzar and Mia Alberti, Wed December 6, 2023. <https://edition.cnn.com/2023/12/06/americas/venezuelas-president-orders-creation-of-new-state-and-map-including-land-from-guyana/index.html>.

ЛАТЫН АМЕРИКАСЫ/КАРИБ АЙМАҒЫНДАҒЫ ШЕКАРАЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІК ЖӘНЕ МҰНАЙ СОҒЫСЫ: ГАЙАНА/ВЕНЕСУЭЛА АРАСЫНДАҒЫ ТАЛАСҚА CASE STUDY

***Доктор Рагхунатх Махабир¹, Кирон Ганпат²**

***¹ Ұлттық қауіпсіздік және барлау кафедрасының доценті, Оңтүстік
Кариб теңізі университеті, Тринидад және Тобаго, e-mail: mahabir@
usc.edu.tt ²оқытушы, криминология инструкторы, Тринидад және
Тобаго университеті, e-mail: keron.ganpat@utt.edu.tt**

Аңдатпа. Бұл мақала Гайана мен Венесуэла арасындағы 1899 жылғы сол кездегі Британдық Гвиана мен Венесуэла арасындағы шекара туралы Арбитраждық шешімнің күшін жойды деген Венесуэла дауының нәтижесінде күшейген Гайана мен Венесуэла арасындағы жалғасып жатқан даудың соңғы оқиғаларын зерттейді. Эссекибо аймағы - Эссекибо өзенінен батысқа қарай 61 650 шаршы мильді (159 500 км²) құрайтын даулы аумақ. Оны Гайана да, Венесуэла да талап етеді, бірақ оны 1899 жылғы Париж арбитражының шешімінен бері Гайана басқарып, бақылап келеді. Шекаралық дау отаршыл державалардан мұраға қалды (Венесуэла жағында Испания, Гайана жағында Нидерланды және Ұлыбритания) және 1966 жылы Гайананың

Біріккен Корольдіктен тәуелсіздік алуымен қиындады. Авторлар бұл даудың салдары және халықаралық құқықты елемеушілікке және бір мемлекеттің екінші мемлекеттің аумақтық егемендігі мен тұтастығын бұзуына назар аударады. Жұмыстың мақсаты - Венесуэланың 2023 жылғы 1 желтоқсандағы ICJ шешіміне қайшы әрекеттерге неліктен қатысқанын және осы әрекеттерге қандай жауаптар болуы мүмкін екенін зерттеу мақсатында осы дауға қатысты фактілер мен жағдайларды көрсету.

Тірек сөздер: Венесуэла, Гайана, аумақтық егемендік, Халықаралық сот, шекара қауіпсіздігі, мұнай соғысы, дау, қақтығыстар

БЕЗОПАСНОСТЬ ГРАНИЦ И НЕФТЯНАЯ ВОЙНА В РЕГИОНЕ ЛАТИНСКОЙ АМЕРИКИ И КАРИБСКОГО БАССЕЙНА: CASE STUDY СПОРА МЕЖДУ ГАЙАНОЙ И ВЕНЕСУЭЛОЙ

***Доктор Рагхунатх Махабир¹, Кирон Ганпат²**

^{*1}доцент кафедры национальной безопасности и разведки, Южно-Карибский университет, Тринидад и Тобаго, e-mail: mahabir@usc.edu.
tt

²преподаватель, инструктор криминологии, Университет Тринидада и Тобаго, e-mail: keron.ganpat@utt.edu.tt

Аннотация. В этой статье исследуются недавние события в продолжающемся споре между Гайаной и Венесуэлой, который усилился в результате утверждения Венесуэлы о том, что Арбитражное решение 1899 года о границе между тогдашней Британской Гвианой и Венесуэлой является недействительным. Регион Эссекибо представляет собой спорную территорию площадью 61 650 квадратных миль (159 500 км²) к западу от реки Эссекибо. На него претендуют как Гайана, так и Венесуэла, но после вынесения Парижского арбитражного решения 1899 года он находится под управлением и контролем Гайаны. Пограничный спор был унаследован от колониальных держав (Испании в случае Венесуэлы и Нидерландов, и Великобритании в случае Гайаны) и осложнился обретением Гайаной независимости от Соединенного Королевства в 1966 году. Автор анализирует последствия этого спора и обращает внимание на игнорирование международного права и на посягательство на территориальный суверенитет и целостность одного государства другим. Целью статьи является хроника фактов и обстоятельств, связанных с этим спором, с конкретной целью изучить, почему Венесуэла предприняла действия, противоречащие постановлению Международного Суда от 1 декабря 2023 года, и каковы некоторые из возможных ответов на эти действия, предпринятые Венесуэлой. нынешнее правительство Венесуэлы.

Ключевые слова: Венесуэла, Гайана, территориальный суверенитет, Международный Суд, безопасность границ, нефтяная война, спор, конфликты

Статья поступила 14.12.2023

ӘӨЖ 327.7:327

<https://doi.org/10.48371/ISMO.2024.55.1.010>

FTAMP 11.25.40

**ҚАЗАҚСТАН МЕН ӨЗБЕКСТАН ҚАТЫНАСТАРЫНЫҢ
ОРТАЛЫҚ АЗИЯЛЫҚ ЫНТЫМАҚТАСТЫҚҚА ӘСЕРІ:
САРАПШЫЛАРДЫҢ БАҒАЛАУЫ**

Жекенов Д.Қ.¹, Байкушикова Г.С.², *Апсаттарова Г.А.³

¹PhD доктор, доцент, Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ,
Алматы қ., Қазақстан, e-mail: duman.zhekenov@gmail.com

²PhD доктор, доцент, Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ,
Алматы, Қазақстан, e-mail: baikushikova.gulnara@kaznu.kz

*³ магистр, оқытушы, Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Алматы қ.,
Қазақстан, e-mail: apsattarovagulzada@gmail.com

Аңдатпа. Мақалада Қазақстан мен Өзбекстан арасындағы қарым-қатынастың дамуы, Өзбекстанның сыртқы саяси өзгерістерінің Орталық Азиялық ынтымақтастыққа әсері талқыланып, Орталық Азияның аймақтық ынтымақтастығының даму перспективаларына баға берілген. Өзбекстан президенті Ш. Мирзиесевтың сыртқы саяси бастамалары талқыланып, Қазақстан мен Өзбекстан қатынастарының даму болашағына талдау жасалған. Зерттеуге Орталық Азиялық ынтымақтастық және Өзбекстанның сыртқы саяси өзгерістеріне қатысты отандық, шетел және Орталық Азиялық зерттеушілердің пікірлері саралау, және салыстыру мақсаты қойылған. Қазақстан мен Өзбекстан арасындағы өзара байланыстың жаңа тәсілдері талқыланып, Өзбекстан президенті Шавкат Мирзиесевтың жаңа сыртқы саяси бастамаларының Орталық Азиялық ынтымақтастыққа әсері туралы баяндалған. Автор мақалада Өзбекстан президенті Ш. Мирзиесевтың билікке келген кезінен бастап сыртқы саясатында орын алған өзгерістерін сараптамалық тұрғыдан бағалап, Өзбекстанның алғашқы президенті Ислам Каримов және қазіргі президенті Шавкат Мирзиесевтың саясатын салыстыра отырып, осы кезеңде

Орталық Азиялық ынтымақтастықтың даму деңгейін сипаттаған. Мақаланың болашақта қазақ-өзбек қарым-қатынасының эволюциясын зерттеушілер үшін практикалық маңызы бар екендігін айтуға баолады. Каримов мен Мирзиевтың саясатын салыстру Өзбекстан сыртқы саясатының даму эволюциясы мен өзгерістерін ашып көрсеткен. Зерттеуде салыстырмалы талдау әдісі мен эксперттік интервью қолданылған. Автордың пайымдауынша, Орталық Азиядағы негізгі аймақтық бастамалар Қазақстан мен Өзбекстан елдерінен туындайды, сол себепті қазақ-өзбек қатынастары аймақтың дамуы үшін маңызды болып табылады. Зерттеу тек қазақ-өзбек қарым-қатынасы ғана емес, болашақта аймақтық қарым-қатынастар және аймақтық лидердердің рөлін зерттеуде үлгі бола алады. Зерттеу нәтижелері мен қолданылған әдістерінің маңыздылығы практикалық мәселелерді шешу үшін зерттеу нәтижелерін пайдалану мүмкіндігі болып табылады.

Тірек сөздер: екіжақты қатынастар, өңір, интеграция, келіссөздер, даму, Орталық Азия, стратегия, сыртқы саясат

Негізгі ережелер

Соңғы жылдары Өзбекстанның сыртқы саяси стратегиясының өзгеруіне байланысты, Орталық Азиялық ынтымақтастықтың даму мәселесі және қазақ-өзбек қатынастарының дамуы мен болашағы бойынша экспорттық бағалаулар мен пікірталастар туындауда. Бұл болашақта Орталық Азиялық интеграцияның қаншалықты жүзеге асу мүмкіндігі туралы даудың артуына әсер етуде. Қазақстан мен Өзбекстан арасындағы ынтымақтастық пен әріптестіктің нығаюы тек екіжақты қатынастардың дамуына ықпал етіп қана қоймай, Орталық Азиялық ынтымақтастыққа да оң әсер етуде. Бұл өз кезегінде сарапшылар арасында Орталық Азиялық интеграцияны жүзеге асыру мүмкіндігіне деген сенімнің артуына алып келеді. Алайда, осы мәселеге байланысты, сарапшылардың ойы бір жерден шығуда деп айта алмаймыз. Осыған байланысты, сарапшылардың пікірлестастары мен ойталқылары арқылы мәселені зерттеу өзекті болып табылады.

Кіріспе

2016 жылы Өзбекстанда биліктің ауысуы Орталық Азия аймағында болып жатқан процестерге оң әсер етті. Бірінші кезекте билікке Ш. Мирзиевтің келуі аймақтағы көршілермен қарым-қатынасты жақсы жаққа өзгертті. Өңірдегі тығыз ынтымақтастыққа және Орталық Азия аймағының айналасында қауіпсіздік белдеуін құруға бағыт алынды. Өзбекстан Президенті Ш. Мирзиев 2017 жылы Нұр-Сұлтанға мемлекеттік сапары қарсаңында Қазақпарат агенттігіне берген сұхбатында өңірді «Орталық Азия – бұл біртұтас организм»,

– деп [1] анықтады. 2017-2021 жылдары Өзбекстан дамуының бес басым бағыты бойынша іс-қимыл стратегиясында атап өтілгендей, Ш. Мирзиеевтің сыртқы саясатының басты бағыты Орталық Азия аймағы болды.

Соңғы жылдары Өзбекстанның ішкі саясатының әртүрлі салаларында байқалған дәйекті реформалар елдің сыртқы саясатында айқын көрінуде.

Өзбекстан Халықаралық қатынастардың тең құқықты субъектісі ретінде өңірлік және жаһандық деңгейлерде белсенді сыртқы саясат жүргізеді, шетелдік әріптестермен өзара тиімді қатынастарды дамытады. Мұндай дәйекті және сындарлы сыртқы саясатты шетелдік сарапшылар мен бақылаушылар мойындауда.

Орталық Азиялық және шетелдік сарапшылар алдағы уақытта Орталық Азия өңірінде не күтілетіні, елдер ішкі және сыртқы сипаттағы қандай тәуекелдерге тап болатыны туралы болжам жасауда, сондай-ақ Қазақстан мен Өзбекстан қатынастарының Орталық Азиялық ынтымақтастықтың дамуына әсері туралы пікір білдіруде.

Соның бірі Орталық Азия және Өзбекстан туралы жиі жазатын өзбек зерттеушілерінің бірі – Фарход Толипов. Ол Президент Мирзиеевтің халық арасындағы беделінің әлі де жоғары екендігін айтады. Мысал ретінде Толипов Өзбекстанда 2023 жылы шілдеде өткен кезектен тыс президенттік сайлауда Мирзиеевтің жеңіске жетуін, тіпті Қарақалпақстанда орын алған наразылықтардың президент беделіне нұқсан келтірмегенін айтады.

2023 жылы мамыр айында Өзбекстан Конституциясына өзгеріс енгізіліп, президенттікке сайлау мерзімі 5 жылдан 7 жылға ұзартылған болатын. Алайда президент екі реттен артық сайлануға құқысыз. Толипов осы мәселеге қатысты, Мирзиеевтің 2023 жылы 5 жылдық мерзімді аяқтамай, президенттікке сайлануы, алда оның тағы да сайлауға қатысу мүмкіндігін жоққа шығармайтынын айтады. Конституциядағы өзгерістерді заңгерлер екі 5 жылдық мерзімді нөлдеп, тағы 2 рет 7 жылға сайлану мүмкіндігін түсіндірулері мүмкін. Осылайша, 1,5 мерзімге отырған президент 2 толық мерзімге тағайындалмағанын негізге алып, тағы да сайлауға түсуі мүмкін.

Мирзиеевтың билік басына келген тұсынан бастап елдегі экономикалық реформалар айтарлықтай сәтті болғанын жоққа шығара алмаймыз. Бірқатар ірі кәсіпорындар іске қосылды; Өзбекстан бірқатар көрсеткіштер бойынша өзінің халықаралық рейтингтерін жақсартты. Ташкентте да құрылыс қарқынды жүріп жатыр, сондай-ақ, елдің ашықтығы мен елдегі туристік климаттың жақсаруының арқасында туристік бум туындады.

Толипов Өзбекстанның сыртқы саясатындағы маңызды мәселелер ретінде мыналарды атап өтеді: 2021 жылдың тамыз айында Орталық Азия елдері президенттерінің 3-ші консультативтік кездесуі Өзбекстанның аймақтық ынтымақтастықты нығайту жөніндегі бастамасын жүзеге асырудың тағы бір кезеңі болды [2].

Материалдар мен әдістерді сипаттау

Зерттеудің әдіснамалық құралдары құрылымдық талдауға негізделген. Бұл Қазақстан-өзбек қатынастарын жүйе ретінде қарастыруды, оның элементтерін, олардың арасындағы байланыстарды және ең алдымен құрылымның негізгі қасиеттерін анықтауды көздейді. Осыған байланысты зерттеу барысында екіжақты экономикалық қатынастардың маңызды элементтері, қарым-қатынастардың маңызды және құрылымдық мәселелері, Ш. Мирзиеев пен И. Каримовтың президенттік кезіндегі сыртқы саяси ұстанымдары салыстырмалы талдау арқылы анықталды. Зерттеу сонымен қатар халықаралық қатынастар мен сыртқы саяси мәселелерді талдауда қолданылатын сапалық және сандық әдістерді қолданды. Атап айтқанда, Орталық Азия, Өзбекстан мен Қазақстан арасындағы қатынастар, әлемдік саясат пен экономиканың өзгермелі жағдайларындағы екіжақты экономикалық қатынастар мәселелері бойынша отандық және шетелдік ашық ақпараттық, ғылыми және саяси дереккөздерге контент-талдау жүргізілді.

Нәтижелер

2021 жылдың соңғы айында президент Мирзиеев Қазақстанға, Оңтүстік Кореяға мемлекеттік сапармен барды. Екі мемлекетпен де ынтымақтастық пен стратегиялық әріптестік одақтастық қатынастар деңгейіне көтерілді.

Сонымен қатар, Толипов 2021 жылы 15-16 шілдеде Ташкентте өткен «Орталық және Оңтүстік Азия: аймақтық өзара байланыс. Қиындықтар мен мүмкіндіктер» атты жоғары деңгейлі халықаралық конференцияны атап өтеді. Бұл конференция көліктік-логистикалық, энергетикалық, сауда, өндірістік, инвестициялық, технологиялық және мәдени-гуманитарлық салалардағы «Орталық Азия-Оңтүстік Азия» өзара тиімді стратегиялық байланыс моделін көпжақты талқылау үшін саяси және сараптамалық алаң құруға мүмкіндік берді. Орталық Азия елдері президенттерінің 4-ші консультативтік кездесуі Қырғызстанның Чолпан-Ата қаласында 2022 жылы өтті. Бұл оқиғаны тарихи маңызды оқиғаға жатқызуымызға болады. Кездесу барысында бірнеше маңызды құжаттарға қол қойылды. Атап өтсек, ХХІ ғасырда

Орталық Азияны дамыту мақсатында достық, тату көршілік және ынтымақтастық туралы шарт, Көпжақты форматтар шеңберінде Орталық Азия мемлекеттерінің өзара іс-қимыл тұжырымдамасы, «Жасыл күн тәртібі» Орталық Азия аймақтық бағдарламасы және Аймақтық ынтымақтастықты дамытудың жол картасы (2022-2024 жж.).

Талқылау

Фарход Толипов Қазақстан мен Өзбекстанның сыртқы саясатындағы көпвекторлы саясатты теориялық жағынан да ашып көрсетіп, оң және теріс тұстарын бағалады. Екі жақты қарым-қатынастарды зерттеуде Толипов ең алдымен концептуализация проблемасы бар екендігін айтады. Яғни, халықаралық қатынастар теориясында қандай да бір мемлекеттің сыртқы саяси іс-әрекетінің ерекшелігі көбінесе сыртқы саяси талдау мектебінің әдістерін (Foreign policy analysis) қолданумен қарастырылады. Мемлекеттің сыртқы саясаты ұлттық мүдделерге сүйене отырып, халықаралық өзгерістерге немесе статус-квоны сақтауға бағытталады. Сыртқы саясат мемлекеттер арасындағы қатынастарды сипаттайтын ынтымақтастық, қақтығыс және бейтараптықтан құралатын үш шындық аясында жүзеге асырылады және сипатталады. Әрине, сыртқы саясатты жүзеге асырудың ортақ ұғымы – ұлттық мүдде болып табылады. Ал, Орталық Азия мемлекеттерінің сыртқы саясаттарын тұжырымдау, декларациялау және сипаттау ХҚ теориясы үшін үшін қажетті материал ұсынады. Алайда соңғы жылдары осы мәселені зерттеуге байланысты журналистер, саясаттанушылар және аналитиктердің лексиконында жиі қолданылатын термин «көпвекторлық» болып табылады.

Шын мәнінде, көпвекторлы принцип объективті әр түрлі векторлықты немесе арнайы көпвекторлы векторлардың болуын жасырады. Мысал ретінде қырғыз зерттеушісі Мурат Суюнбаевтың [3] аймақтардың көпвекторлы саясатын талқылай келе, түрлі салалар бойынша (экономика, саясат, қауіпсіздік) түрлі маңызды серіктестер болатынын айтады. Жалпы алғанда барлық салалар бойынша, тіпті бір саланың өзінде де ешбір Орта Азиялық ел үшін басымдыққа ие сыртқы серіктесті нақты айтуға болмайды. Іс жүзінде көпвекторлықты ұстанатын аймақ елдері халықаралық қатынастардың тез өзгеру сипатына байланысты өз саясатын жасыру мақсатында көпвекторлық саясатын қолданады. Ол бұл елдердің сыртқы саясаты «үш күштің байланысы» заңымен реттелетінін белгілейді: дос, жау және таныс (бейтарап). Бірақ аймақ геосаяси ауыртпалыққа ұшырағандықтан, аймақ елдері тарапынан ерекше көпвекторлы саясат жоқ.

Сарапшылар арасында Өзбекстан туралы алғашқыда оның батыстық сыртқы саясаты туралы түсінік кең таралды. Тұңғыш президент И. Каримовтың басшылығы кезінде Өзбекстан Ресейден алшақтап, АҚШ, ЕО, НАТО, Жапония және Оңтүстік Кореяға жақындасады деп күтілді. Белгілі бір дәрежеде бұл дұрыс болжау болды, дегенмен Өзбекстан, басқа жас тәуелсіз мемлекеттер сияқты, әрқашан геосаяси маневр жасау арқылы күрделі халықаралық турбуленттілікке бейімделуге тырысты. Айта кету керек, ұлы державалар көпвекторлықты біз түсінуге дағдыланған мағынада мәлімдемейді; сонымен қатар, олар бұл саясатты нақты (қиял емес) халықаралық жүйеде жүргізбейді. Демек, көп векторлы ұғым, біз түсінгендей, ұлы державаның алдында шағын мемлекет комплексін жасырады.

Осыған байланысты, Фарход Толипов тағы бір проблема туындайтыны көрсетеді, атап айтқанда: әлемдік жүйеде мемлекеттердің рейтингі. Бұл мәселені ол 4F states: Failed, Floating, Firming, Flourishing states тұжырымдамасы тұрғысынан қарастырады. Аудармада бұл сәтсіз, тоқтап тұрған, нығайтылған және гүлденген мемлекетті білдіреді [5].

Тәжік зерттеушісі Павриз Муллоджанов Қазақстан мен Өзбекстан қатынастарының Орталық Азиялық ынтымақтастықтың дамуына әсері туралы былай баяндайды: «Ең бастысы, өңірлік интеграцияны алдынала оң құбылыс деп санауға болмайды. Барлығы интеграция қалай және қандай ережелер бойынша жүзеге асырылатынына байланысты болады. Егер қандай да бір мемлекет өз мүдделерін нұқсан келтіреді деп есептесе, онда интеграция орнықты болмайды. ОА аймағында Өзбекстан мен Қазақстан өздерін интеграцияның көшбасшысы ретінде көрсетеді және шын мәнінде көптеген ұсыныстар мен бастамалар олардан туындайды. Алайда, егер олардың көшбасшылыққа деген талаптары басқа қатысушы елдердің мүдделеріне нұқсан келтіретін болса, онда кез келген интеграциялық бастамалар қағаз жүзінде ғана қалады» [5].

Сонымен қатар, Муллоджанов аймақтың барлық елдерінің алдында тұрған бірнеше негізгі проблемалардың бар екендігін айтады. Біріншіден, саяси және экономикалық жүйелерді реформалауға байланысты мәселелер ерекше назар аударуға тұрарлық. Барлық елдер, өңірлер экономиканың тиімділігі мен халықтың өмір сүру деңгейін арттыру, білімге, ресурстарға және экономикалық мүмкіндіктерге барынша тең қол жеткізуді қамтамасыз ету мақсатында ауқымды реформалар жүргізуді қажет етеді. Сонымен бірге, аймақтың белгілі бір елдерінде реформалардың «дәрежесі» айтарлықтай ерекшеленеді. Кейбір мемлекеттер нарықтық экономика құру бойынша алға

жылжыды, ал басқаларында экономикалық жүйе кеңестік элементтердің болуымен ерекшеленеді. Екіншіден, интеграция жолындағы негізгі кедергілердің бірі Орталық Азия елдерінің экономикалық даму деңгейінде айтарлықтай ерекшеленетіні болып табылады. Осыған орай, бұл жағдай бірқатар қосымша қиындықтар туғызады. Атап айтқанда, қаржы қаражаты мен еңбек ресурстарының еркін қозғалысы туралы мәселе, егер барлық қатысушы елдер өздерінің экономикалық көрсеткіштері бойынша шамамен бірдей даму деңгейінде болған жағдайда ғана табысты шешілуі мүмкін. Үшіншіден, жалпы интеграциялық модельдердің ішінде «теңдік мәселесі» де бар. Қандай да бір интеграциялық модель ауқатты және орнықты болуы үшін негізгі шешімдер қабылдау кезінде барлық елдердің дауысы тең болуы қажет. Ресми түрде болса да, іс жүзінде мұндай теңдікті жүзеге асыру әлдеқайда қиын болады. Неғұрлым бай мемлекеттер ортақ шешімдер қабылдау кезінде басым болады, бұл қазір Еуроодақ мемлекеттеріндегідей интеграциялық модельді іштен бұзатын болады.

Өзбек зерттеушісі Умарбек Нуриддиновтың пікірінше 2017-2021 жылдары Өзбекстан дамуының бес басым бағыты бойынша іс-қимыл стратегиясында атап өтілгендей, Ш. Мирзиевтің сыртқы саясатының басты бағыты Орталық Азия аймағы болды. Өзбекстанның сыртқы саясатының жаңа шындықтары – елдің дамуы аймақтың дамуына байланысты болды. Қауіпсіздікті қамтамасыз ету мәселелерін шешумен қатар, Өзбекстан экономикалық саладан бастап мәдени салаға дейінгі түрлі жобаларды ілгерілетуде. Өзбекстанның Қазақстанмен тандемі өңірлік ынтымақтастықты нығайтуды ынталандыра алады [6].

Ш. Мирзиевтің билікке келуімен Ташкентте жоғары және жоғары деңгейдегі сапарлар мен кездесулер саны күрт өсті. Елдер арасындағы байланыстардың өсуі мемлекетаралық ынтымақтастықтың жаңа бағыттарын береді. Оң өзгерістердің мысалы ретінде Ш. Мирзиевтің 2021 жылғы 6 желтоқсанда Қазақстанның елордасы – Нұр-Сұлтанға жасаған сапары болып табылады. Бұл Ш. Мирзиевтің инаугурациясынан кейінгі алғашқы мемлекеттік сапары болды, оның барысында кездесулер өтті және аймақтық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мәселелері қозғалды, бұл Қазақстанмен қарым-қатынас республиканың сыртқы саясатындағы басым бағыт болып қалатынын куәландырады.

Сонымен қатар, У. Нуриддинов көрші екі ел арасындағы қарым-қатынастың жаңа сапалы деңгейге шығуына басты назар аударды. Екі ел арасында одақтастық қатынастар туралы қол қою қарым-қатынастардың сапалы жаңа түрін құруда екі елге күш бере алатын тарихи оқиға болатын айтты. Өзбекстан Республикасы мен Қазақстан Республикасы одақтастық қатынастарды жан-жақты ынтымақтастық,

мүдделердің теңдігі мен өзара есепке алынуы, мемлекеттердің тәуелсіздігін, егемендігін, аумақтық тұтастығын және шекараларының мызғымастығын құрметтеу негізінде құрды. Белгілі өзбек журналисті Абдували Саибназаров “Анадолу” тілшісіне берген сұхбатында бұл Декларацияны «тарихи келісім» деп атауға болатындығын айтып өтті. Оның айтуынша, аймақ елдері арасында алғаш рет жоғары деңгейдегі ынтымақтастық кеңесі құрылып, одақтастықтың стратегиялық бағыттары айқындалды. «Бұл тарихи декларация екі ел арасында одақтастық қарым-қатынас орнатуды қарастырады. Мұндай құжатқа Орталық Азия елдері арасында алғаш рет қол қойылып отыр», - деп [7] атап өтті Саибназаров.

Отандық журналистер мен сарапшылары екі ел арасындағы Одақтастық қатынастар туралы Декларацияны сыртқы қатерлерге қарсы бірлескен күреске және әлеуеті жоғары өңір Орталық Азиядағы экономикалық қатынастарды интеграциялауға бағытталған тарихи қадам деп атады. Журналист Амангелді Құрметұлы Қазақстан мен Өзбекстан арасындағы стратегиялық қатынастардың одақтастық деңгейіне көтерілуін интеграцияның жаңа тарихи процесінің басталуын білдіреді деп [6] санайды. Ол соңғы кездері Астана мен Ташкент арасында жоғары деңгейдегі өзара ресми сапарлар күшейгеніне назар аударды. Оның айтуынша, Орталық Азияның тұрақтылығы Қазақстан мен Өзбекстанның тұрақтылығымен тікелей байланысты.

Алайда, Қазақстан мен Өзбекстан арасындағы Одақтастық қатынастар туралы декларация екіжақты қатынастардың дамуына оң ықпал еткенімен, соғыс немесе ішкі тұрақсыздық жағдайында екі елдің бір-біріне әскери көмек беруіне кепіл бола алмайды. Себебі декларацияда әскери әріптестік туралы тармақтар жоқ. Ал, Қазақстан мен Өзекстанның әскери ынтымақтастығы екі ел арасындағы әскери-техникалық саладағы ынтымақтастық туралы үкіметаралық келісім негізінде жүзеге асырылады. Келісім екі елдің заңнамасына сәйкес тең құқылық қағидаты негізінде өзара тиімді әскери-техникалық ынтымақтастықты орнатуға және оны одан әрі дамытуға бағытталған. Екі елдің қорғаныс министрліктері арасындағы әскери ынтымақтастық жоспары әскерлердің бірлескен жедел және жауынгерлік дайындығын көздейді. Сондай-ақ, Тараптар әскери білім беруде ынтымақтастыққа мүдделі.

Қырғыз саясаттанушысы Медет Тюлегеновтың пікірінше Орталық Азиядағы өңірлік ынтымақтастық өте әлсіз дәрежеде, іс жүзінде ол атаулы сипатқа ие. Оған мысал, Қазақстандағы жағдайға ешқандай «аймақтық» реакция болған жоқ. COVID-19 жағдайында да ешқандай реакция болмаған. Тиісінше біз жоқ затты өзгерте алмаймыз.

Осыған орай біз екіжақты деңгейде және нақты жобалар деңгейінде жұмыс істеуді жалғастырудамыз [7].

Отандық саясаттанушы Расул Ариннің пікірінше «Қазақстан мен Өзбекстан арасында Одақтастық қатынастар туралы Декларацияның жасалуы – екі ел арасындағы және өңірлік деңгейдегі маңызды оқиға болды. Қазақстан мен Өзбекстан бүкіл Орталық Азия үшін Еуропадағы Франция мен Германия сияқты осы тік елдер болып табылады, деп түсіндіреді Расул Арин [8].

Қазақстан мен Өзбекстанның жақындасуы Орталық Азия интеграциясының нығаюын білдірмейді, бірақ бұл екі елсіз ешқандай интеграция мүмкін емес. Бұл түркі елдерінің ұйымына да қатысты (түркі елдерінің бұрынғы Кеңесі). Бұл ұйымның ішінде Орталық Азия елдері маңызды орын алады, сондықтан Астана мен Ташкент арасындағы қарым-қатынастардың дамуы жалпы түркі елдері үшін шешуші болады [8].

Өзбекстанның өсіп келе жатқан аймақтық ықпалы бес жылдағы Ташкенттегі маңызды саяси өзгерістердің нәтижесі болып табылады. Мирзиеев елде сауданы ынталандыру бойынша қадамдар жасады, соның ішінде валюталық бақылауды тоқтатты және экономиканы ашты. Осы уақытта ол даулы шекараларды шешуге, сауданы дамытуға және трансұлттық мәселелерді шешуге ұмтылып, көрші мемлекеттермен интеграцияға жол ашты. Атап айтқанда, Өзбекстан көршілерімен Орталық Азияның су ресурстарын басқару үшін тұрақты негіз құру үшін жұмыс істеді.

Қазақ-өзбек тандемі аймақтық координация үшін тиімді ынта болатыны анық, мұнда да Өзбекстан таяуда жетекші рөл атқарды. Мирзиеев 2018 жылғы наурызда Қазақстанда өткен қиын-қыстау өңір мемлекеттері басшыларының алғашқы кездесуіне бастамашылық етті. Екі ел Орталық Азияның автомобиль өнеркәсібін дамытуды белсенді үйлестіруде және Қырғызстандағы тұрақсыздыққа үлкен қызығушылық танытуда.

Сонымен қатар, пандемия кезеңінде коронавируспен күресте медицина саласындағы ақпарат пен тәжірибе алмасуда, шекараларда жүктердің үздіксіз қозғалысын орнатуда жетістіктерге қол жеткізілді. Бұл әлемдегі басқа елдермен салыстырғанда аймақтағы коронавирус ауруы мен кісі өлімін азайтуға мүмкіндік берді. Ағымдағы жылдың қаңтар айында Өзбекстан мен Қазақстан Үкіметтері АҚШ-пен бірлесіп, өңірдегі экономикалық байланыстарды кеңейтуге ықпал ететін жобаларды қолдау үшін бес жыл ішінде кемінде 1 млрд доллар тарту мақсатында «Орталық Азия инвестициялық серіктестігі» бастамасын іске қосты. «Орталық Азия-АҚШ» платформасы арқылы

іске асырылатын бұл бастама сауда көлемін ұлғайту, кешенді дамуды ынталандыру және сауданы тереңдету үшін қолда бар барлық мүмкіндіктерді пайдалануға бағытталған.

Шетелдік аторлардың ішінен Қазақстан-Өзбекстан қатынастары, Орталық Азия мәселелерін зерттеуде көзге түсетін авторлардың бірі Марта Олкотт, Александр Кули, Эдвард Лемон, Марша МакГроу Олив және Натан Хатсон болып табылады. Марта Олкотт Орталық Азияға қызығушылығын Өзбекстанды зерттеуден бастады, 25 жылдан бері Өзбекстан тарихын зерттеп келеді, Қазақстанды зерртеуге одан кейін бет бұрды. Ол 1985 жылы жазылған «қазақтар» кітабының авторы, сол кезде әлемдік қауымдастық тек КСРО туралы есітіп, алайда оның құрамына кіретін республикалар туралы, әсіресе оларда тұратын халықтардың тарихы туралы ештеңе білмеген. Олкотт 2002 жылы «Қазақстан: орындалмаған үміттер» атты кітап шығарды. Алайда, 2009 жылы ол оны толықтырды және тақырыпқа сұрақ белгісін қосты. 2005 жылы ол «Орталық Азияның екінші мүмкіндігі» атты жаңа еңбек шығарды, онда осы өңірдегі проблемалар мен жағдайлар туралы өзінің көзқарасын білдірді. Сонымен қатар, Марта Брилл Олкотт «Қазақстан: орындалмаған уәде» атты кітап шығарды, онда Қазақстанды елді демократияландыру мәселелеріндегі кері шегінгені үшін сынға алды.

2010 жылы Марта Олкотттың «Қазақстанның ЕҚЫҰ-ға төрағалығы: сын-тегеуріндер мен мүмкіндіктер» атты халықаралық конференцияда сөйлеген сөзі пікірталас тудырды. Содан кейін журналистер Марта Олкоттты әзілдеп «тыныштықты бұзушы» (возмутительницей спокойствия) деп атады. Олкотт өз сөзінде Қазақстанға үш күрделі проблемадан аулақ болуға кеңес берді, олардың бірі Еуропадағы қауіпсіздік архитектурасының ресейлік моделін жүзеге асыруға қатысты. «Бұл өте күрделі мәселе, оны бір жылда шешу мүмкін емес. Мен Қазақстанға бұл мәселені ресейлік әріптестерімен талқылауға араласпауды және осы мәселені шешу үшін төрағалықты пайдаланбауды ұсынамын», - деді [9] Марта Олкотт. Оның дәл осы сөзі ресейлік дипломат - Ресейдің Қазақстандағы елшісі Михаил Бочарников тарапынан тиісті жауап қайтару реакциясын тудырды. Ол бұл сөздердің артында Еуропадағы Ресейдің қауіпсіздік архитектурасына қатысты Еуропа емес, АҚШ басшылығының ұстанымы көрінеді деп мәлімдеді. Бочарниковтың пікірінше, Қазақстанға мұндай ұстанымдар айту қандай да бір дәрежеде республика үшін кемсітушілік болып табылады.

Барнард колледжінің саясаттанушы профессоры, Колумбия университетінің Гарриман институтының директоры Александр Кули Great game local rules өзінің CABAR.asia аналитикалық порталына

берген сұхбатында Орталық Азия елдерінің сыртқы саясатының эволюциясы, бұл елдердің жақын болашақта бетпе-бет келетін проблемалары мен қиындықтары туралы айтты [10]:

1990 жылдары ОА елдері мемлекеттік қалыптасу, мемлекеттілік, жеке институттар құру, жұмыс істейтін үкімет, бюрократия проблемаларына бой алдырды, кеңестік мұраны жеңуге және сыртқы саясатта өз жолын табуға тырысты. 1990 жылдар өтпелі кезең тұрғысынан өте қиын болды, бірақ сыртқы саясат басымдыққа ие болмады.

2000 жылдары Орталық Азия сыртқы саясатының алтын дәуірі басталды, оны біз қазір көпвекторлы саясат деп атаймыз. Америка Құрама Штаттары Ауғанстандағы соғысқа қатысқаннан кейін, аймақтың геосаясатында күрт өзгерістер болды: АҚШ пен НАТО-ның әскери базалары бар аймақта болуы, Ауғанстандағы науқанға қатысу аймақтың келбетін өзгертті. Сондықтан, менің ойымша, Орталық Азия елдері қазір және жақын болашақта барынша жаһандануға бел буады. Бұл олардың батысқа айналады дегенді білдірмейді. Бірақ менің ойымша, Ресей мен Қытаймен қарым-қатынасты сақтай отырып, сыртқы саясатты мүмкіндігінше әртараптандыруға тырысу ниеті болады – деп [10] пікір білдірді.

Александр Кули Орталық Азиядағы «жаңа үлкен ойын» идеясымен өзін жетекші сарапшы ретінде көрсетеді, сондықтан оның «үлкен ойын, жергілікті ережелер» (GGLR) атты жаңа кітабы осы тақырыптың жиі айтылатын түсіндірмесіне айналды. GGLR жергілікті жерде терең талдау жасай отырып, Орталық Азияда тоғысатын бәсекелес және бірін-бірі толықтыратын мүдделер туралы кең перспективаны ұсынады. Александр Кули АҚШ, Ресей, Қытай сияқты «алып үштіктің» әрқайсысына бір тарауды арнайды, тарауда олардың мақсаттары мен стратегияларын, сондай-ақ кедергілерді сипаттайды. Әр тарауда оның кең пікірлерін дәлелдейтін нақты мысалдар мен тарихтың жақсы үзіндісі қамтылған. Мысал ретінде АҚШ туралы тарауды қолдана отырып, Кули базаның саясатына, Орталық Комитеттің командирлерінің автономиясына және жаңа Жібек жолының стратегиясына назар аударады. Бейжіңнің басымды аймақтық институты Шанхай Ынтымақтастық Ұйымы (ШЫҰ) болып табылады. Кули ШЫҰ-ның Орталық Азиядағы Қытайдың беделін арттырады деп түсіндіреді. Шын мәнінде екіжақты келісімдер болып табылатын көптеген бастамалар ШЫҰ-ның жетістігі ретінде ұсынылады. Ұпайларды санап, Кули Қытайды Ұлы ойындардың қазіргі жеңімпазы деп жариялайды. Әрине, бұл үлкен ойындар қайталанады және АҚШ өз позицияларын өзгерткен сайын жаңа күш

тепе-теңдігі пайда болуы мүмкін. Бірақ осы уақытқа дейін Пекин өзінің барлық мақсаттары бойынша сәтті алға шықты. Александр Кули өз зерттеулерінде көрсеткендей, бүгінгі күні де осындай динамика бар: бес тәуелсіз посткеңестік мемлекет Ресеймен, Қытаймен немесе АҚШ-пен экономикалық немесе әскери қуаты жағынан бәсекеге түсе алмайды, бірақ соған қарамастан олар үлкен державаларды жергілікті ережелермен ойнауға мәжбүрлейді [11].

АҚШ зерртеушісі Эдвард Лемонның пікірінше өңірдегі соңғы бес жылдағы басты үрдістердің бірі аймақтық ынтымақтастық деңгейдің артуы, сауда көлемінің өсуі, әскери ынтымақтастықтың нығаюы және көшбасшылардың ортақ мәселелер бойынша ұстанымдарды келісу үшін кездесуі болды. 2016 жылы билікке келгеннен бері Орталық Азия мемлекеттері арасындағы байланысты нығайтуға мән берген Ш. Мирзиесев бұл ретте басты рөл атқарды. Алайда, Тәжікстан мен Қырғыз Республикасы арасындағы шешілмеген шиеленіс бұл жағдайға кері әсерін тигізуі мүмкін болғанымен, алдағы уақытта Орталықазиялық ынтымақтастықтың дамуының одан әрі жалғасуы күтілуде [12].

Джон Хопкинс Университетінің оқытушысы Натан Хатсон және Солтүстік Техас университетінің оқытушысы Марша МакГроу Оливтың пікірінше Орталық Азияда өңірлік интеграцияның жаңа серпіні қалыптасуда. Өзбекстан Қазақстанның аймақтағы ықпалды делдал ретіндегі ұстанымына бәсекелес болуда және Қытайдың экономикалық таңдауы көшбасшылық үшін бәсекелестіктің нәтижесін анықтайтын шешуші фактор болуы мүмкін. Бір қарағанда, Қазақстан экономикасы қазіргі уақытта Өзбекстанның ЖІӨ-нен үш есе көп екендігін ескерсек, бұл өзгеріс қисынсыз болып көрінеді. Қазақстан да халықаралық нарықтармен тығыз байланыста. Қазақстан мен Ресейдің берік дипломатиялық қарым-қатынасы Қазақстанның өңірлік интеграцияның басты қозғаушы күші болып қала беретініне кепілдік беруі тиіс. Алайда, шындық мынада, Орталық Азиядағы тұрақтылық пен өркендеуге жол көбінесе Ташкент арқылы өтеді. Интеграция өзгеруші динамикасының екінші аспектісі - экономикалық икемділік. Қазіргі экономикалық жағдайда Өзбекстан қытайлық өндірістік фирмалармен серіктестік үшін Қазақстанға қарағанда әлдеқайда жақсы жағдайда.

Өзбекстан да өз экономикасын әртараптандырып, экспорттың бәсекеге қабілеттілігін арттыруы керек, алайда жан басына шаққандағы номиналды ЖІӨ 2000 доллардан аз болса, Өзбекстан экономикасы қазіргі уақытта «Қытай моделі» - экспортқа бағытталған өндіріс есебінен өсу үшін қолайлы.

Осы уақытқа дейін Өзбекстан экспортының негізгі бағыты

шикізаттан басқа автомобиль өнеркәсібі болды. Бірақ бұл стратегия Ташкент үшін проблемалы болды. 2012 жылы автомобиль экспорты Өзбекстанның жалпы экспортының 14 пайызын құраса, 2018 жылға қарай GM және басқа компаниялармен бірлескен кәсіпорындардың құлдырауына, сондай-ақ Ресеймен сауда-саттықтың қолайсыз жағдайларына байланысты экспорттағы автомобильдердің үлесі 1 пайызға дейін төмендеді. Осылайша, Қытаймен серіктестіктің кеңеюі осы өліп жатқан секторды жандандыруы мүмкін [13].

Орталық Азияның әлемдік қоғамдастықтағы өсіп келе жатқан маңызы мен рөлін өңір мен ірі мемлекеттер арасындағы көпжақты ынтымақтастықтың түрлі форматтарын ұйымдастыруда көруге болады. Соңғы жылдары қолданыстағы «Орталық Азия – АҚШ», «Орталық Азия – Еуропалық Одақ», «Орталық Азия – Корея Республикасы», «Орталық Азия – Жапония» диалог форматтарына «Орталық Азия – Үндістан», «Орталық Азия – Қытай» және «Орталық Азия – Ресей» сияқты жаңа форматтар қосылды. Бұл үрдіс аймақтағы оң өзгерістерді көрсетеді, бұл бірыңғай өңірлік әріптес ретінде Орталық Азия елдерімен жан-жақты қатынастарды дамытуға мүдделі әлемнің жетекші мемлекеттерінің назарын арттырады. Сонымен бірге, өңір мен басқа да мемлекеттік органдар арасындағы өзара іс-қимылдың жаңа форматтарын орнату Орталық Азияның геосаяси және экономикалық маңызының артуына алып келеді.

Өзбекстан көпжақты ынтымақтастық тетіктері арқылы, оның ішінде Біріккен Ұлттар Ұйымы (БҰҰ), Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы (ТМД), Шанхай Ынтымақтастық Ұйымы (ШЫҰ), Түркітілдес мемлекеттердің Ынтымақтастық Кеңесі (Түркі кеңесі), Еуропадағы қауіпсіздік және ынтымақтастық ұйымы (ЕҚЫҰ) және т. б. шеңберінде Орталық Азия елдерімен байланыстарды дамытуды жоспарлап отыр. Өзбекстан Орталық Азияның барлық елдерімен шекаралас аймақтағы жалғыз мемлекет. Өзбекстанның саяси, экономикалық және мәдени салаларындағы кез-келген өзгерістер көрші мемлекеттерге тікелей әсер етеді. Елдің бүгінгі сыртқы саясаты оның халықаралық беделін арттырып қана қоймай, жалпы Орталық Азияның орнықты және дәйекті дамуына ықпал етіп, өңірді зор мүмкіндіктермен ынтымақтастық кеңістігіне айналдырады.

Инвестициялық ынтымақтастық та Қазақстан мен Өзбекстан арасындағы қатынастардың ажырамас бөлігіне айналуға. 2019 жылдың басынан бастап қазіргі уақытқа дейінгі кезеңде Қазақстан капиталының қатысуымен кәсіпорындар санының 2,1 есеге – 510-нан 1 056 кәсіпорынға дейін өсуі байқалды, атап айтқанда, ағымдағы жылдың басынан бастап қазақстандық капиталы бар 166 кәсіпорын құрылды. Ташкентте 2019 жылдан бастап Halyk Bank (Халық банкі)

еншілес компаниясы – Tenge Bank өз қызметін жүзеге асыруда. Сондай-ақ, екі ел президентінің кездесуінің іс жүзінде жүзеге асырылуы кәсіпорындардың көрші елдерде еншілес компаниялар немесе филиалдар салу жөніндегі бастамалары болды. «Астана-Моторс» компаниясы Джизак қаласында HYUNDAI автомобильдерін шығаратын зауыт салуға қызығушылық танытты.

Сондай-ақ, тұрмыстық техника өндіретін өзбекстандық Artel Electronics компаниясы қазақстандық Orbis Kazakhstan компаниясымен байланыс орнатады. Екі компанияның ынтымақтастығының негізін ас үй плиталары мен электр су жылытқыштарын шығару құрайды, оған 85 млн. доллар инвестициялар талап етіледі, зауыттың қуаттылығы жылына әрбір өнім түрі бойынша 500 мыңды құрайды.

Ынтымақтастық ақыл-ой орталықтары желісі бойынша да жүзеге асырылуда. Атап айтқанда, 2017 және 2018 жылдары Қазақстанның стратегиялық зерттеулер институты (ҚСЗИ) мен стратегиялық және өңіраралық зерттеулер институтының (ИСМИ) қатысуымен бірлескен конференциялар өтті. «Өзбекстан – Қазақстан: дипломатиялық қатынастардың орнағанына 25 жыл» және «Қазақстан мен Өзбекстанның жаңа геосаяси және геоэкономикалық жағдайлардағы әріптестігінің перспективалары» атты екі талдамалық материалдардың әзірленуі екі «ой орталықтарының» өзара іс-қимылының елеулі нәтижесі болды.

Әлемдік экономика және саясат институтының сарапшысы (ИМЭП) Жұмабек Сарабеков Өзбекстанның барынша әлемге ашық болып, қарқынды дамуын атап өтті. Шавкат Мирзиевтың билікке келуімен 2016 жылы өзбек басшылығы ауқымды реформаларға кірісті. Олар экономика мен мемлекеттік басқару жүйесіне әсер етеді. Соңғы бес жыл ішінде Ташкент өзінің валюталық жүйесінің күрделі реформасын жүзеге асыра алды, іс жүзінде доллардың қара нарығын жауып тастады.

Отандық сарапшы Санат Кушкумбаевтың пікірінше Өзбекстан Орталық Азиядағы біздің ең ірі сауда серіктесіміз. Ал бұл аймақтық ауқымдағы екінші экономика – ірі нарық, үлкен ел болып табылады. Шын мәнінде, мен Астана мен Ташкент Орталық Азия аймағы үшін негізгі соңғы бірнеше жылдан бері көрініп келе жатқан ось болып табылады [14]. Сарапшы 2019 жылдың 15 сәуірінде «Өзбекстандағы Қазақстан жылының» салтанатты ашылуы сияқты маңызды қадамды да атап өтті, және ол бұл үрдісті екі елдің жақындасуын көрсетеді. Ал біздің сыртқы экономикалық және қорғаныс ведомстволары арасында қол жеткізілген уағдаластықтардың тізбесі біз толық ауқымды ынтымақтастық туралы айтып отырғанымызды көрсетеді.

Жеке ұстанымдар туралы айтатын болсақ, 2019 жылдың 15 наурызында Ташкентте Орталық экономикалық форум өткенін және

оның аясында Қазақстан-Өзбекстан бизнес форумы өткенін, оған екі тараптан 200-ден астам компания қатысқанын атап өтуге болады. Сапар барысында Президент Т. Тоқаев осы жағдайды пайдаланып, енді Түркістан, Самарқанд, Бұхара сияқты біріктірілген туристік бағыттарды іске қосу керектігін атап өтті. Яғни, мәдени, туристік және іскерлік ынтымақтастықты одан әрі дамыту, және бұл өте үлкен тренд. Сондай-ақ бізде автокөлік құрастыру зауыты бар, соңғы бір жарым жылдан бері Қостанайдағы автоқұрастыру зауытында Өзбекстанның автокөлік өнеркәсібінің автоөнімдерін құрастыру қолға алынды. Бұл да өте маңызды аяқталған жоба. Сондай-ақ, Халықаралық сауда орталығы іске қосылды және нақты жұмыс істеп тұр», - деп жалғастырды Санат Күшкімбаев [14].

Сонымен қатар, Орталық Азиялық ынтымақтастық туралы айтқанда “Жібек жолы визасы” туралы айтып өтпеске болмайды. 2018 жылдың маусымында жарияланған қазақстандық бастама шенгеннің азиаттық нұсқасы “Жібек жолы визасы” туралы идеясы көпшілік тарапынан қолдау тауып, Қазақстан мен Өзбекстан арасында бұл жобаны іске асыру процесі басталып кеткен болатын. Сол кезде осы идеяға қатысты ресейлік зерттеуші, Мәскеу мемлекеттік университетінің экономика факультеті жүйелік трансформация орталығының директоры Михаил Кузнецов Орталық Азия тұрғындары үшін ашық болатын «Жібек жолы» визасының болашағы туралы пікір білдірді. Михаил Кузнецовтың айтуынша, «Жібек жолы» визасын енгізу бүкіл аймақтың тартымдылығына, туристік ағынның артуына оң әсер етеді және елдердің іскерлік байланыстарын жеңілдетеді [15]. Алайда 2022 жылы іске қосылады деген бұл жоба туралы соңғы жаңалық 2021 жылдың маусым айында берілген болатын. Сол кезде келіссөздердің аяқталу процесінде екендігі және жоба 2022 жылдан бастап іске қосылатындығы туралы жарияланған болатын. Алайда, қазіргі уақытта бұл жоба туралы жаңа дерек жоқ.

Орталық Азия елдерінің аймақтық ынтымақтастыққа дайындық деңгейі туралы Қазақстан Республикасы Тұңғыш Президентінің Қоры жанындағы Әлемдік экономика және саясат институтының бас сарапшысы Жұмабек Сарабеков баяндайды. Оның айтуынша, Орталық Азия мемлекеттерінің аймақтық ынтымақтастыққа дайындық деңгейі елдерге байланысты әр түрлі болады. Аймақтағы жағдайдың жақсаруына қарамастан, Орталық Азия елдері қазіргі проблемаларды көпжақты форматта шешуді тездетуге дайын емес. Сондықтан, аймақтық ынтымақтастық үшін негіз «жоғарыдан» емес, «төменнен» басталуы тиіс. Атап айтқанда, ОА мемлекеттері кәсіпкерлерінің арасындағы трансшекаралық өзара іс-қимыл кооперацияның маңызды драйвері бола алады. Сонымен қатар, Сарабеков аймақ елдері

арасындағы гуманитарлық байланыстардың қолда бар әлеуетін іске асырудың маңызды екеніне сенімді екендігін айтады.

Қазақстандық сарапшы Азамат Илимқожа «қазақ-өзбек қарым-қатынастарының мәртебесі көп жағынан біздің елдеріміздің және бүкіл аймақтың табысты дамуының алғышарты, демек, Орталық Азияның негізгі мәселелерін шешудің кепілі болып табылады деп сеніммен айтуға болады» - дейді. Тиісінше, жоғары деңгейде тұрақты үкіметаралық диалог пен қазақ-өзбек байланыстарының нығаюы екі елдің ғана емес, басқа да Орталық Азия мемлекеттерінің стратегиялық мақсаттары мен ұлттық мүдделеріне сәйкес келеді. Екіжақты ынтымақтастықтың барған сайын маңызды бағыты сауда-экономикалық ынтымақтастық болып табылады, оның аясында 50-ден астам мемлекетаралық, үкіметаралық және ведомствоаралық құжаттарды қамтитын кешенді шарттық-құқықтық база қалыптасты. Осының барлығы Қазақстан-Өзбекстан қарым-қатынастарын дамытуда орын алған барлық қиындықтар мен проблемаларды елдеріміздің басшылары сәтті шешіп жатқанын көрсетеді. Бұл Орталық Азияның дамуы мен аймақ елдерінің өзара әрекеттесуіндегі басқа да көптеген мәселелерді шешуге ықпал етеді.

Қорытынды

Қорытындылай келе, Өзбекстанның сыртқы саясатындағы өзгерістер Орталық Азиядағы ынтымақтастықтың дамуына және қазақ-өзбек қарым-қатынастарының нығаюына оң әсер етуде. Соңғы жылдары аймақтың болашағы және Орталық Азиядағы ынтымақтастықтың даму мәселесі бұрынғыдан да өзекті болып отыр. Әр түрлі деңгейдегі тұрақты диалог ынтымақтастықтың көпжақты форматына біртіндеп көшуге ықпал етуде және аймақтық қатынастарды институционализациялауға негіз болуда. Алайда, Орталық Азия елдерінің мемлекетаралық ынтымақтастық жолында кездесетін бірқатар даулы мәселелер де бар. Зерттеушілер осындай мәселелердің болуына қарамастан Орталық Азияның аймақтық ынтымақтастықтығының дамуына оң баға беруде, бірақ мұндай жетістікке көпжақты келісім форматынсыз қол жеткізу мүмкін емес екендігін ескереді.

ӘДЕБИЕТ

- [1] Мирзиёев Ш. Центральная Азия — единый организм. <https://www.gazeta.uz/2017/03/22/region/>
- [2] Толипов Ф. Центральная Азия 2022: прогнозы, тренды и риски. <https://cabar.asia/ru/tsentralnaya-aziya-2022-prognozy-trendy-i-riski>
- [3] Суюмбаев М. Геополитические особенности Центральной Азии. - Бишкек: КРСУ, 2018. - С.220.

[4] Муллоджанов П. Нельзя считать региональную интеграцию априори положительным явлением // <http://ceasia.org/forum/834-parvizmulojanovtajikistan.html>

[5] Нуриддинов У. Двустороннее сотрудничество Узбекистана и Казахстана: сохранится ли динамика? // <https://cabar.asia/ru/dvustoronnee-sotrudnichestvo-uzbekistana-i-kazahstana-sohranitsya-li-dinamika>

[6] Құрметұлы А. Қазақ-өзбек қарым-қатынасының өсуі аймақтық байланыстардың нығаюына әсер ете ала ма? // <https://qazaqstan.tv/news/113535/>

[7] Тюлегенов М. Братские связи? Отношения Казахстана и Кыргызстана в оценках экспертов. 29.06.2021. <https://www.caa-network.org/archives/21962>

[8] Думанова К. Зачем Казахстану союз с Узбекистаном. <https://orda.kz/zachem-kazakhstanu-sojuz-s-uzbekistanom/>

[9] Конырова К. Мир признал роль Казахстана, считает американский эксперт. https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30833971&pos=70;-28#pos=70;-28

[10] Что ждет страны Центральной Азии в ближайшие десятилетия? Интервью с Александром Кули. <https://cabar.asia/ru/chto-zhdet-strany-tsentralnoj-azii-v-blizhajshie-desyatiletija-intervyu-s-aleksandrom-kuli>

[11] Cooley A. Great Games, Local Rules. Users/User/Downloads/Great Games Local Rules.pdf

[12] Мураталиева Н. Центральная Азия 2022: прогнозы, тренды и риски. <https://cabar.asia/ru/tsentralnaya-aziya-2022-prognozy-trendy-i-riski>

[13] Hutson N, McGraw O.M. Perspectives Uzbekistan rising as Central Asian integration catalyst. <https://eurasianet.org/perspectives-uzbekistan-rising-as-central-asian-integration-catalyst>

[14] Кушкумбаев С. Связь Казахстана с Узбекистаном – это своеобразная ось для региона Центральной Азии. <https://www.zakon.kz/4966228-politolog-svyaz-kazahstana-s.html>

[15] Кузнецов М. «Шелковая» виза увеличит поток туристов в Центральную Азию // <https://ru.sputnik.kz/20180810/central-asia-viza-6777232.html>

REFERENCES

[1] Mirziyoev Sh. Central'naya Aziya — edinyj organizm. [Central Asia is a single organism]. <https://www.gazeta.uz/ru/2017/03/22/region/> [in Russ.].

[2] Tolipov F. Central'naya Aziya 2022: prognozy, trendy i riski. [Central Asia 2022: forecasts, trends and risks.]. <https://cabar.asia/ru/tsentralnaya-aziya-2022-prognozy-trendy-i-riski>. [in Russ.].

[3] Suyunbaev M. Geopoliticheskie osobennosti Central'noj Azii. [The geopolitical features of Central Asia.]. - Bishkek: KRSU, 2018. - S.220. [in Russ.].

[4] Mullodzhanov P. Nel'z'ya schitat' regional'nuyu integratsiyu apriori polozhitel'nym yavleniem. [Regional integration cannot be considered a priori a positive phenomenon]. <http://ceasia.org/forum/834-parvizmulojanovtajikistan.html>. [in Russ.].

[5] Nuriddinov U. Dvustoronnee sotrudnichestvo Uzbekistana i Kazaxstana: soxranitsya li dinamika? [Bilateral cooperation between Uzbekistan and Kazakhstan: will the dynamics continue?]. <https://cabar.asia/ru/dvustoronnee-sotrudnichestvo-uzbekistana-i-kazahstana-sohranitsya-li-dinamika> [in Russ.].

[6] Qūrmetūly A. Qazaq-ōzbek qarym-qatynasynyñ ösui aimaqtyq bailanystardyñ nyğaiuyna äser ete ala ma? [Can the growth of Kazakh-Uzbek relations affect the strengthening of regional ties?]. <https://qazaqstan.tv/news/113535/>. [in Kaz.].

[7] Tyulegenov M. Bratskie svyazi? Otnosheniya Kazaxstana i Kyrgyzstana v ocenke e'kspertov. [Fraternal ties? Relations between Kazakhstan and Kyrgyzstan in expert assessments.]. 29.06.2021. <https://www.caa-network.org/archives/21962>. [in Russ.].

[8] Dumanova K. Zachem Kazaxstanu soyuz s Uzbekistanom. [Why does Kazakhstan need an alliance with Uzbekistan]. <https://orda.kz/zachem-kazahstanu-sojuz-s-uzbekistanom/>. [in Russ.].

[9] Konyrova K. Mir priznal rol' Kazaxstana, schitaet amerikanskij e'kspert. [The world has recognized the role of Kazakhstan, the American expert believes.]. https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30833971&pos=70;-28#pos=70;-28. [in Russ.].

[10] Chto zhdet strany Central'noj Azii v blizhajshie desyatiletia? Interv'yū s Aleksandrom Kuli. [What awaits the Central Asian countries in the coming decades? Interview with Alexander Kuli.]. <https://cabar.asia/ru/chto-zhdet-strany-tsentralnoj-azii-v-blizhajshie-desyatiletia-intervyu-s-aleksandrom-kuli>. [in Russ.].

[11] Cooley A. Great Games, Local Rules. Users/User/Downloads/Great_Games_Local_Rules.pdf

[12] Muratalieva N. Central'naya Aziya 2022: prognozy, trendy i riski. [Central Asia 2022: forecasts, trends and risks.]. <https://cabar.asia/ru/tsentralnaya-aziya-2022-prognozy-trendy-i-riski>. [in Russ.].

[13] Hutson N, McGraw O.M. Perspectives Uzbekistan rising as

Central Asian integration catalyst. <https://eurasianet.org/perspectives-uzbekistan-rising-as-central-asian-integration-catalyst>

[14] Kushkumbaev C. Svyaz' Kazakhstana s Uzbekistanom – e'to svoeobraznaya os' dlya regiona Central'noj Azii. [Kazakhstan's connection with Uzbekistan is a kind of axis for the Central Asian region.]. <https://www.zakon.kz/4966228-politolog-svyaz-kazakhstana-s.html>. [in Russ.].

[15] Kuznecov M. "Shelkovaya" viza uvelichit potok turistov v Central'nuyu Aziyu ["Silk" visa will increase the flow of tourists to Central Asia.]. <https://ru.sputnik.kz/20180810/central-asia-viza-6777232.html>. [in Russ.].

ВЛИЯНИЕ КАЗАХСТАНСКО-УЗБЕКСКИХ ОТНОШЕНИЙ НА ЦЕНТРАЛЬНО-АЗИАТСКОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО: ЭКСПЕРТНАЯ ОЦЕНКА

Жекенов Д.К.¹, Байкушикова Г.С.², *Апсаттарова Г.А.³

¹доктор PhD, доцент, КазНУ имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан,
e-mail: duman.zhekenov@gmail.com

²доктор PhD, доцент, КазНУ имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан,
e-mail: baikushikova.gulnara@kaznu.kz

*³ магистр, преподаватель, КазНУ имени аль-Фараби, г. Алматы,
Казахстан, e-mail: apsattarovagulzada@gmail.com

Аннотация. В статье обсуждено развитие отношений между Казахстаном и Узбекистаном, влияние внешнеполитических изменений Узбекистана на Центральное-Азиатское сотрудничество, дана оценка перспективам развития регионального сотрудничества Центральной Азии. Обсуждены внешнеполитические инициативы президента Узбекистана Ш. Мирзиёева, проанализированы перспективы развития казахстанско-узбекских отношений. Также были проанализированы и сопоставлены мнения отечественных, зарубежных и центральноазиатских исследователей относительно центральноазиатского сотрудничества и внешнеполитических изменений Узбекистана. Обсуждались новые подходы к взаимодействию между Казахстаном и Узбекистаном, рассказывалось о влиянии новых внешнеполитических инициатив Президента Узбекистана Шавката Мирзиёева на Центральное-Азиатское сотрудничество. Автор в статье описал уровень развития Центральноазиатского сотрудничества в данный период, проанализировав изменения во внешней политике Президента Узбекистана Ш. Мирзиёева с момента его прихода к власти и сравнил политику Первого Президента Узбекистана Ислама Каримова и нынешнего президента Шавката Мирзиёева. Автор считает, что основные региональные инициативы в Центральной Азии

исходят из Казахстана и Узбекистана, поэтому казахстанско-узбекские отношения являются важными для развития региона. В статье Автор экспертно оценил изменения, произошедшие во внешней политике Президента Узбекистана Ш. Мирзиёева с момента его прихода к власти, сравнил политику Первого Президента Узбекистана Ислама Каримова и нынешнего президента Шавката Мирзиёева, охарактеризовав уровень развития центральноазиатского сотрудничества в этот период. Можно сказать, что статья имеет практическое значение для исследователей эволюции казахско-узбекских отношений в будущем. Сравнение политики Каримова и Мирзиёева выявило эволюцию развития и изменения внешней политики Узбекистана. В исследовании использовался метод сравнительного анализа и экспертного интервью. Автор считает, что основные региональные инициативы в Центральной Азии исходят от Казахстана и Узбекистана, поэтому казахско-узбекские отношения являются важными для развития региона. Исследование может служить примером в изучении не только казахско-узбекских отношений, но и региональных отношений в будущем и роли региональных лидеров. Значимость результатов исследования и применяемых методов заключается в возможности использования результатов исследования для решения практических задач.

Ключевые слова: двусторонние отношения, регион, интеграция, переговоры, развитие, Центральная Азия, стратегия, внешняя политика

THE IMPACT OF KAZAKH-UZBEK RELATIONS ON CENTRAL ASIAN COOPERATION: EXPERT ASSESSMENT

Zhekenov D.K.¹, Baikushikova G.S.², *Apsattarova G.A.³

¹PhD, associate professor, Al-Farabi Kazakh National University ,
Almaty, Kazakhstan, e-mail: duman.zhekenov@gmail.com

²PhD, associate professor, Al-Farabi Kazakh National University,
Almaty, Kazakhstan, e-mail: baikushikova.gulnara@kaznu.kz

^{*3}Master's degree, lecturer, Al-Farabi Kazakh National University,
Almaty, Kazakhstan, e-mail: apsattarovagulzada@gmail.com

Abstract. The article discusses the development of relations between Kazakhstan and Uzbekistan, the impact of Uzbekistan's foreign policy changes on Central Asian cooperation, and assesses the prospects for the development of regional cooperation in Central Asia. The foreign policy initiatives of the President of Uzbekistan Sh. Mirziyoyev were discussed, the prospects for the development of Kazakh-Uzbek relations were analyzed. The opinions of domestic, foreign and Central Asian researchers on Central Asian cooperation and Uzbekistan's foreign policy changes

were also analyzed and compared. New approaches to cooperation between Kazakhstan and Uzbekistan were discussed, and the impact of new foreign policy initiatives of Uzbek President Shavkat Mirziyoyev on Central Asian cooperation was discussed. The author in the article described the level of development of Central Asian cooperation in this period, analyzing the changes in the foreign policy of the President of Uzbekistan Sh. Mirziyoyev since his coming to power and comparing the policies of the First President of Uzbekistan Islam Karimov and current President Shavkat Mirziyoyev. The author believes that the main regional initiatives in Central Asia originate from Kazakhstan and Uzbekistan, therefore Kazakh-Uzbek relations are important for the development of the region. In the article, the author expertly assessed the changes that have occurred in the foreign policy of the President of Uzbekistan Sh. Since coming to power, Mirziyoyev compared the policies of the First President of Uzbekistan, Islam Karimov, and current President Shavkat Mirziyoyev, describing the level of development of Central Asian cooperation during this period. It can be said that the article is of practical importance for researchers of the evolution of Kazakh-Uzbek relations in the future. A comparison of Karimov's and Mirziyoyev's policies revealed the evolution of development and changes in Uzbekistan's foreign policy. The study used the method of comparative analysis and expert interviews. The author believes that the main regional initiatives in Central Asia come from Kazakhstan and Uzbekistan, therefore Kazakh-Uzbek relations are important for the development of the region. The study can serve as an example in studying not only Kazakh-Uzbek relations, but also regional relations in the future and the role of regional leaders. The significance of the research results and the applied methods lies in the possibility of using the research results to solve practical problems.

Key words: bilateral relations, region, integration, negotiations, development, Central Asia, strategy, foreign policy

Статья поступила 30.01.2024

Абылай хан атындағы ҚазХҚжәнеӘТУ
ХАБАРШЫСЫ
«ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР және АЙМАҚТАНУ» сериясы
ИЗВЕСТИЯ
КазУМОиМЯ имени Абылай хана
серия «МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ и РЕГИОНОВЕДЕНИЕ»
BULLETIN
of Ablai Khan KazUIRandWL
series «INTERNATIONAL RELATIONS and REGIONAL STUDIES»
1 (55) 2024
ISSN 2411-8753 (Print)
ISSN 2710-3633 (Online)
moregion.bulletin@ablaikhan.kz

Отпечатано в издательстве “Полилингва”
«Издательство не несет ответственности за содержание авторских материалов
и не предоставляет гарантий в связи с публикацией фактов,
данных результатов и другой информации»

Директор издательства:
Есенгалиева Б.А.

Компьютерная верстка:
Ахметова Р.С.

Подписано в печать 28.03.2024 г.
Формат 70х90 1/8. Объем 20.75 п.л. Заказ № 3396. Тираж 300 экз.
Отпечатано в издательстве «Полилингва»
КазУМОиМЯ имени Абылай хана

Издательство «Полилингва» КазУМОиМЯ имени Абылай хана
050022, г. Алматы, ул. Муратбаева, 200
Тел.: +7 (727) 292-03-84, 292-03-85, вн. 21-19
E-mail: kazumo@ablaikhan.kz, ablaikhan@list.ru